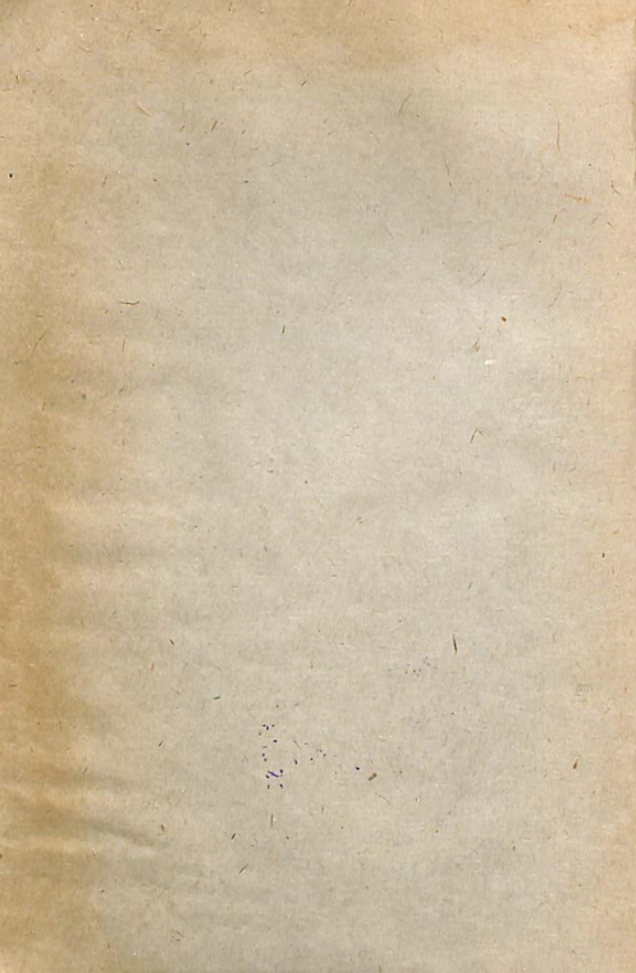

ԲԱՐԿԵՆ ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ

ՀԵՐՈՍՆԵՐԻ ՄՈՏ

ՀԱՅՊԵՏՀՐԱՏ

✓
ԲԱՐԿԵՆ ԿԱՐԱՊԵՏՏԱՆ

891.99

Կ-29

ՍՏՈՒԳՎԱԾ Է 1961 թ.

ՀԵՐՈՍՆԵՐԻ ՄՈՏ

(ԱԿՆԱՐԿՆԵՐ)

11
28222
12946

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԱՆՍՏՈՒԹՅԱՆ

ԳՐԱԴԱՐԱՆ

1948

БАБКЕН КАРАПЕТЯН
У ГЕРОЕВ
(Очерки)
(На армянском языке)
Арыгаз, Ереван, 1948

Վ Ե Ր Ա Դ Ա Ր 2

Նա քայլում էր դանդաղ և մտադրաղ: Այն ճամփան, որով քայլել էր նա չորս տարի առաջ, արդեն լայնացել էր և ասֆալտապատվել:

Շուրջը կարծես ամեն բան փոխվել էր, գեղեցկացել: Փոխվել էին նաև մարդիկ, որոնց նա ճանաչում էր պատերազմից առաջ: Նրանք էլ դարձել էին ավելի գործնական ու սիրալիր:

Կողքից սլանում էին մեքենաները, անցնում էին մարդիկ՝ ոտքով, հեծանիվով, կառքով,—այդ բոլորին նա անտարբեր էր: Նրան դեռ կայարանից կլանել էր այն փոփոխությունը, որ կատարվել էր իր բացակայության տարիներին:

Քաղաքը փոխել էր իր դեմքը—լայն պողոտաներ՝ բարձրահարկ վարդապույն շենքերով ու ծառուղիներով, կանաչադարձ պարկեր՝ նոր պուրակներով, էլեկտրական կաթնագույն լապտերներով՝ գլխավոր պողոտաներում՝ ծայրից ծայր...

Չկան այլևս կավաշեն միահարկ շենքերի մնացորդները քաղաքի կենտրոնում...

— Այո, մեծ փոփոխություններ են կատարվել,—ասաց նա ինքն իրեն, շինելը մի թևից մյուսը փոխադրելով...

Տարված իր մտքերով՝ նա չնկատեց, թե ինչպես հասավ բարձունքին: Նա խոր շունչ քաշեց՝ ներքև դնելով զինվորական պայուսակն ու շինելը:

Նրա առջև բացվեցին հայոց բարձր լեռները.— Ահա,— բացագանչեց նա,— Ալադյազը՝ «ադամանդյա թագը գլխին», հրեն և Արա Գեղեցիկի սարը:

Նա մանկան հրճվանքով պարզեց ձեռքերը, ասես ուզում էր գրկել այն, և սեղմել իր մեծ կրծքին... Նա շնչեց լեռնային մաքուր, թարմ օդը, որը ասես զովացրեց նրա սիրատուչոր, կարոտակեզ սիրտը...

Չորս տարի նա երազել էր նորից տեսնել իր հարազատ Հայաստանը և ահա, հազարամյա հավերժական հմայքներիով նա փռված է իր առաջ:

Առավոտը դեռ նոր էր բացվել, սուր աչքը կարող էր նկատել լուսնի արծաթե Լիլյուրը երկնքի անհուն լազուրում...

Երևանը կապույտ մշուշի մեջ, Արարատյան անափ դաշտավայրում, ասես հավերժության մեջ լիներ տարածված:

Այդ բարձունքից ո՞ւմ հոգին չի զմայլվել նվիրական քաղաքի տեսարաններով՝ տարվա բոլոր եղանակներին ու ժամերին...

Հարուստներ նայեց քաղաքին: Ի՞նչ սքանչելիք...

Կայնատաբաժ քաղաքի կենտրոնական մասում արևի շողերի ներքո կարմիր գույնով շողշողում էր անմահ Լենինի բրոնզե հսկայական արձանը...

Լենին—անմահություն:

Հարուստներ նայեց արևին, որ շողում էր ինչպես հաղթանակի մարտական դրոշ հայոց մայրաքաղաքի վրա, հիշեց պատերազմի առաջին մռայլ օրերը, երբ ինքը ընկերների հետ Լենինի արձանի մոտ երգում տվեց՝ չվերադառնալ հայրենի օջախ, մինչև չջախջախվի վերջին թշնամին...

Հիշեց ընկերներին, որոնք իր հետ երգվեցին: Շատերն այլևս չվերադարձան կռվի դաշտից, իրենց մատաղ կյանքը գրին հայրենիքի համար մղած պայքարի սուրբ զոհասեղանին...

Հարուստների խռնոր, սև աչքերը մշուշվեցին. նա հիշեց

մարտերը Կովկասյան լեռներում, Ղրիմի թերակղզում, Օդես-
սի մոտ...

Սվ նրա աչքի առջևով անցնում էին ինչպես կինոժապա-
վենը, մարտերը, իր մարտական ընկերները՝ կովի բոցերի
մեջ նետվելիս...

Հարությունը գուցե երկար թև կտար իր մտքերին ու
բաղձալի երազանքներին, եթե մեքենայի սուղոցը չսթափեց-
ներ նրան:

— Ընկե՛ր, չգիտեմ ինչպես կոչեմ, գինվորական թև քա-
ղաքացի,— դուրս գալով մեքենայից, ժպտադեմ մի շինելա-
վոր մարդ դիմեց Հարությունին:

— Ի՞նչ կա, հիմա արդեն ո՛չ գինվորական, զորացրվել,
տուն եմ գնում:

— Այդպես էլ կա, տեսնում եմ, ճակատից ես գալիս և
արժանավոր մարդ ես, ո՛ւմ ես սպասում, թե այս ճանա-
պարհով ես գալիս, գնանք միասին, մեքենայում տեղ կա...

— Շնորհակալ եմ: Ինձ հաճելի է այսպես, ոտքով...
Երևանի զինկոմիսարիատում առաջարկեցին տրանսպորտ,
հրաժարվեցի...

— Կարոտել ես, երևում է, հայրենի հողին...

— Այո, շա՛տ...

Բայց անծանոթ մարդու մտերիմ և սիրալիր վերաբեր-
մունքը կոտրեց Հարությունի համառությունը, նա բարձրա-
ցավ մեքենան, և այն շարժվեց:

— Երևում է, հեռվից ես գալիս.— ասաց անծանոթը:

— Ի՞նչ գիտեք.

— Գիտեմ, որ Թամանյան դիվիզիայից ես, չավ ես
կռվել, մասնակցել ես Բեռլինի գրավմանը, հիմա էլ բաց
ճակատով գնում ես տուն: Ապրե՛ս:

— Դուք կատակում եք, դուք այդպիսի մանրամասնու-
թյուններ իմանալ չէիք կարող...

— Գիտե՞ք ինչ, ընկեր Հարություն (այստեղ արդեն Հա-
րությունի զարմանքը հասավ գազաթնակետին, երբ խոսա-
կիցը տվեց իր անունը), գիտե՞ք ինչ կա,— կրկնեց նա,— այն,

ինչ ես ասի, կարող է ասել ամեն մի քաղաքացի, երբ մի անգամ նայի ձեր կրծքին: Շքանշանը խոսում է լավ կռվելու մասին, իսկ մեդալները՝ ձեր անցած մարտական ուղու... «Կովկասի համար», «Բեռլինի գրավման», հետո էլ թերթ կարդում ենք... և փոքր դադարից հետո Հարությունին պարզեց օրվա թարմ թերթը, ուր տպված էր Հարությունի նկարը...

Հարությունը գոհ ժպտաց:

Մեքենան կանգ առավ շրջկենտրոնում, պարտիական շրջկոմի դռան առաջ: Անժանոթն իջավ՝ մնաս բարև և հաջողություն մաղթելով ղորացրվածին, ապա դարձավ շոֆերին.

— Ընկերոջը կտանես մինչև տուն և կվերադառնաս:

Շոֆերը նայեց բենզինի բակին, բայց վճռական կարգադրությունը սափալեց նրան հույս տալ աջ ոտքը, և մեքենան սլացավ առաջ:

Հարությունի համար այս դեպքն անսպասելի էր և նա հետաքրքրվեց ով էր այդ անժանոթ սիրալիր մարդը: շատ հավանական է, ճակատում է եղել, դրա համար էլ գիտե՞ ճակատայիններին գնահատել:

Անժանոթ մարդը շրջանի պատասխանատու աշխատող էր...

Լեռների գրկում ծվարած գյուղը շատ էր փոխվել: Նա դուրս էր եկել իր հին սահմաններից: Նրա շենքերը, որոնք կառուցվել էին պատերազմի տարիներին, բազմել էին արգեն սարերի հարթության վրա, ճանապարհին:

Հարությունը տեսավ երկհարկանի շենքեր, ծառուղիներ, դպրոցի նոր շենքը, լայն մաքուր փողոցներ...

Մեքենան կանգ առավ կոլխոզի վարչության գրասենյակի առաջ:

Համագյուղացիներն անմիջապես շրջապատեցին մեքենային:

— Մեր Հարությունը,—բացագանչեց երեխաներից մեկը և կայծակի արագությամբ երեխաները՝ ինչպես կենդանի ռադիո, աղդարարեցին Հարությունի վերագարձը...

— Ո՞վ է վերագարձել,—հարցնում էին մայրերն ու պառաւնները սրտատրոփ:

— Ո՞վ է եկել,—հարցնում էին դեռ իրենց սիրելիներին սպասող աղջիկներն ու ջահել հարսները...

— Մեր Հարությունը, քեռի Հարութը...

Մի քանի րոպե անց՝ կոլխոզի վարչության գրասենյակը լիքն էր մարդկանցով: Ամեն մեկը ծերից մինչև պատանին պարտք էր համարում մոտենալ, գրկել և համբուրել Հարությունին, ապա կարոտած հայացքը հառելով հերոսի դեմքին՝ շշնջալ:

— Բա մեր տուն չե՞ս գալու...

Հարությունը սիրալիր պատասխանելով յուրաքանչյուրին, շտապում էր րոպե առաջ մտնել տուն, տեսնել մորը, երեխաներին, կնոջը...

Բայց տնեցիք նրան կանխեցին. դեռ տան բակին չհասած կինը ընդառաջ վազելով «Հարություն ջա՛ն» ասելով ընկավ ամուսնու վզովը: Հարությունը գրկեց երեխաներին, համբուրեց, ապա երկուսին էլ գիրկն առնելով, համագլուղացիներով շրջապատված՝ դիմեց դեպի տուն. նա քայլում էր գոհ ու հպարտ: Ձեռքերի վրա ծվլվում էին իր երեխաները:

— Բա, Հարութ, չես ասիլ ի՞նչ. անցյալ տարի մի բացքերան ասաց,—թե ինքը իբր տեսել է, լեզուս չի բռնում ասեմ, որ դու ընկել ես թշնամու գնդակով,—դիմեց համագլուղացի ալեհերե խեչոն:

— Բա դու ի՞նչ ասիր,—ժպտալով հարցրեց Հարությունը:

— Ինչ պիտի ասեմ: Մտածմունքի մեջ ընկա: Դե ես գիտեմ քո ուժն ու ղվաթը, քո ճարպկությունը, սիրտս վկայում էր, որ քեզ բան չէր լինի...

— Շնորհակալ եմ, քեռի խեչո:

Հարությունը դաբբասի դռնից ներս մտնելով՝ կանգ առավ. նրա աչքի առջև կանգնած էր իր նոր տունը:

Կոլխոզը իր միջոցներով այդպիսի 25 տուն էր կառուցել և վերանորոգել ռազմաճակատ մեկնած իր հերոսների համար:

Շրջապատողները հասկացան, թե ինչու Հարությունը կանգ առավ: Նրանց հայացքներն առում էին. «Պու հերոսես, հայրենիքիդ սուրբ դործի համար չորս տարի արշույն ես թափել, կյանքդ չես խնայել, և քեզ համար այդ մենք ենք պատրաստել»:

Հարությունի ուղախ դեմքը արտահայտում էր շնորհակալություն և երախտապարտություն: Նա երկխառնելին կնոջը հանձնելով մի քանի հաստատ քայլ արավ դեպի տան դուռը, շոբեց, համբուրեց տան շեմքը և ներս մտավ: Ներս մտան և մյուսները:

Լուսավոր սենյակները ասես ավելի լուսավորվեցին հերոսի մուտքով:

Հյուրերն անմիջապես տեղավորվեցին: Ոչ մի ժամանակ այնքան մարդ չէր հավաքվել Հարությունենց տանը: Ասեղ գցելու տեղ չկար: Հարությունի կինն անմիջապես սկսեց հաշի պատրաստությունը տեսնել:

Անվերջ հարցեր էին տալիս Հարությունին և ուշադրությամբ լսում հերոսի համեստ պատմությունները կռիվ դաշտից: Մինչդեռ դրսում արդեն վառվում էր խարույկը: Խաշոն մորթեց այն աշխարհ, որ նախատեսել էր Հարությունի վերադարձի համար:

Դիքը պղինձները քլքլթում էին... Սպիտակ սփռոցը ձյան նման փայլում էր երկար սեղանին: Բաժակների մեջ փրփրաց կարմիր, արարատյան նռնանուշ գինին:

Այստեղ աճապարեցին նաև սազանդարները և աշուղները: Զրեց զուգնան: Թամաղան բաժակ տոնելով բարձրացավ տեղից:

— Թանկագին ընկերներ, վերադարձավ ճակատից մի հերոս ևս: Մենք ճամփա դրինք չորս տարի առաջ կոլխոզնիկ

Հարությունին, էսօր նա վերադարձավ իր պարտքը կատարած։ Տղամարդու նման, թշնամուն ծնկի բերած։... Եւ շատ էի կարոտել Հարութին...—Այստեղ ծեր թամազան չկարողացավ զսպել իր, ուրախության արցունքները, փաթաթվեց Հարությունին ու ջերմ համբուրեց։

Ուրախությունից լալիս էին նաև Հարությունի և մյուսների մայրերը, բայց այդ լացը ընդհանուր մեծ ցնծության մեջ չէր էլ նկատվում։ Աշուղները տեղն ու տեղը երգեր հորինեցին հերոսի վերադարձի առթիվ.

Մեր լայն դաշտերը նորից ազատ են,
Մեր վառ վարդերը նորից բացվում են,
Մեր ծաղիկները ձեր ոտքի տակ են,
Դուք բարով եկաք, խիզախ հերոսներ...

Զուգնան. ծորաց հայկական քաղցրանուշ սրտահույզ մեղեդին. բոլորը մի պահ տխրեցին. երգի հոգեզմայլ թաթիղների միջից բարախում էր ժողովրդի նրբազգաց ու բազմահույզ սիրտը։ Ապա երգի տրամադրութունը քիչ-քիչ բացվեց և միանգամից փոխվեց աշխույժ շուրջպարի։ Դուրս նետվեցին ջահել տղաներն ու աղջիկները։ Վերջիններս հագել էին իրենց տոնական գույնզգույն խառ շորերը, որ սնդուկներից հանել էին Հաղթանակի օրը...

Երգն ու պարը մի պահ դադարել էին, և թամազան ուզում էր իր խոսքն ասել, երբ դուռն մեջտեղում երևաց լայնաթիկունք, խանդավառ մի տղամարդ...

— Երվանդ...

— Հարութ...—բացազանչելով իրար գրկեցին ժանկության ընկերները... Նրանք ռազմի դաշտում հիշում էին իրենց գյուղը, սարերը, բլրի աղբյուրները, հայոց կապույտ երկինքը, Արարատը, հայրական օջախը, և հիմա հանգիստ լավ իրար՝ մոռացան շրջապատը։

Նրանք միասին ձենին հրապարակում երգում ավին և

միասին Կովկասյան լեռներից կովելով թշնամու դեմ՝ հասան Բեռլին, ապա անսպասելի իրարից բաժանվեցին և հիմա իրեկին հանդիպում էին հին, մարտական ընկերները:

Եվ ի՞նչ պիտի խոսեն մարտական ընկերները, անգամ յուսալիոր պալատներում կամ նրբին երաժշտական համերգի պահին, վայելչության ամենաներջանիկ ռոպեններին,—այն, թե ինչպես միասին նայում էին մահվան սև աչքերին: Նրանք հիշում էին զրկանքները, խոտե ցեխոտ անկողինը, ումբակոթությունը, ցուրտ ու մռայլ վայրկյանները գրոհից առաջ... նահանջի ցավը ու հարձակման, հաղթանակի սիրտ թնդացնող ուրախությունը...

— Է, բա հիշո՞ւմ ես մեր գեներալ Սաֆարյանին, որ եկավ մեր դիրքերը, հարազատի պես խոսեց մեզ հետ, ասաց, որ կռիվը պրծավ, լավ քեֆ պիտի անենք:

— Ես վաղը պիտի հրավիրեմ նրան մեր տուն, — կտրեց Հարությունի խոսքը Երվանդը...

Եվ այսպես քեֆը տաքանում էր, իսկ մարտական ընկերները, ինչպես անմեղ պարզասիրտ մանուկներ, պատմում և ուրախանում էին, և հպարտ էին, որ քաջ են կռվել...

Արևի ոսկե ճառագայթները փայլիլում էին քեֆ անողների ուրախ ու երջանիկ դեմքերին...

Կինը զբաղված էր թանկագին հյուրերին նոր ուտեստներ հրամցնելով: Մայրը ասում էր.

— Բե՛ր, հարս ջան, մեր Հարութի մեծ տոնն է էսօր...

Երվանդն ու Հարությունը ներողություն խնդրելով թամադայից, դուրս ելան ռմի թոպե մաքուր օդ շնչելու...

Ոսկի էր հագել դաշտ, լեռ ու արոտ... Բարի առավոտ, իսկ լավ առավոտը լավ օրվա նշան է...

Դուրս գալով Հարությունը նկատեց գյուղամիջում սպիտակ բազալտից կառուցած աղբյուր-հուշարձանը...

Առանց Հարությունի հարցին սպասելու՝ Երվանդը, որ երկու ամիս շուտ էր վերադարձել գյուղ, աշխատում էր իբրև բրիգադիր և տեղյակ էր ամեն բանին, պատմեց ընկե-

ջողը աղբյուրի մասին.—Մեր ժողովուրդը բոլոր հայկական գյուղերում կառուցում է այդպիսի աղբյուրներ—անմահության աղբյուրներ՝ Հայրենական Պատերազմի հերոսների հիշատակը հավերժացնելու համար...

Երախտապարտ է մեր ժողովուրդը և նա չի կարող չպատվել իր զավակների հիշատակը. նա սիրում և հուլատում է իր հերոսներին: Այստեղ Հարությունը այլևս չղիմայավ, պատմեց, թե ինչպես զորամասից դուրս գալով ամեն տեղ իրեն դիմավորում և ընդունում էին ջերմ, ուշադիր, ինչպես հարազատ որդուն:

Երվանդը պատմում էր, թե կոլխոզը ինչպիսի հաջողությամբ ավարտեց աշնանացանը և կազմ ու պատրաստ դիմավորում է գարնանը: Իսկ Հարությունը հոգու աշքերով տեսնում էր կյանքի գարունը: Այս գարունը կյանքի գարուն է լինելու:

— Բերքառատ ու լի...—ասացին միասին:

Եվ սրտերը կծիծաղեն սրտառուչ ու բերկրալի:

Բացվում է կյանքի գարունը:

Այդ գարունը մարտերի բոցերում կոփեցին բազմաթիվ առվետական մարդկանց, որոնք վերադառնում են տուն՝ ստեղծարար աշխատանքի...

Հայրենիքը նրանց ընդունում է գրկաբաց: Տոն է այսօր ամեն մի հարկի տակ, ամեն մի գյուղում, քաղաքում, Ռեպուբլիկայում, Մեծ Սովետական Միությունում: Այդ խնդությունը անվերջ է, դա հաղթանակի պանծալի խնդություն է...

Հողը շնչում է ազատ, նրա ցեղերը ժպտում են, վերադարձել է տերը.—ամուր, ջլապինդ ձեռքը: Տոնական է Ֆաբրիկաներում, դոմնաներում—վերադարձել է կառուցող, ստեղծարար ձեռքը:

Վերադարձել է Հայրենական Պատերազմի հերոսը,—մեր Հայրենիքի պաշտպանն ու պատվարը:

Հաղթանակն է վերադարձել: Նրան փառք: Նրան են ժպտում
վառ ծաղիկները, հովասուն ծաղկավառ դաշտերը, քաղցրիկ
ու աղբավանդ աշտերը: Նրանց գրկաբաց ընդունում է
մայրերի մայրը, մեր մեծ, սքանչելի Հայրենիքը:

1915 թ. Կապուտան, Երևան

Գ Ա Ր Ն Ա Ն Ա Մ ՈՒ Տ

Նորան, այդ սևահեր ու սևաշյա աշխույժ պատանուն ես միշտ հիշում եմ դարնանամուտին: Հիմա, երբ ձյան խոշոր փաթիլներն են սպիտակ թիթեռների նման իջնում Երևանի վրա, ծածկում փողոց ու տուն, ես մտաբերում եմ անցած մի արևոտ դարնանամուտ՝ իմ մանկության անմոռաց օրերից:

Մեր քաղաքն այն ժամանակ շարունակում էր կրել իր նահապետական հին անունը՝ Գյումրի, չնայած նրան կոչել էին Ալեքսանդր արքայի անունով: Ոչինչ այնքան համահունչ չլուր չէր այդ քաղաքի նիստ ու կացին, քարերին, որքան Գյումրի անունը: Մի հարկանի նեղ խանութների ու խորտկարանների շարքերը, ձիակառքերի ու սալների խմբերը, յոթ բարձրաշեն եկեղեցիները:

Քաղաքն ավելի նման էր գյուղի, որովհետեւ նրա հյուսիսային մասի բնակչությունն զբաղվում էր գյուղատնտեսությամբ, ուներ իր բոստանները, անասունները, կալն ու ախոռը: Նա քաղաք էր այնքանով, որ կոչվում էր քաղաք (Ալեքսանդրոպոլ) և... այնտեղ մուտք էր գործել մեքենան...

Շիրակի շինականը հաճախ լքելով իր ծախսն ու հողմատանջ աշխատանքը՝ դիմում էր պանդխտության՝ Բաքու, Թբիլիսի, Երևան... Այդպես էլ, երբ Թոփապի գյուղի Դի-

լանյանների ընտանիքը ծայրահեղ թշվառությունից քայքայվեց, որբացած պատանի Մինասը երկու գարեհաց խուրջինի մեջ դրած՝ բռնեց Գյումրու ճամփան...

Դեմից նրան նայում էր միահարկ տների գորշ միօրինակությունը: Միակ թովիչ լույսը դեպոն էր, անվերջ ծխացող իր շոգեքարշերով: Դուրս գալով գյուղից (իսկ գյուղը գտնվում էր լեռների բարձր գրկում, որտեղից պարզ երևում էր քաղաքը), երկաթգծերի ճանապարհով, ձմռան մի խստաշունչ օր Մինասը մտավ դեպո:

Այդ 1917 թվականին էր:

Դեպոն առողջ ու ուժեղ աշխատողների կարիք ունեւր, իսկ Մինասը վտիտ էր ու թույլ, նրան չընդունեցին: Բայց նա հաստատ որոշել էր դառնալ երկաթուղային: Երկաթուղայինները պահեցին նրան, այդ գեղեցիկ, սրամիտ ու աչքաբաց պատանուն և սովորեցրին վագոնները ղննելու աշխատանքը: Նա դարձավ վագոնների ղննիչ, ապա տեխնիկական գրագիր, կայարանի հերթապահ:

Համեստ բնավորությունը, համառ աշխատասիրությունն ու հարգանքը դեպի շրջապատի բանվորությունը՝ ստեղծեցին Մինաս Դիլանյանի համար մեծ վստահություն...

1920 թվի պատմական օրերն էին. ակնկալիքներով, վտանգներով հղի թվականը, երբ ես առաջին անգամ տեսանրան:

Թե ի՛նչ էր անում նա զրահագնացքի վրա, ինձ համար պարզ չէր: Նա բանվոր էր, աշխատում էր վագոնում, բայց զենք ունեւր: Ուրեմն զինվոր է,—մտածում էի ես, չիմանալով, որ այդ ժամանակ ըանվորն ու զինվորը մի մարդ են դարձել...

Մտորումների մեջ ցեխոտ փողոցներով վերադառնում էի տուն, երբ մի հաստատ ձեռք քնքշանքով գրկելով ինձ, սթափեցրեց: Շրջվում էմ: Այն երիտասարդն է, Մինաս Դիլանյանը:

— Հը՞, ի՞նչ էիր անում մեր կողմերում:

Ասես հանցանքի մեջ բռնված՝ կարմրեցի և մի պահ՝ պատասխանի խոսք չգտա:

— Ինչո՞ւ դպրոց չես գնացել, գնա, լավ սովորիր:

— Իսկ ո՞ւմ տղան ես,— շարունակեց հարցնել նա և զրույցն ստացավ մտերմական բնույթ, դարձավ ավագ ու կրտսեր եղբայրների խոսակցություն:

— Գարնանամուտ է, տեսնո՞ւմ ես, ձյունը հալվում է: Շուտով ուրիշ ձմեր էլ կհալչեն, կբացվի իսկական գարուն, պայծառ գարուն... Եվ նայելով իմ հնամաշ շապկին՝ ավելացրեց,— որ դու ձմռանը առանց վերարկուի չլինես...

1931 թվին, ձմեռային մի օր, իրերի բերումով ես մտա՝ Լենինական քաղաքի երկաթուղու վարչություն:

— Ո՞րտեղ է Դիլանյանը:

Ինձ առաջնորդեցին նրա աշխատանոցը: Կայն ու լուսավոր նենյակը կահավորված էր կապի զանազան բարդ սարքավորումներով: Մեջտեղում դրված մեծ սեղանի վրա փռված բարտեղի դեմ, խոսափողի առաջ նստած, մեջքը մեր կողմը դարձրած լինելով՝ նա չնկատեց մեզ, բայց ջերմությամբ պատասխանեց մեր բարևին՝ շարունակելով իր կարգադրությունները, որպես հրամանատար ռազմի դաշտում: Ուղեկիցս նկատեց իմ հետաքրքրությունը և առանց հապաղելու բացատրեց.

— Սա երկաթուղու սիրտն է, հրամանատարական բլինդաժը, այստեղից՝ դիսպետչերական կայանից կարգադրությունները գնում են բոլոր կայարանները:

Տվյալ դեպքում ընկեր Դիլանյանը, համապատասխան բաժանմունքի պետի հրամանի, կարգավորում է ողջ երթևեկությունը հարավային գծերում:

— Սանահին՝ն, № գնացքը Ալավերդուց ընդունել երկրորդ գծի վրա և սպասել իմ կարգադրությանը... ապա քարտեզի վրա ինչ-որ նշում անելով՝ նա դառնում է մեզ...

Ողջագութում ենք որպես եղբայրներ...

— Արարա՛տ, № № վագոններն շտապ դատարկել և կցել
№ գնացքին.

— Կիրովսկա՛ն, դնացքը սլատրաւստ է, ժեզլը կարող եք
հանձնել...

Հրամանատարը իր տարերքի մեջ է և մենք ժամադրվե-
լով բաժանվում ենք...

Անցնում են տարիներ, կրկին առիթ եղավ նրան հան-
դիպելու...

— Սա չէ՝ Դիլանյանենց տունը, — հարցնում եմ ընկե-
րոջս...

Ստուգելով հասցեն՝ բարձրանում ենք աստիճաններով
վեր...

Անժիկը, որ Կոմիտասի հոգեզմայլ եղանակներից մեկն
էր նվագում դաշնամուրի վրա, մեզ տեսնելով ընդհատում է
նվագը, ժպտում ամաչկոտ:

Հայրն արդարացնում է աղջկա վարմունքը — դե, հա՛յ
աղջիկը միշտ էլ ամոթխած է եղել... Այ, Մարտունիկը՝ ուրիշ
է, նա ամաչել չգիտե... ցույց է տալիս փոքր տղային, որ
դառն է սերտում:

Ներկայացնում եմ ընկերոջս, կենտրոնական մամուլի
ներկայացուցիչներից մեկին, որին հետաքրքրում է Հայկա-
կան ՍՍՌ Գերագույն Սովետի դեպուտատության թեկնածու
առաջադրված Մինաս Դիլանյանի կյանքը:

Խոսակցութունը լի կալում: Մինասի լակոնիկ պատաս-
խանները՝ «այո»-ն կամ «ոչ»-ը չեն բավարարում ընկերոջս:

Միամիտը շփոթե, որ ամեն մի վաստակած մարդ հա-
մեսառ ու սակավատու է՝ մանավանդ իր նկատմամբ: Նր-
կումն էլ իմ կողմն են նայում, ասես օգնութուն խնդրելով:

— Պատմեք ձեր շքանշանների պատմութունը, որն ին-
չի համար եք ստացել, — փորձում եմ օգնած լինել ես:

— Կարմիր Աստղի շքանշանը ստացել եմ 1935 թվին՝

աշխատանքներն իրականացնողները լավ կազմակերպելու համար, ինչինի շքանշանը՝ Հայաստանի երկաթուղիների (5-րդ բաժանմունքի) աշխատանքները հմուտ ղեկավարելու, պետական առաջադրանքները ժամանակին կատարելու համար, Հայրենական Պատերազմի շքանշանը, «Կովկասի պաշտպանության համար», «Աշխատանքի արիության համար» մեդալներն ու պատվավոր երկաթուղային կրծքանշաններն ստացել հմ պատերազմի տարիներին կատարած աշխատանքների համար...

Նույն ժամանակահատվածում, որ չի կարող բավարարել լրագրողին:

Նա դժգոհության ակնհայտ նշաններ է անում.

Այն ժամանակ ես ընկերոջս հմ հանձնում տեղական օրաթերթերից մեկը, ուր տպված է Մինաս Դիլանյանի մասին:

«Մինաս Դիլանյանը հին վաստակավոր երկաթուղայիններից մեկն է, արդեն տասը տարի է նա գլխավորում է Անդրկովկասյան երկաթուղիների Հայաստանի բաժանմունքի շահագործման աշխատանքները: Ելնելով ժողովրդի, բանվորների ծոցից՝ իր ազնիվ աշխատանքով ու ընդունակությամբ նա այսօր երկաթուղայինների ավագն ու նրանց տաղանդավոր ղեկավար-կազմակերպիչն է: Որքան աշխատանք, որքան անբուռ գիշերներ է լուսացրել նա, որքան եռանդ ու կարողություն դրել Հայաստանի երկաթուղային շահագործման անխափան աշխատանքն ապահովելու գործում:

Երկաթուղայինը պետք է աշխատի ժամացույցի մեխանիզմի նման, — այս է նրա հարցերի հարցը, որի համար նա իր կյանքն ու եռանդը չի խնայել և չի խնայում:

Նա աշխատանքի էնտուզիաստ է: Աշխատանքում նա մոռանում է ամեն ինչ: Բոլոր թերացումը կարող է բացասաբար ազդել, անգամ աղետների տեղիք տալ տրանսպորտում — այդ մասին լավ գիտե բաժանմունքի պետ, նախկին բանվոր ու գիսպետներ Մինաս Դիլանյանը, երկաթուղային-

ների կողմից հարգված ու սիրված մարդը, նա՝ մեր նախկին դեպուտատը, առաջադրված 1937 թվին, որ պատվով կատարեց իր պարտականությունները ժողովրդի առաջ և այսօրվա դեպուտատության մեր սիրելի թեկնածուն՝ Հայաստանի Պետության Գերագույն օրգանում...»:

Մինչ ընկերս կվերջացներ ընթերցումը՝ ես դիմում հմ Մինասին.

— Հիշո՞ւմ ես, Մինաս, գարնանամուտը...

Նա պայծառանում է:

— Իհարկե հիշում եմ, չէ՞ որ այն մեզ նմանների կյանքի գարնան առավոտն էր, նոր կյանքի զարթոնքը:

Դրսդւմ ժպտում են լույսերը, լսվում է երջանիկ երիտասարդության աշխույժ երթևեկն ու խոսակցությունը: Խոսում էր Մոսկվան—Ռադիոն հաղորդում է մայրաքաղաքի ջերմ շունչը:

Երկիրն իր արժանավոր զավակներին ընտրելու տոնական օրվան է պատրաստվում...

1 փետրվարի 1947 թ.

Երևան

Ք Ա Ջ Ա Ր Ա Ն

Առավոտը գնացքին դիմավորում է արշալույսի ոսկե շողերով...

Հետև թողած մրգառատ այգիներով Արարատյան դաշտավայրը, վսեմ Մասիսների ձյունագահ, նվիրական հասակները՝ գնացքը վերջին անգամ թեքվում է ասես թրի հարվածով կիսված գորշագույն լեռան միջով, և դուրս է գալիս կանաչավետ մի բացատ...

Ռելսերի արծաթե ժապավենը ձգվում է առաջ ու առաջ։ Վեհորեն երկնքին են նայում ամենի ժայռերը։

Արծիվը թևին տալով ճախրում է Սյունյաց հպարտ լեռնաշխարհի վրա։ Արևի շողերը փայփայում են նրա հզոր թևերը. ներքևում հանդարտ հոսում է լայնահուն ու գորշ Արաքսը, Մայր Արաքսը...

Նա ասես Արարատների կրծքից է բխում...

Արաքսը հոսում է մեր գնացքին զուգընթաց, բայց նրա նախուժ հայացքը չի արտահայտում մրցման ոչ մի նշան...

Ո՛րքան վեհ, ո՛րքան խորհրդավոր է նա։ Ասես գալիս է դարերից, բերելով իր հետ մեր ազգի անհուն վշտերը, եղեռնական ու արյունալի դեպքերով հարուստ պատմություններ... Գուցե մեծ բանաստեղծ Դամառ-Քաթիպայի բանաստեղծության մանկույթ օրերին ստացած խոր տպավորության արդյունքն են այս իմ խոհերը։ Գուցե։

Գնացքը սլանում է Մայր Արաքսի ափերով, ու անվերջ իմ լուսամուտի տակ ինձ է նայում նվիրական գետը։

Նա մեկ հեռանում է, մեկ մոտենում, բայց միշտ մոտ
ու հարազատ՝ հոսում է ծանր ու հանդիսավոր... Նա հեղա-
սահ անցնում է իր կանաչ ափերը համբուրելով, իսկ երբ
հանդիպում է պղնձափայլ, կարծր ժայռերին՝ մի անադո-
րույն ուժով մարտի մեջ մտնում նրանց հետ...

Նա մեկ ժպտում է մանկան պես, իր արևից օծված ոսկե
կոհակներով, մեկ դառնում է մռայլ, մտասույզ ու ցասում-
նալի...

Ի՞նչ է ասում նա, չգիտեմ...

Ճարտարապետ Գրիգոր Մելիքյանը, մեկը Երևանի վա-
յելչակազմ երիտասարդներից, ուշադրություն չի դարձնում
Արաքսին, նա մատիտով ինչ-որ նշումներ է անում իր բլոկ-
նոտում...

Նրան ծանոթ է այս ճանապարհը, Հայկյան դարավոր
գետի բազմախորհուրդ հայացքը, դրա համար էլ նա ան-
տարբեր է դեպի իմ ուշադրության առարկան...

— Երբ Արաքսի աջ ափն էլ կծաղկի մեր ուժից, այն
ժամանակ միայն ես իմ հիացմունքի խոսքը կասեմ,— ընդ-
հատում է իմ մտածմունքների թիվը երիտասարդ ճարտարա-
պետը...

Ես վերստին նայում եմ Մայր Արաքսի հայացքին. նա
հարազատ, բարի մոր նման ժպտում է, կարծես լսել է ճար-
տարապետի խոսքը: Իսկ հարևան կուպեում այդ պահին
արտասովոր էր մի կին...

Ինչո՞ւ, չգիտեմ...

ԶԱՆԳԵԶՈՒՐԻ ԼԵՌՆԵՐՈՒՄ

Երևան—Բաքու գնացքը կանգ առավ Մինչևան կայարա-
նում:

Ղափան տանող հատուկ գնացքը սպասում էր իր ուղե-
վորներին: Գարնան արևն իրեն զգալ էր տալիս:

Մաքուր, կենսարար օդը, թարմ, խիտ կանաչով ծածկ-
ված լեռնալանջերն ու հովիտները, նորաբողբոջ ծառերը
բնության գիրկն էին հրավիրում աշխատանքի մարդուն:

Վագոնները լեփ լեցուին են մարդկանցով...

Զինվորականներ, որոնք արձակուրդ ստացած գալիս էին տուն, տեսնելու իրենց հարազատներին, իսկ շատերը՝ զորացրվել և պատվով ու փառքով, իրենց պարտքը հայրենիքի հանդեպ կատարելուց հետո, կրժքերը զարդարած մարտական շքանշաններով ու մեդալներով գալիս էին առմիշտ:

Բոլորն էլ Զանգեզուրի լեռնաշխարհի խիզախ զավակներ...

Կոլտնտեսականները, շինարար ու լեռնագործ բանվորները տարբերվում են զինվորականներից ոչ միայն իրենց զգեստներով, այլ և իրենց խոսակցության նյութով...

— Սեպտեմբերին երկիրը կստանա առաջին մոլիդդենը, — ասում է մեկը:

— Դժվար թե սեպտեմբերին հասցնենք ֆլոտացիոն ֆաբրիկայի կառուցումը, — պատասխանում է թիկնեղ, սեւ-շյա երիտասարդը:

— Իսկ պաշարը հարո՞ւստ է, — դիմեց անկյունում նստած լեյտենանտը, որին շատ էր հուզում սկսված խոսակցությունը, և նա իր անվերջ հարցերով հերթ չէր տալիս իր դիմացը նստած զինվորներին ու սպաներին...

— Ինչքան որ քեֆդ տա, — պատասխանեց երրորդը, որի արտաքինից դատելով՝ պետք է ինժեներ կամ տեխնիկ լիներ...

Պատասխանը ոչ միայն չբավարարեց լեյտենանտին, այլև թվաց, թե կատակ է.

— Քեֆիս որ հարցնես, ես կուղենայի, որ այս Զանգեզուրի բոլոր լեռները ոսկու հանքեր դառնային...

— Ի՞նչ է, կարծում ես ոսկին ավելի արժեքավոր է քան մոլիդդենը, — կրկին լեյտենանտի խոսքը կտրեց նա...

Այստեղ էր ահա, որ զինվորականների հետաքրքրությունը փոխվեց հուզմունքի, իսկ մի քանիսը, այդ թվում նաև լեյտենանտը, կարծելով, որ իրենց չհասկացողի տեղ դնելով անլուրջ պատասխաններ են տալիս, սկսեց սրել...

— Գրպանումդ սկի էդ ոսկուց չկա՞, — հարցրեց լեյտենանտը շարժվելով իր տեղում...

Բոլորը սրտաբաց ծիծաղեցին:

Ճարտարապետ Նիկոլայ Պողոսյանը իրեն չկորցրեց: Նա գլխի ընկավ, որ իր անբավարար և կարճ պատասխաններին նրանք կարող էին այդ թյուր եզրակացությունը գալ: Մի քանի րոպե լռելուց հետո, երբ երիտասարդները խաղաղվել էին, սկսեց հանգիստ տոնով.

— Նա կատակ չէի անում, երբ ասացի, որ այնքան մոլիբդեն կա, որքան քեֆներդ ուզի, իսկ որ նա ոսկուց ավելի թանկ է մեր երկրի կարիքների համար, դրանում միջ կասկածի...

— Քեֆներս մի կողմ մնա, իսկապես ինչքա՞ն կլինի,— հարցրեց առանց ուսադիրների սպայի համազգեստով մի այլ երիտասարդ:

— Երբ կլինեք մեզ մոտ, կասեմ, թե որ լեռը ինչ հարստություն ունի, իսկ հիմա այնքան իմացեք, որ Սովետական Միության մոլիբդենի պահանջի մի զգալի մասը Քաջարանն է տալու...

— Ձեր գյուղը,—կատակեց կապիտանը՝ նայելով լեռանանտին:

— Մի քիչ էլ գուցե ձեր գյուղը,—ասաց լեռանանտր ոչ թե պատասխանած լինելու համար, այլ հիշեցնելու, որ Օխշի գյուղն էլ իրենց գյուղից հեռու չէ:

Բանվորները նոր հասկացան, թե ինչու լեռանանտր այդպիսի եռանդով հետաքրքրվում էր Քաջարանի կառուցման աշխատանքներով...

— Ձեզ չվշտացնեմ, բայց պետք է ասեմ,—շարունակեց ճարտարապետը,—Քաջարանի շինարարությունն այնպիսի մեծ հեռանկարներ ունի, որ հնգամյակի վերջում թե՛ Քաջարանը և թե՛ Օխշին իրենց տեղը կզիջեն այդ գիգանտին:

— Ինչպե՞ս,—հանկարծակիի եկածի նման հարցրեց մի զինվորական, որ լուռ լսում էր ընկերների մեկ խաղաղ, մեկ աշխույժ խոսակցությունը:

— Դուք ո՞րտեղացի եք,—պատասխանելու փոխարեն հարցով դիմեց ճարտարապետը...

— Օխչեցի:

— Հենց ձեր գյուղում, գերեզմանոցի մոտ, սարալանջին կառուցվելու է ֆլուտացիոն հարստացուցիչ մեծ ֆաբրիկան: Ֆլուտացիոն ֆաբրիկաներից մեկը հիմա կառուցվում է Հանքավանում, իսկ խոշորագույնը, որը ժամում տասնյակ տոննաներով քարհանք է մշակելու, ձեր գյուղումն է կառուցվում: Ձեր գյուղի մոտ է հիմնադրված նաև աղյուսի գործարանը:

— Էդ իլելու բան չի,—մեջ մտավ ինքնավստահ մի ծեր գյուղացի...

— Ինչո՞ւ, հայրիկ,—հետաքրքրվեցին զինվորականները ավելի շատ, քան ճարտարապետը:

— Գործարանները կկառուցվեն, բայց ո՞չ մեր գեղերի տեղը: Հանքը որտե՞ղ, մեր գեղը որտեղ...

— Ներողություն, այդ հանքերը Սուրբ Դավթի սարերը չե՞ն,—մեջ մտավ նորից սեռայա հարցասեր լեյտենանտը...

— Հենց էդ է, որ կա:

— Ծիշոտ է ասում հայրիկը, ոչ մեր գեղը՝ Քաջարանը և ոչ էլ Օխչին իրենց տեղից չեն շարժվի:

Գնացքը կանգ առավ, ընդհատելով հետաքրքիր խոսակցությունը, բայց որովհետև բոլոր խոսակիցների մարշրուտը հայտնի էր, նորից հանդիպելու վստահությամբ վերցնելով իրերը՝ իջան վագոնից:

Ղափանում տիրում էր անսպասելի անդորրություն:

Կայարանը գրեթե դատարկ էր, քաղաքի դատախազն էր եկել «վիլլիսով» Երևանից ժամանող մարդուն դիմավորելու:

— Ո՞ւր է ժողովուրդը,—ինքնաբուխ թռավ ընկերոջս բերանից, որին քաջ ծանոթ էր այս արդյունաբերական կենտրոնի փառքն ու պատմությունը:

Դատախազը անխոս, ներողամտաբար նայեց ընկերոջս, այդ լռության մեջ ամփոփելով իր ողջ լռությունը:

— Հանքերում աշխատում են,—ասաց հարցասեր լեյտենանտը, որ իջնելով վազոնից՝ իր իրերը ցած դրած երևի սպասում էր դիմավորողի:

Որքան երջանիկ էր Իշխան Գրիգորյանը (այդպես էր հարցասեր լեյտենանտի անունը): Նա հինգ տարվա բացակայությունից հետո վերադառնում էր հայրենիք...

Նա այստեղ սպասում էր իր սիրած աղջկան, որը և եկավ...

Հարթ, ասֆալտապատ խճուղին դուրս գալով Ղափանից՝ ծառախիտ, գեղեցիկ ուղիով, Օխշի գետին հակընթաց, սկսում է բարձրանալ լեռն իվեր:

Գետն անցնելով՝ ճանապարհը դառնում է խորդ ու բորդ, ցեխոտ, նեղ ու անանցանելի:

Այստեղ ճանապարհը դեռ խճապատ չէ, և մեքենայի անիվները հաճախ մինչև կեսը թաղվելով ցեխի մեջ՝ հաղիվ են հոնդալով դուրս գալիս ճանապարհ:

Ամպամած երկնքից անձրև է սկսում կաթկթել:

Մեքենավար Արամայիս Հայրապետյանը մեծ ճարակով՝ թյամբ փոխելով «խողերը», իր գործին լավ տիրապետող վարպետի վստահությամբ հսկայական բեռնատար մեքենան կեռման ճանապարհներով տանում է առաջ:

Մեքենան բարձրանում է վեր ու վեր: Ճանապարհն անցնում է երկնքի կուրծքը խրված բարձր լեռների գոտիով, պարանոցով... Հմուտ ձեռքը կարծր ժայռերի կողքից բացել է ճանապարհ, որը լեռների վրա գալարվելով սլանում է առաջ: Վերից ճանապարհի վրա կիսով չափ գորշ ժայռեր են կախված, ասես հսկելու շինանյութերով բեռնավորված մեքենաների երթը:

— Սա էլ մեր Զանգեզուրի լեռները,—ասում է խանդավառ Արամայիսը, երբ մեքենան շրջապատվյալ կատարելով հասավ «Մուրի Կապ» կոչված ահռելի լեռնաժայռի գրեթե գագաթին:

Մեքենան հազիվ է անցնում, դեմս միայն ձյունածածկ լեռնագագաթներն են, իսկ երբ նայում եմ ձախ, անհատալի աեդունդն է, ուր հիդրոկայանը թվում է մի սպիտակ կետ:

Թվում է, թե ինքնաթիռի մեջ ես գտնվում:

Արամայիսը կանգնեցնում է մեքենան: Մենք իջնում ենք: «Սուրի-կապ», շշուշում եմ ինքս ինձ:

Սրտատրոփ և զգուշ մոտենում ենք ճեղքված ժայռերի եզրին ու նայում ներքև, այդտեղ ոչ ոք չի կարող սարսափ շղթալ տեսնելով լայներախ անդունդը...

— Հրեն, տեսնո՞ւմ եք,—ասում է Արամայիսը,—է՜ր Զրախորդէսն է: Զանգեզուրի բոլոր հանքերը, քաղաքը այստեղից են էներգիա ստանում: Դիմացի կանաչապատ լեռան վերից մինչև հիդրոկայանի սպիտակ շենքը ուղիղ դժով իջնում է սպիտակ գիծը՝ տուբբինը, իսկ ներքևում տեղ-տեղ հազիվ նշմարվում է Օխշի գետը:

— Ասում են հազար տարի առաջ այստեղ քաղաք է եղել, և կոչվելիս է եղել Կապան,—շարունակում է Արամայիսը իր բացատրությունները եռանդուն էքսկուրսավարի նման:

— Այ, տեսնո՞ւմ եք այն բացատը, այնտեղ է եղել քաղաքը, որն իր անունը ժառանգել է մեր քաղաքին (Արամայիսը ղափանցի է): Կապան-Ղափան:

Արծիվը ճախրում է ուղիղ մեր գլխավերևում:

Ո՛ւր ենք մենք, անցնում է իմ մտքով և հիշում եմ իմ ընկերներից մեկի՝ պատմածները այս վտանգավոր ճանապարհորդության մասին...

— Ո՞վ է այն հերոսը, որ բացել է այս դժվար ճանապարհը: Այստեղ խիտ անտառ է, դարավոր կաղնիներով ու կեչիներով: Այս ծերպերին նրանք դարերով բողբոջել, ծաղկիլ են, բայց հզոր, շինարար ձեռքը, պայթեցված ժայռերի բեկորները նրանց շատերին արմատահան, ոմանց ճղակոտոր են արել... Նրանք կանգնած են ծերպերին որբերի նման ցնցոտիների մեջ, ծնծված, անտերև ու վշտահալաց...

— Իսկ այդ դժվար՝ Սատանի կապը, ո՞վ է կառուցել,—կատակով հարցնում եմ մեքենավարին...

— Գնանք, ցույց կտամ...

— Ժայռի գագաթներից, ա՛յ էնտեղից, որտեղ արծիվն է նստած, ճանապարհորդները պարաններով ցած են իջեցրել հորատողին, որը լեռան այս կարծր մասերում անցքեր է բացել, ապա դրվել է պայթուցիկ նյութը... Լեռները դողացել են ու իրենց կրծքի վրա ճանապարհ տվել երկաթակամ խիզախ մարդուն,—պոետիկ տրամադրությամբ ասում է Երեմիան Ջոզվետ ինստիտուտի դասախոս Վադինակ Ոսկանյանը, որը գիտական նպատակներով եկել էր իր հայրենի Զանգեզուրը...

Աննկատելի անձրևը փոխվում է ձյան, իսկ երբ Արամայիսը իր բեռնատար ավտոն զդուշությամբ արգելակելով, լեռան զառիվայրով ցած էր իջեցնում, ձյունը խոշոր, առատ փաթիլներով իջնում էր սպիտակեցնելով լեռների կապույտ, գեղեցիկ քողը...

Ես լուռ նայում էի վտանգավոր ճանապարհին և մտածում նրա կառուցողների մասին, վստահ մեքենավարի հրմարության մասին...

— Դուք «Դավիթ Բեկը» կարդացել եք անշուշտ. ներդրություն. անհարմար էլ կլիներ, որ կարդացած չլինեիք, գրող մարդ եք... ա՛յ հրեն Դավիթ-Բեկի բերդը—Այս ասելով Արամայիսը դանդաղեցրեց մեքենայի երթը...

Բարձրավե՛հ լեռը տիրապետում է այս լեռնաշխարհում: Դավիթ Բեկը, լինելով մեծ զորավար, հենց այդ լեռան վրա է կառուցել իր հաստատ ու ամուր բերդը: Թավուտ անտառ է հղել այստեղ, և հիմա էլ դալար, սաղարթախիտ ծառերի լայն թփերի ստվերում, եթե նախապես ցույց չտաս, հասարակ աչքը դժվարությամբ կնշմարի կիսավեր բերդի կարմիր ու գորշագույն պատերի գոսացած, մամռապատ մնացորդները...

Լեռան հյուսիսային կատարի լայնությամբ վեհորեն ձգված անհողդողդ բերդը ասես հիանում է բնության փառահեղ և ահարկու տեսարանների, իր ստորոտում եռացող ստեղծագործական աշխատանքի վրա...

Այստեղ Զրախորի էլեկտրակայանի լայնացման և ճանապարհաշինարարների կայանն է: Փայտաշեն տնակներում կան շարժական արհեստանոցներ, խանութներ, իրենց վարպետներով ու բնակիչներով...

— Հիմա բոլորն աշխատանքի մեջ կլինեն,—ասաց Արամայիսը, բաց թողնելով իր հոնդացող մեքենայի «սանձերը»—արդեւակները...

Մեքենան թափով սլացավ առաջ: Ներքեում, մեր առջև վեհ լեռների դեղատեսիլ գրկում բացվեց մի լայն տարածություն՝ ծածկված հաստաբուռն, դալարաթև ծառերով:

— Ահա Զեյվայի կամուրջը... Սկսվում է երազանքի ու խորհրդածությունների աշխարհը... Հիշում եմ մեծ Բաֆֆու հիասքանչ վեպի մանրամասնությունները:

Զյունը իջնում է խոշոր փաթիլներով, և ինձ թվում է, թե ընկել եմ հեքիաթային մի աշխարհ, և ուր-որ է այս կուսակալան անտառների միջից դուրս կգա իր սև նժույգին նստած հայրենաբաղձ վիպասանը...

Հոգեպարար խորհրդածություններից ինձ հանում է Արամայիսը...

— Հասանք:

Ճանապարհը հատվում է: Ճանապարհաշինարարներն այստեղ աշխատում են, թեև անձրևն ու իջնող ձյունը դժվարացնում են շինարարների գործը...

Կես կիլոմետրի վրա ճարտարապետները, տեղամասերի պետերը իրենց վարպետներով ու բանվորներով ուղում են ժամ առաջ ավարտել ճանապարհը, որպեսզի բեռնված մեքենաների համար ճանապարհ բացվի...

Սովետական Միության հերոս Ռուբեն Հակոբյանը արտաքուստ ոչնչով չի տարբերվում աշխատանքի իր ընկերներից՝ Հարությունյանից, Լյուսկունից, Թումանյանից, Իսկանդարյանից, Թարախչյանից, որոնք գլխավորել են խճուղու դժվարին աշխատանքները...

— Ահա թե ուլքեր են բացել Սուրի-Կապը նրկնասլաց լեռների կարծր պարանոցին, իրենց հզոր ձեռքերով ու անսասան կամքով...

Նրանք արհամարհելով բնության արհամիրքը՝ ձյունը, անձրևը, փոթորիկը, բացել են այս հույժ կարևոր ուղին և հիմա էլ լցված պարտքի բարձր դիտակցությամբ՝ շարունակում են գլխավորել աշխատանքը... Ահա նրանք՝ լուրջ, խանդավառ ու լայնալանջ։ Ներքին մի հուր նրանց մղում է սխրագործության...

Ձյունն ու անձրևը թուլացնում են ճանապարհի վրա կախված լեռնային խոշոր զանգվածները, որոնք հաճախ գահավիժում են ներքև։

Եինարարները հազիվ բաց են անում ճանապարհը, բայց այդ զանգվածները նորից կտրում են մեքենայի ուղին։

Շատ բանով են Զանգեզուրի զավակները նման իրենց երկրի արծիվներին։ Նրանք Հայրենական Պատերազմի տարիներին ցույց տվին խիզախության, հերոսության անխառն օրինակներ, իսկ այսօր նրանք այս լեռներում բաց են անում այնպիսի մի գանձ, որի մասին պիտի խոսի մեր ողջ անձայրածիր հայրենիքը...

Մինչ այդ գանձին հասնելը մեծ դժվարություններ են հաղթահարվել, տարիներով այս լեռներում ձյան ու հողմերի տակ մաքառել են մեր աննկուն, պանծալի երկրաբանները, ձիերով կամ հետիոտն, իսկ հիմա, երբ դոնված է կյանքին այնքան անհրաժեշտ բարիքը՝ դանձր, զանգեզուրցիները բարձր լեռներում բացում են նոր ուղիներ, որով մոլորեցնեն ու պղծեն բռնված մեքենաներով պիտի հոսեն մեր մեծ աշխարհի բոլոր կողմերը...

Մենք հետիոտն ենք անցնում այդ նոր շինվող, մեքենային անմատչելի ճանապարհը։ Այնտեղ մեզ սպասում է ուրիշ մեքենա...

Ժպտալառ դեմքով, զվարթ տրամադրությամբ երեսունն անց մի երիտասարդ մոտենալով մեզ՝ սիրալիր բարևում է, ապա շտապ, կարծես ժամանակ չկորցնելու համար հարցնում

— Գուր մեզ մոտ պիտի գաք չէ՞:

— Գուր ո՞ւր եք գնալու...

— Այստեղ բոլոր ճանապարհները Հռոմ կտանին,—կա-
ռակով ասում է նա, գործի պակասով մեքենան... Հարուժյուն
Տեր-Ղուկասյանը իններորդ ամիսն է, ինչ վերադարձել է ար-
տասահմանից, Թեհրանից, իր կնոջ ու երեխաների հետ:

Նա Քաջարանի կոմբինատի լավագույն և կարգապահ շո-
ֆերներից է:

ԱՅՍՏԵՂ ՔԱՂԱՔ ԿԼԻՆԻ

Երբեմնի մոռացված այս խուլ ու հեռավոր լեռնաշխար-
հում երկհարկանի այս կիսավարտ շենքերի սիլոետները
տարօրինակ հակասությամբ են ընդգծվում... Այս վայրերին
մինչ այժմ օազական են եղել գյուղականն ու պրիմիտիվը:
Գուցե մեր աչքն է այդպես սովորել: Գուցե: Եվ այդ է պատ-
ճառը, որ երբ այդ անմատչելի ուղիներով ու կածաններով,
թափուտ, կռակալի անտառներով ու ապառաժներով, մեքենան
հանկարծ մեզ հանեց այդ շինարարությունները, մենք
նորից զգացինք մեզ կյանքի մեջ...

Ո՞ւր են հասել մեր աննկուն երկրաբանները,—մտա-
ծում եմ ես:

Նրանք գտել են գանձը, իսկ հետո մեր Ռեսպուբլիկայի
լավագույն մարդիկ եկել են այս լեռներում կանգնեցնելու
Ստալինյան չորրորդ հնգամյակի հուշակապ կոթողներից
մեկը:

Պղնձա-մոլիբդենային կոմբինատը մեր մեծ սովետա-
կան երկրի մետաղամշակման հսկաներից մեկն է, Հայաս-
տանի ինդուստրիայի պսակը...

Այստեղ աշխատելը պատվի ու փառքի գործ է... Ինժե-
ներ-երկրաբան Ալեքսանդր Օսիպովիչ Օգանովը, Քաջարանի
դիրեկտորը, առաջին անգամ իր հաշվապահի, պլան բաժնի
պետ Մալուժյանի և ճարտարագետներ՝ Աստախովի ու Ֆե-
դերենկովի հետ եկան այստեղ ձիերով...

Քաջարան գեղատեսիլ գյուղից ոչ հեռու, Օլաշի դեպի

ափին խփեցին վրանները, հետո հիմնադրեցին առաջին փայտե տնակները, հետո սկսվեցին միհարկանի, ապա երկհարկանի քարաշեն տների կառուցումը: Գյուղը շինարարական տեղամասից գտնվում է ընդամենը մեկ կիլոմետր տարածության վրա, բայց այդ տարածությունը հիմա արդեն լցվում է բարձրացող նորակառույցներով...

Կոմբինատի տեղամասից մինչև Օխլի գյուղն էլ հազիվ երեք-չորս կիլոմետր լինի, բայց շինարարության ծավալն արդեն ընդգրկել է մինչև իսկ այդ գյուղերը...

Որպեսզի կոմբինատի շինարարության ծավալի մասին մոտավոր գաղափար կազմի իմ հարգելի ընթերցողը, ասենք, որ տասը հազար վազոն միայն ավազ է հարկավոր...

Նախատեսված է հնգամյակի ընթացքում կառուցել միջնակարգ և տարրական դպրոցների, կինոյի, թատրոնի, հիվանդանոցի, մանկապարտեզի ու մանկամսուրի շենքեր: Բնակարանային շինարարությունը պլանավորված է: Գետի ափին չորս հեկտար տարածությամբ ձգվելու է կուլտուրայի և հանգստի պարկը:

Այստեղ կլինեն էլեկտրակայաններ, որոնք լույսի փնջեր կսփռեն այս լեռների վրա:

Այստեղ քաղաք կլինի...

Կոմբինատի բանվորներն ու նրանց ընտանիքի անդամները կապրեն կուլտուրական, լիառատ կյանքով:

Միահարկ շենքերը կանոնավոր դասավորությամբ, խճուղուն զուգահեռ, լայն լուսամուտներով նայում են դիմացի վեհատեսիլ լեռան, որը տիրապետողն է այդ հոյակապ լեռնաշխարհում...

Դավթի լեռանն են նայում նաև այդ միահարկ տներին զուգահեռ լեռան լանջին բազմած երկուհարկանի շենքերի պատուհաններն ու պատշգամբները...

Այս շենքերում ապրում են նորերս արտասահմանից եկած մեր եղբայրներն ու քույրերը...

Այստեղ, Քաջարանի տեղամասում կա հիվանդանոց, գրադարան-ընթերցարան, ապոմբ, դպրոց, ճաշարան:

— Ինչպես վերը ասացի, ըստ հնգամյա պլանի կու-

նենանք կուլտուրայի տուն՝ կինո-թատրոնի հոյակապ շենք, հիվանդանոց իր բոլոր բաժիններով ու հարմարություններով, տարրական ու միջնակարգ դպրոցներ, կուլտուրայի պարկ և այլն...—բացատրում է տեղամասի աշխղեկը՝ Լ. Նշանյանը, որ մի երիտասարդ եռանդուն մասնագետ է։

— Բարե, վարպետ,—սիրալիր դիմում է աշխղեկը հայրենադարձ քարհատ Արմենակ Մինասյանին, որը քարայրում իր աշխատանքով տարված՝ չէր նկատել մեր մոտենալը։

— Բարե, բարե,—պատասխանում է վարպետը՝ մի հայրական ջերմ հայացք նետելով մեզ և շարունակում է անցքեր պատրաստել քարի հսկայական զանգվածում, որ պայթուցիկ նյութեր պիտի լցվեն ապառաժը պայթեցնելու համար։

— Ընկեր Արմենակը մեր առաջավոր ստախանովականներից է և իր ամսական առաջադրանքը միշտ գերակատարում է...

— Ինչպե՞ս եք զգում ձեզ, վարպետ,—հարցնում եմ պատկառելի լեռնագործին։

— Քե՞ք Կհարցնես...

— Այո, գործերդ, բեֆդ, տրամադրությունդ,—ասում եմ ծերունուն, որի դեֆին տարիներն ու շարքաշ կյանքը իրենց ակոսներն են փորել, իսկ աչքերում նստած է ինչ-որ անբացատրելի վիշտ...

— Գործերնիս հաջող են, իսկ երբ մարդու գործն հաջող կըլլա, անոր բեֆն ալ աղեկ կըլլա...

Ապա գործն ավարտելով, մոտենում է ինձ.

— Ափսոս, եղանակը աղեկ չէ, եթե ամառը գայիք, ան ատեն գործերն ալ ավարտած կըլլայինք... Ձեզ ոգևորելու շատ բան կըլլար։

— Ոչինչ, ինձ հայտնի է, թե ինչեր պիտի կառուցվեն այստեղ,—հանգստացնում եմ ծերունուն, որի աշխույժ շարժումներն ու առույգ հայացքը սազական էին միայն քառամյա երիտասարդին...

— Գալ տարի եկեք հոս քաղաք մը կտեսնիք. մեր

քաղաքը մենք պիտի կառուցենք,—հպարտությամբ ասում է նա:

— Վերջացրի աշխատանքը,—ասաց սպայի հագուստով, բայց քաղաքացու գլխարկով մի երիտասարդ, զինվորական հստակությամբ ու շեշտով:

— Իշխան, այդ դո՛ւ ես:

— Այո՛, ինչո՞ւ ժամանակ կորցնեի,—ասաց Իշխան Գրիգորյանը՝ նայելով վարպետի պատրաստած անցքերին:

Ընթերցողը անշուշտ հիշում է այդ գեղեցկատես, արծվի հայացքով, սև-սև հոնքերով ու աչքերով լեյտենանտին, որը իր կրքոտ հարցասիրությամբ ծանոթ է մեզ դեռ գնացքից, Ղափան ժամանելիս...

Իշխան Գրիգորյանը, որի կրծքին շողում են երկու կարմիր Սատղի, Հայրենական Պատերազմի շքանշանները և հինգ մեդալներ, Քաջարան գյուղացի է, իսկ քաջարանցին և՛ քաջ է, և՛ աշխատասեր...

Հայրենական Պատերազմում նա կռվեց Մոսկվայի համար և կռվելով Մոսկվայից հասավ մինչև Բեռլին...

Իշխանը հատուկ գեսանտային ղորամասերումն էր, դիշերով պարաշուտով իջնում էր թշնամու թիկունքը և պայթեցնում նրա կարևոր ռազմական օբեկտները...

Նա պայթեցման վարպետ է...

Այդ վարպետութունը հիմա նա օգտագործում է այստեղ, կառուցողական մեծ հոյակապ աշխատանքներում...

Իշխանը գյուղ վերադառնալով՝ առանց ժամանակ կորցնելու, մի քանի օրից ներկայացավ կոմբինատի պետին:

— Նա վերադարձել եմ բանակից, ուզում եմ իմ ուժերը տրամադրել...

Ալեքսանդր Օսիպովիչը, որ մի բարեկիրթ ու խոհուն ղեկավար է և մեծի հետ մեծ, փոքրի հետ փոքր, հետաքրքրվել է նրա ընդունակություններով և անմիջապես նշանակել աշխատանքի:

— Հանդիպեցինք,—ասաց Իշխանը ժպիտը դեմքին:

— Լավ հանդիպեցինք, ես դեռ տեղ չհասած՝ դու արդեն անցել ես աշխատանքի:

— Կյանքն է պահանջում. այն ֆրոնտը վերջացալ սկսվել է աշխատանքի ֆրոնտը, ո՞վ է մեր փոխարեն աշխատելու,—ասաց Իշխանը պայթուցիկ նյութերը տեղավորելով անցքերում...

— Հիմա գնա՛նք,—դիմեց Իշխանը բարձրաձայն, հրամանատարին հատուկ տոնով, բոլոր քարհատներին ու բանվորներին:

Մենք բավական հեռացել էինք, երբ որոտը դղրդացրեց լեռները...

— Այս պայթյունին ձայնը չեմ սիրեր, ան ինձ կոխվ, արյուն կըհիշեցնե՛ս,—ասաց հայրենադարձներից մեկը...

— Այս պայթյունը քեֆս կբերե՛ս,—ասաց Իշխանը հաստատա՛:—Ես հիշում եմ, թե ինչպես մեր երկիրը հրի ու սրի մատնել երազող թշնամու որջերը կպայթեցնե՛ի, իսկ հիմա այս պայթյունը ականջիս կհնչե ինչպես կառուցման մեծ համերգի հուժկու մի նախերգանք:

— Ըիշտ է,—ասաց Արմենակ Մինասյանը, հայացքը հառելով հեռուները, կապույտում թաղված լեռներին:

Հերոսների ոտքի տակ գալարվում էր Յիսի փրփրադեղ դետը, իսկ գեմից ժպտում էր խորհուրդներով ու երգերով հղի Դավթի հսկա առասպելական լեռը...

ԳԵՊԻ ՀԱՆՔԱՎԱՆ

Անցնելով կամուրջը՝ ձիերը վրնջալով, լեռան կանաչապատ փեշով բարձրանում են վեր, ապա Օխշի գյուղի վերելում ուղղահայաց բարձրության վրա կատարում մի շրջադարձ և կրկին բարձրանում զիգագներով, դեպի ապառաժներն ու լեռները...

Մեքենայով, մանավանդ ասլանքատար մեքենայով, աներևակայելի է այս տեղերով անցնելը:

— Արտաշը թռչունի նման է այստեղով անցնում,—ասում է շինարարության պարտրյուրոյի քարտուղար՝ ճարտարապետ Գրիգոր Մելիքյանը...

— Ո՞վ է Արտաշը,—հետաքրքրվում եմ ես:

— Արտաշ Հայրապետյանը մեր ամենաորակյալ, կարգապահ շոֆերներից է, որին շուտով հանձնելու ենք գարաժի բոլոր մեքենաների ղեկավարման գործը: Նա ամբողջ պատերազմի տարիներին մարտերի մեջ էր: Բամանյան դիվիզիայից է, չն՝ս ճանաչում,— զարմացական ասաց Մելիքյանը, սանձահարելով ձիուն:

Քաջարանի կոմբինատի լավագույն աշխատողների՝ ճարտարապետների, կառուցողների, հորատողների շարքում ես տեսա, թե ինչպես բարձր են այստեղ գնահատում շոֆերի աշխատանքը:

Իսկապես հերոսություն է և մեծ ուսկ՝ մեքենան ղեկավարել այս լեռնաշխարհում, ապառաժների վրա, կածանների նման բնական ճանապարհներով, վիհերի ու շրջադարձերի եզրերով:

Ես ուզում էի ճանաչել Արտաշին, բայց առիթը միայն վերջին օրը ներկայացավ...

Շրջանցելով Դավթի բարձրադիր, հսկայակերպ սարաժայռ՝ մեր առջև բացվեց մի սքանչելի տեսարան: Չյունածածկ լեռների գրկում փռված կանաչավետ տարածության վրա, գեղեցիկ երկշարք երկու հարկանի շենքերը բազմել էին որպես ապագա գեղեցիկ քաղաքի նախակարապետներ:

Բնության հեռավոր, անաղարտ գրկում այդպիսի շենքերի առկայությունը, ընթերցող, չի կարող մարդու սիրտը չլցնել ցնծությամբ:

Ինչպիսի՞ գեղեցկություն: Մի կողմում սարերի ձյունն է փայլփլում արևի թույլ շողերի տակ, իսկ նրա լանջերին, բացատում այսպի՞սի փարթամ կանաչ... Սրբնթաց, կոհակալեա Սակկար-սու գետակը աղմուկով անցնում է թովչագեղ հովտով, ուր նորատունկ պտղատու ծառերը ժպտում են մանկան քաղցրությամբ:

Մյական-Սուփ գեղատեսիլ հովտում եռում է ստեղծագործ աշխատանքը:— Այդ բնակելի շենքերի շարունակությամբ արդեն բարձրանում են նորերը:

Սա Հանքավանն է, որի բնակիչները գլխավորապես մեր հայրենադարձ եղբայրներն են:

Դավթի լեռն է բաժանում այստեղի բնակիչներին Քաջարանի տեղամասից, ուր ծավալված է ապագա քաղաքի շինարարությունը:

— Բայց մենք այնպիսի կապեր ենք ստեղծում, որ մեր սիրելի Դավթի սարը չի կարող խանգարել մեր հարեանությունը:

Այս լեռան վրայով մինչև Օխշի գյուղի սարալանջը օդի միջով յոթ հարյուր մետր բարձրությունից կձգվի մեխանիկական ճոպանը, կանատը դեպի Ֆլոտացիոն հարստացուցիչ ֆաբրիկան: Սա կլինի մեր նյութական կապը:

Դավթի ընդերքից նույնպես կենտրոնական տունելը լեռան տակից դուրս է գալու դեպի մյուս երեսը...

— Ուրեմն, մենք Դավթի սարի հետևի մասում ենք, — հարցնում եմ ճարտարապետ Մելիքյանին...

— Այո, մեր ապագա քաղաքից մեզ բաժանում է այս հսկան: — Նա ձեռքով ցույց է տալիս Դավթի անունը կրող երկնահուպ սարը:

Հանքավանը դեռ կառուցման պրոցեսումն է, 10 խոշոր երկհարկանի շենքեր արդեն պատրաստ են, ուր ապրում են մարդիկ, բայց շինարարությունը բուռն թափով դեռ շարունակվում է... Նույնքան շենքեր էլ դեռ կառուցվելու են մոտիկ ապագայում: Մի քանի շենքերի հիմքերը նոր են գրցվում, շատերը արդեն հողից բարձրացել են, իսկ հարավային մասում նոր միայն հիմքեր են փորում:

Կանաչք պատշգամբներում նստած զրուցում են, երեխաները՝ խաղում...

Երկշարք շենքերի մեջտեղը, փողոցներում, նորապուստիկ ծառերն են, որոնք վկայում են, որ ավանը ամիսների պատմություն ունի:

Բնակարանները մեջընդմեջ կեցած ստեղծում են այն հաճելի տպավորությունը, որ մարդ կարող է ստանալ քաղաքում լավագույն արխիտեկտուրի նախագծումներով ստեղծված թաղամասից...

Շենքերի դրսի մասի աշխատանքը դեռ չի ավարտված, բայց ներսը՝ սենյակները, բնակարանները իրենց հարմա-

բություններով՝ ավարտված են, ուր ասլրում են Իրանից ու ալլ էրկրներից եկած հայրենադարձ հայերը՝ իրենց մեծ ընտանիքներով...

Տաս ամիսների ընթացքում այստեղ, Հանքավանում շահագործման է հանձնվել 2750 քառակուսի մետր բնակելի տարածություն: Բոլոր բնակարաններն ունեն էլեկտրական լուսավորություն: Ռադիոյի լարերը Քաջարանի տեղամասից արդեն հասել են այստեղ, օրերս բոլոր բնակարաններում կգրվեն ռադիո-բարձրախոսներ, իսկ այժմ հացի և մանր սպրանքների խանութի վրա, բարձր սյունից հնչում են ռադիոյի հուժկու հնչյունները. «Մոտենում է Մայիսի մեկը, երկիրը այդ տոնը դիմավորում է փառավոր նվաճումներով»...

Դուրս գալով հորատող Արգար Հարությունյանի բնակարանից, Մելիքյանը օգտագործելով ռադիոյի քիչ առաջ հաղորդած խոսքերը, ասաց.

— Գնանք, տեսնենք թե մենք ինչով ենք դիմավորում Մայիսյան տոնը...

— Գնա՛նք...

Սակկար-սու գետակին հակընթաց բարձրանում ենք վեր: Լեռներից բխում են աղբյուրներ, որոնք խոխոջալով միանում են Մյական-սուին և օժապտույտ գալարումներով Դալթի փեշերով դուրս են գալիս լայնահուն Օխշի գետը:

Մենք բարձրանում ենք սարն իվեր: Հանքավանի շենքերը փոքրանում են, դառնում լուցկու տուփերի չափ:

Լեռան կրճին, մոլիրդենի գլխավոր հանքամուտքից ներքև բարձրանում է փորձնական ֆլուտացիոն հարստացուցիչ ֆարքիկան:

Պետրոս Թումանյանն ամենահինն է իր տարագիր հայրենակիցների մեջ: Նա 1932 թվին է վերադարձել հայրենիք՝ Սովետական Հայաստան:

Պետությունը ոչինչ չխնայեց՝ այդ ընդունակ երիտասարդին՝ նրա տարիներով փայփայած իդեալները իրագործելու համար:

Պետրոսն ուզում էր իր հայրենիքի համար լինել պիտանի, կառուցող քաղաքացի, ճարտարապետ:

Եվ նա հասավ իր նպատակին: Իսկ հիմա նրան վստահել են այդ խոշոր շինարարության՝ Հանքավանի ոչ միայն հանքերը մշակելու անհրաժեշտ օբեկտների կառուցումն ու դործարկումը, այլ և վերջերս արտասահմանից եկած հայրենաբաղձ եղբայրների ու քույրերի կյանքի ու կենցաղի կազմակերպումը:

Նրան դիմում են ամեն տեսակ հարցերով, և նա բոլորին էլ տալիս է գոհացուցիչ պատասխաններ:

— Ընկեր Թումանյան, ինչպե՞ս անենք, որ շուտ վերջացնենք Փարբիկայի կառուցումը,— դիմում են նրան որմնադիրները:

Եվ որոնող եռանդուն ճարտարապետը գտնում է ձևը, որով ավելի շուտ են բարձրանում պատերը:

Այդ գլուխի շնորհիվ է, որ ստախանովական Անտոն Արզարյանը իր մարտ ամսվա պլանը կատարել է 262 տոկոսով, Գալուստ Թումանյանը՝ 332 տոկոսով: Այդ տոկոսներն ընդհանուր են և նախորդ ամիսների համար, իսկ մայիսը նրանք դիմադրում են գերազանցելով այդ տոկոսները:

Ժրաջան կոմերիտուհի Լենա Առաքելյանը իր ընկերուհիներով հագիլ է հասցնում շաղախը:

— Բոլորը, բոլորը ապրում են մի տրամադրությամբ,— ապում է աշխղեկ ընկեր Ռշտունին,— ժամանակին Փարբիկան հասցնենք, թե չէ՝ հորատողները մեր հոգին կհանեն:

Եվ իսկապես, հաճախ են կառուցողները տեսնում, վերելում՝ գլխավոր հանքամուտքի մոտ հորատողների հպարտ ու առնական հասակները, որոնք հայացքները հառած սպասում են, թե ե՛րբ է վերջապես պատրաստ լինելու Փարբիկան, որպեսզի իրենց հանքաքարը տա սպասվող, թանկագին մետաղը:

Այդ սպասողների առաջին շարքում կառուցողները տեսնում են և Իրանից եկած, հիանալի հորատող-վարպետ Արզար Հարությունյանի հաղթական հասակը...

Սարգու գյուղը Իրանի սովորական հետամնաց գյուղերից մեկն էր, որն ուներ ինն ընտանիքից բաղկացած բնակչություն, եթե չհաշվենք մեղ ծանոթ քարհատ Արմենակ Մինասյանի աղջկա՝ Հասմիկի և Իշխան Պետրոսյանի նոր կազմած ընտանիքը:

Գյուղը փռված էր բարերեր այգիների ու բերքառատ հանդերի լեռնամերձ մի վայրում: Գյուղի հայ բնակիչները մշակում էին Զաբիդովյա խանի արտերն ու այգիները:

Գյուղացիներին միայն վերջում էր ժամանակ մնում հեռու վայրերում ընկած իրենց «սեփական» քարքարոտ հողակտորները մշակելու համար:

Այդ հողակտորներից ստացած շնչին բերքի ութից մեկն էլ պատկանում էր խանին:

Զաբիդովյա խանը հինգ տղա ուներ, որոնք ձիերը նրստած հսկում էին իրենց պատկանող գյուղերի ունչապարների աշխատանքը:

— Ո՞վ կհամարձակվեր Զաբիդովյայի դեմ խոսել:
Վերևում աստված, ներքևում՝ Զաբիդովյան...

Սարգու գյուղը միշտ չէ, որ այդքան սակավ բնակչություն է ունեցել:

Մի քանի տարի առաջ այնտեղ ապրելիս են եղել վաթսուհա հայ տնտեսություն, որոնք բռնություն ու հալածանքի հետևանքով ոչնչացել կամ հեռացել են անհայտ ուղղությամբ:

Սովետական կառավարության և մեծ Ստալինի հայրական ջերմ հոգատարությամբ փրկվեցին այդ գյուղի հայերի վերջին 9—10-ը ընտանիքները, որոնք բոլորն էլ այսօր ապրում ու կառուցում են իրենց սեփական փառավոր կոթողը՝ Քաջարանի գիգանտը:

Նրբ Սարգուի բնակչությունը հրաժեշտ էր տալիս իր հյուրերին, ուր անց էր կացրել իր տառապանքներով ու

հալածանքերով լի տարիները, հայտնվեց Զաքիդավան, շրջապատված իր մարդկանցով:

Նա շատ սիրալիր առաջարկեց հրաժարվել մեկնելու մտքից, ապա երբ այդ շօգնեց, նա փորձեց ահաբեկել, բայց կյանքի երազած արշալույսը ծագել էր և ո՞վ նորից իր ոտքը հտ կղներ խավարի, ընչազրկության ու ստորացման փտած աշխարհը:

Սարգու գյուղը մնաց այնտեղ, կիսավեր, խավար ու անմարդաբնակ...

Երբ ստախանովական քարհատ Արմենակ Մինասյանի կինը՝ Աստղիկը, արցունքն աչքերին վշտակեզ պատմում էր իրենց գյուղի տխուր պատմությունը, փոքրիկ Պայծառիկն ու Աննիկը հանկարծ ծիծաղեցին:

Մայրը նկատեց իմ զարմանքը՝ իր անուրախ պատմությունն պահին երեխաների հանկարծակի ծիծաղի առիթով:

Գլխաշորի ծայրով մաքրելով արցունքը՝ Աստղիկը շաբուակեց:

— Մենք մի շուն ունեինք այնտեղ: Երեխաները նրա անունը դադտնի դրել էին Զաքիդովյա, արտահայտելով իրենց ատելությունը խանի հանդեպ:

Ծա նոր հասկացա, թե ինչու էին փոքրիկները ծիծաղում, երբ մայրը հիշատակում էր այդ դաժան մարդու ահարկու անունը:

Միայն այդ անունը երեխաներին սարսափի մեջ էր գցում, իսկ հիմա նրանք սրտաբաց ծիծաղում են այդ անունը նորից լսելով:

— Այդ շունը այնտե՞ղ մնաց, — հարցրեց ընկերս...

— Շունը շան մոտ պիտի մնար, — եղրափակեց Հրանտը, Արմենակի ավագ որդին, որը աշխատում է Հանքավանի դիզելի վրա իբրև մեքենավար:

Արմենակի մյուս տղան էլ, Սմբատը, իր փեսայի՝ Իշխան Պետրոսյանի հետ աշխատում են շինարարության վրա և ստախանովյան աշխատանքի փայլուն օրինակներ են տալիս:

Երեխաները սլաշուսականերում հավաքելով իրենց դասագրքերն ու տետրերը, ինձ մնաց բարե ասելով՝ գնացին դպրոց:

Մեծ աղջիկը հաղորդեց երեխաների ուրախությունն ու հրճվանքը:

— Գիտե՞ք, այնտեղ մեզ արգելում էին մայրենի լեզվով մեր երեխաներին գիտություն սովորեցնել, Ռզա շահ հայերեն լեզուն վանել էր դպրոցներից...

— Էհ, մարդու լեզուն խլած՝ սիրտն ու հոգին խլած, միևնույն է: Հիմի դուտերես երջանիկ են, իրենց հարազատ լեզվով կսովորեն և այն էլ առանց վճարի: Զարմանալու բան է:

— Մեր պետությունը հոգում է լուսավորության բոլոր ծախքերը,—ասացի ես:

— Հա, օրհնվի մեր պետությունը,—շնչաց կինը, երջանկության արցունքն աչքերին:

Մինչ այդ Աստղիկը, որ վերջացնելով պատմությունը սպասում էր, սիրագործով նայեց տղային՝ Հրանտին, ապա սկսեց իր նոր խոսակցությունը:

— Տղաս արդեն հասել է:

Երջանիկ մայրերի սիրելի խոսակցություն: Նա ուզում է ուրեմն ամուսնացնել տղային. վատ չէ:

— Այո, լավ բան եք մտածել...

— Բայց բնակարանս նեղ կըլա,—ասում է մայրը:

— Տեսեք, մայրիկ, ի՞նչքան նոր բնակարաններ են կառուցվում: Ձեր դիրեկտորը սիրով բնակարան կտրամադրի Հրանտին, միայն թե լավ հարսնացու ճարեք:

— Ձէ, չէ, իմ տղայ, իմ հարսս իմ կողքիս պիտի ըլլան:

— Այդ դեպքում պիտի ձեր բնակարանին կից մի բնակարան էլ կառուցել:

— Լավ կըլլա,—ասում է մայրը:

Հրանտը ներողամտաբար ծիծաղում է:

— Մայր, մոռանում ես, որ մենք երկրորդ հարկում ենք գտնվում,—օդի մեջ հոմ շենք լայնացնելու բնակարանը:

Որտեղ եմ տեսել ես այս կնոջը: Մի՞թե սա նա է: Չէ՛, նա ավելի ծեր էր ու խորշոմած դեմքով...

— Մայրիկ, սրանից մի տասը օր առաջ դուք նրանի՛ գնացքո՛ւմ եկաք, — հարցրեցի կնոջը, որ այդ պահին ինչ-որ առիթով ներս էր եկել...

— Այո, ես էլ Ձեզի ճանչցա...

— Դուք ինչո՞ւ էինք այն օրը գնացքում լավիս...

— Արաքսի մյուս ամիերին եմ թողել հարազատներիս գերեզմանները, մեր հողերն ու բերրի արտերը, — ու փղձկաց...

Վերջացնելով Քաջարանի տեղամասում իմ շրջագայությունը, երբ մի օր պատմում էի իմ տափափորությունները կոմբինատի ղերեկտոր ընկեր Օգանովին, նա լսում էր մեկ մույլ, մեկ պայծառացած...

Նրան շատ հետաքրքրեցին քարհատ Արմենակ Մինասյանների ընտանիքի և կենցաղի մանրամասնությունները...

— Նրանք լավ օր ու արև չեն տեսել, թող Արմենակն ու Աստղիկը հարսնացու գտնեն, ես նրանց իրենց՝ սրտով բնակարան կտրամադրեմ:

Ապա հիացմունքով խոսեց Արմենակ Մինասյանի, նրա երկու տղաների՝ Հրանտի ու Սմբատի ստախանովյան, բարեխիղճ աշխատանքի, այդ հին նահապետական ընտանիքի մասին, որը բռնել է նոր կյանքի երջանիկ ու լուսավոր ճանապարհը:

— Սարգուն ամբողջությամբ մեղ մոտ է, — ցած դնելով լուսավորը ասաց երեկ նա ինձ...

— Հիանալի աշխատողներ են — անպայման ծանոթացեք նաև հորատող Արգար Հարությունյանի հետ, նա էլ Սարգու գյուղացի է...

Պղնձա-մոլիբդենային հանքի գլխավոր մուտքի մոտ փլեկտրական ու մեխանիզացիայի սարքավորումները դեռ գտնվում են նախնական, չհավաքված վիճակում...

Գլխավոր մուտքից վազոնետի համար ձգված զույգ ուղիները մեզ հրավիրում են ներս՝ ստորերկրյա աշխարհը:

— Մենք գտնվում ենք ծովի մակերևույթից 2.275 մետր բարձրության վրա, — սկսում է իր բացատրությունը հանքերի պետ, ճարտարապետ-երկրաբան Նիկոլայ Պոդոսյանը, մեզ առաջնորդելով հանքախորշերը:

Անթափանց խավարը, ջուրն ու խոնավությունն անմիջապես իրենց զգալ են տալիս:

Ռելսերի միջև ընկած փոքր տարածությունը, որ ծառայում է հանքերում աշխատողին որպես մշտական ճանապարհ՝ լպրծուն ցեխից անպակաս է:

Ստորերկրյա այս ճանապարհը կարծես անսահման է. կարբիդի թույլ լույսի ներքո խարխափելով մտնում ենք հանքախորշերը, ապա դուրս գալիս հանքուղիները:

Հանքանյութ պարունակող ապառաժները մի աներեւելիվ ձևերով փռված են այս լեռների մեջ, արևելյան մասում՝ նվազ, արևմտյան մասում՝ ավելի առատ: Կենտրոնական՝ ամենահարուստ մասերից ճյուղավորվում են ուղիները:

— Գնանք այսպես, — հրամայական տոնով ասում է ճարտարապետը, և մենք, որքան ինձ թվում է, շարժվում ենք դեպի հյուսիս, ապա ձախ, ուր կրկին մեզ ուղեկցում են երկաթուղիները:

Որքան հաճելի է երկաթուղիների ներկայությունը այդ հեքիաթային խավար աշխարհում...

Ջրի կաթիլների կտկտոցը լսվում է մեր ոտքերի տակ ճղփացող ջրերի ու սաղարթների վրա:

Հանկարծ որոտում է լեռը ու ցնցվում:

Ընկերս գույնը դրում է:

— Մեզանից հետո է,—հանդատացնում է ճարտարապետը:

Ես նայում եմ հանքի կամաքին: Կարբիդի լույսերի տակ հանքի երակները շողում են, ինչպես պլանները կատարած ստախանովակա հերոսի դեմքը:

Որքա՞ն գեղեցիկ են պսպղում պղնձի հատիկները, ինչպես աստղերը երկնքում...

— Սպասեցեք իսկական աստղերը հետո կտեսնեք, իսկ հիմա նայեցեք սրտն,—ասում է Գրիգոր Մելիքյանը,—սամիններալ մալախիտ է, մոլիբդենի կոլքին, ինչպես քույր ու հղբայր: Այս կանաչ-կապտավուն գույնի շերտերը, որ բռնել է հանքախորշը, այն գանձն է, որ այնքան անհրաժեշտ է մեր երկրին:

Հետաքրքրությամբ շոշափում եմ երակը:

— Գրաֆիտի հատկությունն էլ ունի, թղթի վրա կարելի է գրել...

Մեր ականջին է հասնում պերֆերատորների որոտը, որը նշան է այն բանի, որ հասնում ենք հանքախորշին: Ժայռերը դողում են խտացրած օդով գործող կատարելագործված մուրճներից:

Ժայռերը ասես ցավից դողում են... Մակիչը հոլովվելով ժայռի կուրծքն է մխրճվում, տարածելով ականջ խլացնող զվիրդն ու գորշագույն փոշի:

— Մենք հիմա Ձեզ կծանոթացնենք մեր ամենաառաջավոր հորատողի՝ Աբգար Հարությունյանի հետ,—ասում է ճարտարապետ Գրիգոր Մելիքյանը...

— Կյանքի հետաքրքիր պատմություն ունի,—ասում է նիկոլայ Պողոսյանը:

Աբգարի հայրը 84-ամյա հաշապուրը տառապալից կյանք է ապրել իրանում: Նա իր կյանքն ավարտված էր համարում, անցածն՝ անցած է, անցածն անվերադարձ... Նա կորցրեց իր ավագ զավակներին, գոնե Աբգարը լավ օր տեսներ, գոնե իրեն միճակվեք մեռնելու հայրենի հողում... Այս էր նրա բաղձանքը...

եւ անա, մի օր, փրկութեան լուրը հասնում է Սարգսի։
Ծերունին լցվում է ապրելու տենչով ու եռանդով,— առանց
ժամ կորցնելու գալիս է քաղաք՝ սովետական հլուպատուի
մոտ։

— Ես իմ միակ տղայիս, հարսիս ու հինգ թոռներուս
հետ կտենչամ ապրելու և աշխատելու հայրենի հողին վրա...

Ծերունի խնդիրը կատարեցին և նա, որ արդեն ձեռք էր
քաշել կյանքից, վերադառնալով հայրենիք, կարծես ջահելա-
ցավ ու անսպառ ավլունով կալով աշխատանքի։

Քաջարանի ղեկավարներն ընդդիմացան, ասելով.

— Դուք վայելեցեք ձեր երջանիկ ծերությունը մեզ
երկրում, տղայիդ աշխատանքը բավական է, մանավանդ նա
ոտախանովական է, օրվա նորմաները միշտ կրկնակի, եռա-
կի շափով է կատարում և քիչ փող չի վաստակում։

Ծերունին լուրջ վերաժորվեց այդ խոսքերից ու առանց
թաքցնելու ասաց.

— Հարուստներու համար կաշխատեի, իմ հարազատ
երկրիս, ինձի համար ուժերս խնայե՞մ։ Տղաս իր պարտքը
կուտա, ես՝ իմը։

Եւ պատմում են ղեպքեր, թե ինչպես համեստ ու քա-
րեխիղճ ծերունին անգամ երբ վատ է զգացել, ու նրան ա-
ռաջարկել են բուժվել, ասել է.

— Երբ բուժվելու ժամանակը գա, ինքս կասեմ, չեմ
ամչնար։

Խաչատուրի համար աշխատանքը միշտ եղել է ծանր
պարտականություն, որ մարդ ստիպված էր անել ապրուստի
համար, բայց գալով Հայաստան, աշխատանքի մեջ մտցրել է
իր սրբազան զգացմունքների ու երազանքների ողջ իմաստը։

— Մենք մեր հայրենիքը կկառուցենք...

— Ի՞նչ է, ուրիշները պիտի գան մեզ համար երկիր
ծաղկեցնեն, երջանիկ ու լի կյանք ստեղծեն, — հաճախ ասում
էր նա իր այն եզակի բարեկամներին, որոնք մոռացած իրենց
շարքաշ անցյալը՝ ուզում են ամեն ինչ տեսնել պատրաստի,
անաշխատ, ինչպես մանսնան երկնքից իջնի...

Նա այդ լալկանների համար ունի նաև կծու խոսքեր...

— Հոն մուլքդ ու ոսկինե՞րդ թողեցիր, թե նոքյարներիդ ու պալատներիդ: Ազատ կյանք կըսեիր, հայրենիք... Խնդրեմ, էլ ի՞նչ կուզեք:

Հարգելի, իսկական հայրենասեր մարդ է Խաչատուրը, որի մասին ժամերով կարող է պատմել ինժեներ Նիկոլայ Պողոսյանը, իսկ ինչ վերաբերում է տղային, բարը ծառից հեռու չի ընկնում:

Արգարը հորից յուրացրել է բոլոր ազնիվ ու վսեմ հատկությունները:

Համեստությունը, աշխատասիրությունն ու շիտակությունը՝ Արգարի բնորոշ գծերն են:

Արգարը հանքի պարծանքն է:

— Ահա և Արգարը, — ասաց ճարտարագետը՝ ծանոթացնելով մեզ իրար հետ: Միջահասակ, մոտ երեսուն տարեկան վայելչակազմ ջլուտ երիտասարդ է նա:

— Եթե երեք ամիս անընդհատ թողնես հանքում, չի տրտնջա, — ասում են նրա ընկերները...

— Աշխատանքի մեջ նա խտրություն չի դնում, — ասում է Պողոսյանը: — Հաճախ մենք զբաղված ենք լինում հանքամշակման սարքավորումները պատրաստելով և անհրաժեշտ է լինում աշխատող ձեռք՝ Արգարը գիտակցելով գործի կարեորտությունը՝ բշտում է թեքը և անցնում գործի: Նա գիտի, որ հիմա բոլոր աշխատանքները գնում են հանքերը մշակելու անհրաժեշտ սարքավորումներ ստեղծելու ուղղությամբ, որպեսզի հետո տասնյակ իր նման հորատողներ բոլոր «հարկերում» պոկեն երկրի կրճից թանկարժեք մետաղը...

Կարբիդի լույսի ներքո փայլում են Արգարի աչքերը: Ասես ներքին անշեջ կրակից այրվում են երկու հրավառ ջա-

հեր: կեններակում լուռ է, և փռշին քիշ-քիշ նստում է հան-
քաքարի շերտերին:

— Քանի՞ տոկոսով եք կատարում ամսական պլանը,
հարգելի Արզար,— ողջունելուց հետո հարցնում եմ նրան:

— Շատ չէ, 150-ից 200 տոկոսով... Չէ՛, դեռ չենք
սկսել, որ սկսենք, մի երեք հարյուրի կհասցնեմ:

— Արզարը մեր մշտական երկուհարյուրականն է,—
ասում է ճարտարապետ Մելիքյանը:

— Ի՞նչումն է գաղտնիքը,— հարցնում եմ նրան,— կան
հորատողներ, որոնք հազիվ են պլանը կատարում:

— Գաղտնիքը,— գաղար տալուց հետո ասում է նա.—
մարդու սրտի մեջն է:

— Ինչպե՞ս:

— Շատ պարզ: Եթե մարդ սրտանց է աշխատում, միշտ
էլ գործը հաջող է գնում...

— Գաղտնիքը մարդու սրտի մեջն է, եթե մարդու սիրտ
ցանկանում է, պլանները միշտ էլ կարելի է գերակատարել...
Սրտի մեջ է...— Ի՛նչ լավ է ասված և այդ խոսքերն էին
անվերջ հնչում իմ ականջին, երբ մենք դիմում էինք դեպի
հանքի ելքը...

Հանկարծ լույսերը մարում են և թանձր խավարը զրո-
կում է մեզ:

Ճարտարապետը բռնելով թևս, իմ ուշադրությունն է
հրավիրում երկնքում ցողացող ցերեկային առողների վրա.
այդ մոգական խավարի մեջ այդ առողները ստեղծում էին
հեքիաթային մի հիասքանչ պատրանք, սակայն ինձ ավելի
խորը հուզմունք և հիացում է պատճառել հերոսների այս
անխոնջ աշխատանքը, որի արդյունքներն ականբախ են:

Ինձ հուզել է կյանքի հեքիաթը, թե ինչպես այս մարդիկ
լեռան կուրծքը ճեղքելով դուրս են եկել հակառակ կողմից:

— Շուտով, — ասում է ճարտարագետը, — կապիտալնի այս № 1 և բազմաթիվ ուրիշ նոր շտոկնյաններից էլեկտրական ուժի շնորհիվ, վազոնետկաները լեցուն հանքաքարով դուրս կգան և ավտոմատ կերպով կդատարկվեն պողպատածույլ հսկա դուլների մեջ ու կապույտ ամպերի միջով, կանատի՝ ճոպանի ճանապարհով այդ Թանկագին հանքաքարը մի լեռնագագաթից կսլանա մյուս լեռնագագաթը...

Այս լեռնաշխարհում գտնվում են մեր երկրի հարստության խոշոր պաշարները: Տասնյակ տարիներ այս հանքաքարը, որ այսպես ժպտում է իր մուգ և ոսկեգույն հատիկներով, կհոսի ֆլոտացիոն ֆաբրիկա ու այնտեղից էլ մեր երկրի գործարանները, նոր փայլ ու ամրություն տալու մեր ինդուստրիալ, անխոցելի, զրահապատ աշխարհին:

Ես վերցնում եմ հորատող հերոս Աբգար Հարությունյանի նվերը՝ հանքաքարի կտորը...

Ես տանում եմ այս վսեմ լեռներից նրա հարստության նմուշը, որն արտացոլում է հանքի ողջ ներքնաշխարհը — մոլիբդենի սև, գրաֆիտի նման շերտիկները և ոսկեփայլ պղնձի հատիկները միախառնված...

Որքա՞ն երակներ, ինչպիսի՞ հարստություն...

Դրսում վառվում է գարնանային արևը, իսկ իմ ձեռքում շողում է ասես ինքը՝ արևի ոգին: Զէ՛ր դա հերոսի նվերն է...

Թանկագի՛ն նվեր...

ՈՐՊԵՍ ՎԵՐՋԱՐԱՆ

Օխշի գյուղի կոլխոզի նախագահ Արտեմը մի խոր տագնապ և ուրախություն է ապրում: Նա այդ երկվությունը, «հոգու գաղտնիքը», երկար ժամանակ չէր ուզում ասել:

Նա շատ հեռվից սկսեց իր պատմությունը:

— Դու պիտի դարնանը այստեղ լինելի, այսինքն մեր դարունը ամռանն է սկսում: Դու այս մեր հպարտ լեռները կտեսնելի պատած այնպիսի ծաղիկներով և էնքա՛ն տեսակներ, որ ուրիշ ոչ մի տեղ չկա...

Աղջիկս անցյալ տարի հարյուր հիսուն տեսակ ծաղիկ էր հավաքել... էստեղ դրախտ է, դրախտ. օդը զով ու մաքուր, թռչունները երգում են, մեղուները հավաքում հարուստ ծաղիկների առատ նեկտարը և մեղր պատրաստում... Բա մեր միրգը, մեր բալը, նմանը չունի ոչ մի շրջան:

Ձեր Երևանի բալը շուտ հասնում է, շուտ էլ վերջանում, իսկ մերը ուշ է հասնում, դրա համար էլ համեղ է, անմահական...

Բա մոշը, հոնը... Իսկ պոպոքը հո ծո՛ւլ է...

Փերդոռուկանը (Դավթի սարը) այդ գույնզգույն ծաղիկների խալին է հագնում ու երանի էն աչքերին, որ ամեն օր կտեսնի էդ գեղեցկությունն ու կվայելի...

Արտեմի բնակարանի պատշգամբը նայում է Դավթի սարին, որի ստորոտում հոխորտում է գյուղի անունը կրող աշխույժ դեղեր:

— Ես իմ տունը էստեղ կառուցեցի,— շարունակում է իր պատմությունը Արտեմը,— որ ամեն առավոտ հողիս բնության այդ գեղեցկությունների հետ խոսի, բայց տանս արժեքն արդեն որոշել են, պիտի քանդեն... Գործարանը այստեղով է անցնելու:

— Քաջարանում, Հանքավանում տեսն՛լ ես ինչպիսի հրաշալի շենքեր են կառուցել, որ ցանկանաս, քեզ էլ կտան...

— Էդպես էլ որոշել եմ. պիտի ասեմ ընկեր Օգանովին՝ ինձ աշխատանք տա... էս տարի մի լավ, բարձր բերք տամ, երկիրը բարձր բերք է պահանջում մեզանից, խոստովա կատարեմ, հետո ասելու եմ ռայկոմին. տասը տարիս լրացավ

նախագահ եմ... Գնալու եմ էս փառավոր դիզանտով աշխատելու...

— Էս շենքը տեսնո՞ւմ ես,—ասաց Արտեմը ցույց տալով փայտաշեն երկհարկանի շենքը:—Սրանից տասնվեց տարի առաջ հետախույզները այստեղ վրաններ խփեցին ու սկսեցին լեռների ընդերքն ուսումնասիրել...

— Չէ՛, ասում են, Քաջարանում,—կտրում եմ ես:

— Դե ի՛նչ տարբերություն, էստեղից սկսեցին փորփրելը. հիշում եմ երկրաբան Գևորգ Հարությունյանին. շատ ժրաջան երիտասարդ էր...

Սիրոս վկայում էր, որ էս գեղեցիկ վայրում գանձեր կլինեն...

Մարդու համառությունն ու գիտությունը ինչե՛ր շենք արել...

— Հազարավոր անցքեր են փորվել այս լեռներին, տասնյակ տոննաներ հանքաքար հանվել լաբորատոր ուսումնասիրության համար:

— Բա լաբորատորիայում ինչքա՞ն աչք են փչացրել,—ավելացրեց գյուղի լրիվ միջնակարգ դպրոցի դիրեկտորը, որը մեզ միացավ ճանապարհին:

Ապա նա պատմեց, որ ամենալուրջ ուսումնասիրությունը ալմազային փորումն էր, երբ առաջին անգամ հաղթահարելով ձմռան բուքն ու բորանը ուղտերով Ղափանից թահարելով ձմռան բուքն ու բորանը ուղտերով Ղափանից թահարելով փոխադրվեցին առաջին ալմազային փորման դադահները:

— Այո, ուղտերն են առաջին ճամփան բացել այս հեռավոր, աշխարհից կտրված հանքաշխարհում...

Հիշում եմ բքաշունչ օրերից մեկն էր. նստած տանը կլանված կարդում էի մեր սիրելի դրող Դեմիրճյանի «Վարդանանք» վեպը:

Հեռախոսը զանգեց. մոտեցա. ուսկումից էր:

— Վաղը ձեզ մոտ ուղտերի մի քարավան է գալու...

— Ինչպե՞ս թե ուղտերի քարավան,—զարմացած հարցնում եմ ես և կարծում եմ խոսակիցս կատակում է, որովհետև այս բուք-բորանին ինչ ուղտերի քարավան...

— Եվ իսկապես երկու օր հետո, շնայած բնությունը խաղաղվել էր, բայց մի մարդաբոյ ձյուն էր նստել,— և ի՞նչ եք կարծում,— ինձ շեշտակի նայելով շարունակեց իր պատմությունն Արտեմը,— որպիսի ուղտերը իրենց բռններով շթաղվեն ձյան մեջ, ճանապարհին խսիրներ էին փռել: Ուղտերն անցել են, խսիրները տեղափոխել առաջ և այդպես մեծ տանջանքներով այդ մեքենաները հասցրեցին Քաջարան:

Այդ «գլուտի» հեղինակը Ստեփան Առուտամյանն էր, որն հիմա աշխատում է Ղափանի հանքերի ավտոգարաժում, մի թեկնեղ, աշխույժ տղամարդ է,— երևի հանդիպած ինես...

— Իսկ մեքենաները...— հետաքրքրվեց ընկերս, որ մինչ այդ լուռ լսում էր մեր խոսակցությունը:

— Մեքենաները դրվեցին լեռների բարձունքներին, որոնք հարյուրավոր մետր խորությամբ փորվածքներ էին կատարում:

Մարդու համառությունը հաղթեց...

Մեր քայլերը աննկատ մեզ բերեցին Արտեմի տան առաջ...

Նա ներս հրավիրեց:

— Դու սրան ճանաչո՞ւմ ես,— պատից վերցնելով մի լուսանկար ցույց տվեց ինձ:

— Սա իմ ավագ եղբայրն է, երկրաբան, Լենինի շքանշանակիր, տես «պապաշայի» հետ է նկարվել, Ուրալում է աշխատում...

Ես նայում եմ խմբանկարին, ընկեր Կալինինի սիրելի, հայրական դեմքին: Միխայիլ Իվանովիչի շուրջը բազմել են շքանշաններով նոր պարգևատրվածների մի խումբ վաստակավոր ընկերներ:

— Սրան ճանաչո՞ւմ եք...

— Մեր Ստեփան Իլիչն է, Զորյանը...

— Հա, մոռացա Ձեզ ասեմ, որ սրանից մի հարյուր տարի առաջ մեր լեռներով հետաքրքրվել է նաև Խաչատուր Աբովյանի ծանոթներից մեկը:

— Այո, գիտնական ու երկրաբան Աբիխը 1835 թվին,

որը Աբովյանի հետ Արարատը բարձրանալուց հետո աճապարել է Սյունյաց աշխարհը:

— Ասում են Աբովյանը կտրուկ մերժել է գիտնականին ընկերակցելուց, և գիտեք ինչու:— Ըստ երևույթին՝ որպեսզի մեր հայրենի երկրի գանձերը ուրիշների երախը չընկնեն:

Նա մեր սերնդի երջանկության մասին է մտածել...

— Ես էլ եմ այդպես կարծում. որ այդպես է՝ գրողների կենացը,—ասաց նա բարձրացնելով գինով լի բաժակը...

Վառարանի մեջ բոցկլտում էր կրակը:

Հեռվից մեր ականջին էր հասնում զուռնայի սրտահույզ մեղեդին: Չյունն իջնում էր ու իջնում, իսկ դիմացը՝ լեռներում կոփվում էր Քաջարանի հրաշագործ մետաղի ոսկեղեն փառքը, որը շուտով սքանչելի երգի նման, հերոսների անվան հետ, կտարածվի մեր անժայրածիր հայրենիքի ափերի վրա. հեռու, հեռու...

Մարտ 1946 թ.—մայիս 1947 թ.

Քաջարան—Երեվան

ՃԻՐԱԿԻ ԴԱՋՏԵՐՈՒՄ

Ջով է հիմա Ախուրյանի ասիերին: Թավշագեղ, կանաչ արտերն ալիքում են մեղմ զեփյուռից: Մի երանելի զգացում է ապրում մարդ այդ սքանչելի բնության, ժպտացող արտերի գրկում: Ասես սիրտն է խոսում ու խորհրդածում հասկերի հետ և նրանք մանուկների նման ծափում, քաղցր թովշանքով լցնում են հոգիդ... Տեղ-տեղ արտերը ոսկուն են տալիս, նրանք հնձի կոշ են անում, իսկ Արալը գյուղը չհասած մարդահասակ արտերից հետո բացվում է կանաչ մի ծով: Կանաչ ծով. լայն կանաչ թփերը ծածկել են ամբողջ սևահողը: Դա շաքարի ճակնդեղն է, որ բռնել է Շիրակի հանդերը, Արալից մինչև Դիրաքլար և Կապսից՝ Ազատան, մինչև հավերժադահ Ալագյազի զառ փեշերը... Ռեսպուբլիկայի շաքարի ճակնդեղի ցանքատարածության մոտ 60 տոկոսն են կազմում Շիրակի դաշտերը:

Մեքենան սլանում է նեղ ճանապարհով: Աջ ու ձախ փոված կանաչ արտերը արևի տակ մետաքսի նման փայլելով՝ ասես հոսում են հակառակ ուղղությամբ:

Կուլտուրական բույս է ճակնդեղը և պահանջում է մշակման բարձր կուլտուրա... Ախուրյանի շրջանի կոլխոզնիկները իրենց տարիների համառ աշխատանքով հասել են այդ բարձր կուլտուրային: Տարեց-տարի ավելացնելով բերք՝ նրանք այս տարի պայքարում են հեկտարից 165 ցենտներ բերքի համար:

Ճակնդեղի փուլած հանդերը գնալով ծավալվում են: Մերթ ընդ մերթ երևում են կոլխոզնիկուհիները՝ կոացած ճակնդեղի փայլուն թփերի վրա: Մեքենան կանգ է առնում Ախուրյանի Միկոյանի անվան կոլխոզի գրասենյակի մոտ: Այստեղ, շենքի առջև նորատունկ պարտեզի մեջ կոլխոզնիկներն այս տարի կանգնեցրել են ընկեր Միկոյանի հոյակապ արձանը:

Ընկեր Միկոյանը սպիտակ բազալտե պատվանդանի վրայից, ասես կենդանի, նայում է իր շուրջը փուլած բեր-բառատ Շիրակին ու քաջալերում կոլխոզնիկների հոանդուն աշխատանքը:

— Ոսկի ձեռքեր ունեն նրանք...— այսպես են բնորոշում Շիրակի դաշտավայրում լավագույն աշխատողներին: Եվ ո՞վ չգիտե Ախուրյանի շրջանի ճակնդեղ մշակող 21 գյուղերի, դաշտի լավագույն աշխատողներին... Ահա Չախալ Մաթոսյանը, 40-ն անց մի կին, բայց ո՞վ չգիտե նրա անգուշ, նվիրված աշխատանքի մասին: Շատ ջահել հարսներ ու աղջիկներ նախանձով են նայում նրան: Իսկ եթե իրեն՝ Չախալին, այդ սևաշյա, թուխ դեմքով կնոջը գովում են իր աշխատանքի համար, նա ծիծաղում է, ասելով, թե ի՞նչ արտակարգ բան է կատարվել: Բոլորս էլ պետք է լավ աշխատենք: Դա մեր պարտքն ու պարտականությունն է: Լավ աշխատանքն է միայն բարձրացնում մեր Հայրենիքը: Հապա ինչո՞ւ վատ աշխատել...

Եվ ընկ. Մաթոսյանը ճիշտ է, որովհետև այստեղ, շաբարաբույսի այս լայնածիփ հանդերում կհանդիպես հարյուրավոր կանանց, որոնք հերոսաբար կատարել են ճակնդեղի մշակման, բաղահանների ու փխրեցման աշխատանքները, բայց նրանք տանը նստել չեն կարողանում և հիմա էլ, այս պահին, գալիս են ճակնդեղի հանդը, կրկին ստուգելու կատարած գործը...

Երբ կոմերիտուհի Ամալյա Ճանճուրյանն ավարտեց ընթերցանությունը, աղջիկներից մեկը բացազանչեց.

— Հետաքրքիր է «Պատվո տախտակը»...

Շրջանային «Կոլտնտեսական» թերթը սխտեմատիկաբար տպագրում է ոչ միայն բազմազան նյութեր կոլխոզային կյանքի վերաբերյալ, այլև իր առաջին էջում տեղավորում է «Պատվո տախտակ», որի վրա են բարձրանում Համամիութենական սոցիալիստական մրցության առաջավորների անունները:

Ամալյան նայեց «Պատվո տախտակին», ապա կարդաց — Հայկանուշ Նավասարդյան... Նրա ղեկավարած օղակը ադրոտեխնիկական կանոնների լավագույն կիրառմամբ հիմնականում ավարտել է 4,2 հեկտար ճակնդեղի մշակումը:

Ամալյան կարծես մի պահ տխրեց.

— Այսպես, ընկերներ, Մեծ Քեթի գյուղի Բուդյոննու անվան կոլխոզի բարձր բերքի երիտասարդական օղակը մեզնից առաջ անցավ...

Աղջիկներն ու հարսները, որ քիչ առաջ ուրախ, ծալապատիկ նստել էին նախաճաշի և լսում էին օրվա նորությունները, այդ հաղորդումից հետո ընկան մտածմունքի մեջ:

Նրանք նայեցին արևին, որ մոտեցել էր զենիթին: Արտույտները կրկին ճովողում էին լուրթ երկնքում՝ օդը լցնելով քաղցր երաժշտությամբ:

— Չե՞նք կարող էսօր քաղհանն ավարտել, — հարցրեց վերջապես երկար լռություներից հետո Ամալյան...

— Ի հարկե կարող ենք:

Այս պատասխանը եղավ նրանց միակամ որոշումը: Նրանք անմիջապես բարձրացան տեղներից և անցան աշխատանքի...

Ճակնդեղի լավագույն մշակմամբ աչքի են ընկնում Շիրակի դաշտավայրի գրեթե բոլոր կոլխոզները:

Հացի բերքը կախված է բերքահավաքի աշխատանքների լավ կազմակերպումից. — ժամանակին հավաքեցիր բերքը՝ շահեցիր, ուշացար՝ տանուկ տվիր, իսկ ճակնդեղի բարձր բերքը որոշում է մշակման ընթացքը: Դրա համար էլ Շիրա-

կի դաշտավայրի բոլոր կոլխոզներն ագրոկանոնների համա-
ձայն, մեծ ջանասիրությամբ մշակում են բերքը:

— Նրանք շնչում են.—խորհրդավոր ասում է լավագույն
քրիզագիրներից մեկը՝ Ավետիք Շահբազյանը, նայելով ճա-
կընդեղի երկարածիգ մարգերին:

Նրանց զարգանալու, աճելու լավ շրջանն է և թիեթից
երևում է, որ նրանք վատ չեն զգում իրենց փափուկ քա-
րուրների մեջ՝ փուխը հողում,—ասում է Թովհադուհի կոլխո-
զի նախագահ Վաղգեն Նահապետյանը:

Ծով աշխատանք են թափել կոլխոզնիկները ճակնդեղի
բարձր բերքի համար: Ահա նրանք—աղջիկներ, ջահել հարս-
ներ ու հասակավոր կանայք, որոնք աշխատում են հիմա
դաշտերում, մշակման վերջին աշխատանքները կատարելով:

Լայն են կանաչ թփերը: Նրանք շնչում են, նրանք ա-
ճում են:

Հպարտ են կոլխոզնիկները, որ իրենց թափած քրտինքը
աշնանը տալու է սպասած բերքը: Նրանք դիտեն, որ Հա-
մամուլուի շաքարի գործարանն սպասում է իրենց ճակնդեղին
և այդ քաղցր բարը կտան Շիրակի հմայիչ հանդերը...

Խաղաղ ու դուվ է Ախուրյանի ափերին: Թավշագեղ կա-
նաչ արտերը սկսվում են գեփյուռից: Արտերի ոսկյա ալիքը
ասես ժպտում է ելնող լիալուսին... Արտույտները ճովո-
ղում են իրենց քաղցր երգը. բուրումնավետ օդը հարբեցնում
է մարդուն: Ալագյազը «աղամանդյա թագը գլխին», իմաս-
տուն նահապետի նման, հայրական բարի հայացքով հսկում
է Շիրակի չքնաղ, անծիր դաշտավայրը: Արծաթագծծ ջրերը
է Շիրակի չքնաղ, անծիր դաշտավայրը: Արծաթագծծ ջրերը
խոխոջալով հոսում են առուններով դեպի շաքարի բույսը:
Վերջինս սիրում է նորմալ խոնավություն: Հիմա բոլոր կոլ-
խոզնիկների միակ հոգսը այդ ջուրն է...

Այդ ջրերը դալիս են Ալագյազի բարձր լեռներից,
Ախուրյանից, Շիր-կանալից, հոսում են դեպի Շիրակի բա-
րեբեր դաշտը...

Խաղաղ ու զով է այս գիշեր. հավքերի երգն է միանում ջրերի աշխույժ կարկաշին: Բերքը հյուերասեր տիրոջ նման ժպտում է մեզ: Սքանչելի գիշեր... Հանկարծ պարզ, բյուրեղյա օդում զրնգում է Շիրակի ժողովրդական սրտահուլիչ երգը: Շարժվում ենք դեպի երգիչը... Նա սկսում է նորը...

«Սիրեցի՛ յարս տարան...» մեծանուն վարպետի հանրահռչակ երգը...

— Բարև, երիտասարդ:

Զրվորը զարմացած անսպասելի այցելությունից՝ նախ նայում է մեզ ուշադիր հայացքով, ապա ժպտալով պատասխանում է մեր ողջույնին:

Երիտասարդ ջրվոր Մխիթար Մխիթարյանն ընդամենը 21 տարեկան է, բայց նա բախտ է ունեցել մասնակցելու Հայրենական պատերազմին, մարտերով հասել մինչև Չեխոսլովակիա և վերջնական հաղթանակից մի քանի ամիս առաջ վերավորվելով՝ վերադարձել տուն:

Գոհ է նրա աշխատանքից Ախուրյանի կոլխոզի նախագահը: Սիրում են նրան, այդ կայտառ, կյանքով լեցուն, ժրաջան ջրվորին կոլխոզնիկները:

Որքա՛ն ուշադիր և սրտանց է նա աշխատում: Նրա բահը ոչ մի ճակնդեղի թփի չի նեղացնում: Բոլորն էլ ծարավ են, ջուր են ուզում և Մխիթարը նրանց հագեցնում է:

Մխիթարից ոչ շատ հեռու աշխատում է ջրվոր, 19-ամյա Խաչատուր Մաթևոսյանը: Նա ետ չի մնում Մխիթարից: Հիմա արդեն նա ունի մոտ 100 աշխօր: Եվ մինչև բերքահավաքը այն կհասնի 150-ի, իսկ դա նշանակում է՝ նա կստանա տասնյակ փթերով հաց, շաքար և այլ մթերքներ...

Երկնքի կապույտը ցրվում է. ասես բնություն հանձարեղ նկարիչը վրձինի մի քանի շարժումով կապույտը դարձրեց կաթնագույն...

Մենք հաջողություն ցանկանալով երիտասարդ ջրվորներին՝ շարժվեցինք առաջ: Թարմ ու զով օդում կրկին հնչեցին երգի անուշ մրմունջները.

«Գյուլըստանի մարալ աղջիկ, քեզ խնչպես երգեմ,
երգս սիրո մի գութան չէ, որ սիրտդ հերկեմ...»

Արշալույսը փռում է իր կարմիր դրոշակը Շիրակի ար-
դասաբեր հանդերին: Աշխատանքի ու սիրո երգն է ղողան-
ջում ու տարածվում ոսկյա արտերի, շաքարաբույսի ու ծա-
ղիկների վրա...

1946 թ. ամառ, Լենինական

Ե Ր Զ Ա Ն Կ Ո Ւ Թ Յ Ո Ւ Ն

1.

Երբ Արարատյան դաշտում արևի հրեղեն գունդը հասնում է զենիթին, թվում է, թե անդորրություն է տիրում: Հավքերն անդամ արևի կիզիչ ջերմությունից ազդվելով՝ փոխում են իրենց աշխույժ երգի եղանակը:

Խաղողի երկար ու գեղաշար թփերը, որ փռված են անժայռածիր դաշտում, մրգատու, բեռնված ծառերի կողքին, բացում են իրենց ջինջ հայացքները արևի ոսկեղեն համբույրին: Տները թաղված են երկնասլաց բարդիների, ծիրանի, բալի, սալորի ու այլ մրգատու դալարագեղ ծառերի շքնապ աշխարհում:

Այս պահին գյուղում քիչ մարդու կհանդիպես,—միայն աշխատանքի անընդունակ ծերերին, հիվանդներին,—մյուս բոլորն այգիներում են, դաշտերում:

Այնտեղ, ուր խաղողի այգիները հասնում են հիմնակործան Դվին քաղաքի պարիսպների բեկորներին, առվի ափին կանգնած են երկու վիթխարի թթենիներ:

Այդ ծառերի տակ տարիներ առաջ կար մի մեծ սալաքար, որը շատ հավանական է հոյաշեն Դվինի պալատներից մեկինը պետք է լիներ...

Հավաքվում էին այստեղ, ծառերի հովին, գյուղի հոտաղները, ջահելներն էին ժամադրություն նշանակում, իսկ

շուրջը Արարատյան խաղողի թփերի կանաչ ծովն էր, դիմացը՝ Դվինի բերդի բարձրադիր բլուրը...

Տասնյակ տարիներ են անցել: Հիմա Ղևա այդ մեծ քաղաքը, որ տաս հոգով հաղիվ կարելի էր տեղից շարժել, բայց թիկնալիները կան ու նրանց տակ կոլխոզնիկները հավաքվել են նախաճաշի:

— Այդ քարը մի օր գլուղացիները տեղահան արին, — պատմում է բրիգադիր Հևոն խաչատրյանը, լսած այդ հին պատմությունը ու մի պահ դադար տալով, նայում խոսակցիցներին...

Այդ պատմությունը բրիգադիր հին անդամները բոլորն էլ գիտեն:

— Հետո՞, — հետաքրքրված հարցնում են ութսունամյա հայրենադարձ Մամիկոն դային (Մախմուրյանը) և ջահելնեքը, որոնք ուշադիր լսում էին այդ հին խորհրդավոր պատմությունը:

Լևոնը, իր նյութն ավելի հետաքրքիր դարձնելու համար, լսում է, վերցնում ծխախոտատուփն ու նայում Պարսամի երեսին:

— Երբ քարը վերցնում են, տակից դուրս է գալիս մի կուժ ոսկի...

— Վա՛հ, ա՛յ երջանկություն, — պոռկում է այտամոքուսներով սևաչյա երիտասարդը, որ սպասում էր պատմության վերջին:

— Ոսկի՞... այն էլ կժող... Հետաքրքիր է, — խորիմաստ ասում է ծերուկը շրթունքների միջից թողնելով ծխի թանձր բուլաները:

Մամիկոն դային, որին իբրև հարգանքի նշան «հորեղբայր» էին ասում, լսելով բրիգադիրի պատմությունը, որը բոլորքել էր մի քանի երիտասարդների վառ երևակայություններ, նայելով խոսակցիցներին՝ ասաց.

— Ո՛ւ, ոսկին երջանկություն չի: Երջանկությունը ուրիշ քանի մեջ է, բայց հիմի վախտը չի, երեկոյան մեր գրույցը կշարունակենք, շատ նստեցինք:

Բրիգադիր Լևոնը, որ Հայրենական պատերազմի փոթորիկներով անցած, մի բարձրահասակ երիտասարդ էր, համաձայնեց պեղարդ ծերունու առաջարկին, և աշխատանքը վերսկսվեց:

2.

Ի՞նչ է երջանկությունը... Այս հարցը հետաքրքրեց ոչ միայն ոսկու սիրահար մի քանի երիտասարդների, այլև հասակավորներին: Ամեն մեկը մտածում էր, թե ինչ պետք է ասի երեկոյան հայրենադարձ Մամիկոն դային, որ աշխարհ է տեսել ու մի ամբողջ կյանք ապրել:

Մամիկոն դային հին ու հմուտ այգեգործ է, և իր ողջ կյանքն անց է կացրել այգիների մեջ: Նա դիտեց բույսի լեզուներ, նրա կյանքն ու ցավերը: Երբ նա երկար, ջղուտ մարմնով թեքվում է դեպի խաղողի թուփը, ասես հոգատափ բժիշկն է մոտենում հիվանդին:

Բրիգադիր Լևոն Խաչատրյանը նայում է հին այգեգործին հիացմունքով, ապա շնջում տղաներին.

— Տեսեք թե ինչպիսի սիրով է աշխատում:

Մամիկոնը հինգ տղա ունի, որոնք անցյալ տարի սեպտեմբերին իր հետ Իրանից եկան Հայաստան, Այգեստան գյուղը:

Ամբողջ ընտանիքն աշխատում է նույն բրիգադայում: Ավագ տղան՝ Պարսամը, վայելչակազմ, թուփ դեմքով, սև ու վառվռուն աչքերով երիտասարդը իր եռանդուն աշխատանքով, ազնիվ բնավորությամբ գրավեց բրիգադիրի սիրտը: Լևոնը սիրեց Պարսամին, և նրանք դարձան անբաժան, մտերիմ ընկերներ:

Պարսամը շուտ տիրապետեց իր աշխատանքին, և երբ Լևոնը բացակայում է բրիգադայից, ղեկավարությունը հանձնում է Պարսամին:

Բրիգադայի մեջ էր նաև հայրը՝ հմուտ այգեգործը, որը բացի իր մասնագիտությունից ճուրիջ գործերի խառնվելու գլուխ շուներ:

Պարսամն այստեղ վերջացնելով աշխատանքը իր երիտասարդ ընկերներով, Լևոնի հետ դուրս եկան այգիներից...

— Ամի,— դարձավ Լևոնը Մամիկոն Մախմուրյանին,— այստեղ դու հետևիր սրսկմանը, մենք գնանք արտը հնձելու։ Ասում են մեր մրցակից Ծ-րդ բրիգադան ուզում է մեզանից առաջ անցնել։

— Գնացեք, գնացեք առանց ըռպե կորցնելու,— ասաց Մախմուրյանը,— ետ մնալը ամոթ է։

Ճամփան ձգվում էր քաղցրաբույր փշառի ու ծիրանի ծառերի, բամբակի դաշտերի, բանջարեղենի բոստանների միջով։ Երիտասարդ հնձվորները ուրախ կատակներով, զրույցներով կանգ առան առվի ափին։

Մի քանի քայլ այն կողմն աշխատում էր մոտ 18-ամյա վայելչակազմ ու սիրունատես մի աղջիկ։ Նկատելով երիտասարդներին՝ աղջիկը բահը ուսելով շարժվեց դեպի ծառի հովը։

— Լվացվենք,— աչքով արեց Լևոնը...

— Լվացվենք,— միաբերան կրկնեցին երիտասարդները, աչքերը չկտրելով աղջկանից...

— Ո՛վ է նա,— հետաքրքրվեց երիտասարդներից մեկը։

— Մեր գյուղի հերոսուհիներից մեկը,— ասաց Լևոնը։— Այս տարի մենակ ինքը ութսուն աշխօր ունի։ Հոր միակ աղջիկն է։ Հորից ետ չի մնում աշխատանքի մեջ։

Պարսամը հիշեց իր կրտսեր եղբորը՝ Վարդանին, որ այդ պահին տանը հանգստանում էր, նա գիշերը բամբակը ջրելու պիտի գնար։

Երիտասարդներից ամեն մեկը լվացվելով ինչ էր մտածում, չգիտեմ, բայց Լևոնը շթաքցրեց իր մտքերը...

— Ինքը կյանք ու լույս, անունն Արշալույս։ Հայրն էլ հիանալի մարդ ու առաջավոր կուլտուրիկ։ Երանի՜ նրա փեսային։

— Ո՞նց է, որ ես այս աղջկան իրանում չեմ տեսել,—
ասաց Աբգարը,—ի՞նչպես է աղգանումը:

— Էնտեղ ամեն մեկն իր ցավերով էր տարված, ո՞վ էր
ամ տեսնում,—ցավով նկատեց Պարսամբ, ապա ավելաց-
րեց.—մեր Հովսեփյանի աղջիկն է:

Նրիտասարդ հնձվորները վաճված ու թարմացած, մի-
մի անուշ հալացք նետեկուվ աղջկա կողմը, շարժվեցին դեպի
ցորենի արտերը:

Լիոնը, օգտագործելով առիթը, ասաց.

— Այ, Պարսամի նման գործեցեք, և հաջողության կհասնեք... Մի տարի չկա, արդեն կատարյալ ամուսին էլ դարձաւ, առաւ մեր գլուղի լավագույն ուսուցչուհուն, տուն տեղ ստեղծեց, կոլխոզն էլ նոր բնակարան է կառուցում: Այանք է վախելում: Իսկ դուք:

Տղաները բրիգադիւրի վերջին խոսքերն ընդունեցին իբրև նախատինք, փորձեցին հակաճառել, բայց փաստը բոլոր դեպքերում ավելի զորեղ է, և նրանք լռեցին:

— Հա, էն էլ ասեմ, որ աղջիկները միշտ լավ աշխատողներին են առաջնություն տալիս, հաշվի առեք: Այդպես չէ՞, — ասաց Լեոնը, նայելով Պարսամի սև ու արտահայտիչ աչքերին...

Պարսաւոր անհամար զգաց: Նրան թւաց, թէ կտոնը
կսկսի պատմել, թէ ինչպէս ինքը կոլխողի ընդհանուր ժո-
ղովուս, ուր իրեն էլ առաջաւոր կոլխողիկներ չհետ պար-
գեատրեցին, ծանոթացաւ վարդուշի հետ ու ամուսնացաւ:

Պարսամբ հաճույքով պատկերեց այդ վառվում ու կայտառ կոմերիտուն, վարդուշին, իրենց հանդիպումներն ու զրույցները նրա հետ։ Պարսամբին սկզբնական շրջանում ու զրույցները նրա հետ։ Պարսամբին սկզբնական շրջանում ու զրույցները նրա հետ։

Թյուններով ենք հասել ժողովրդի այս աղատությանը, ինչպիսի հիանալի ապագա է սպասում մեզ:

— Այո, այո, ես շատ բանով եմ պարտական իմ ընկերուն... — գրեթե բարձրաձայն ասաց Պարսամբ... — Հիմա էլ որ տուն եմ գնում, ստիպում է, որ կարդամ, դարգանամ:

«Որ լավ աշխատող ես, առաջավոր, դրա համար բոլորը քեզ սիրում ու հարգում են: Բայց սովետական քաղաքացին պետք է պատրաստված, գիտակից լինի: Մեր երկիրն առաջավոր երկիր է, մեր ժողովուրդը ամենակուլտուրականն է աշխարհում...» — կարծես հնչում էին Վարդուշի խոսքերը Պարսամբի ականջին:

— Ահա և մեր ոսկին, — բացագանչեց Լևոնը, երբ բարձր բերքի երիտասարդական օղակը հասել էր մարդահասակ, լայնածավալ արտին:

Հասկերը շրշում էին...

3.

Վերջապես՝ արեն ասես իր քուրան էր վառել այգիների մեջ, բոսորափայլ թույլ շողերը ցրելով ծառերի արանքից, բամբակի դաշտերի ու ոսկյա արտերի վրա...

Պարսամբ հանել էր բլուզը, ցուցահանելով իր ջլուտ բազուկներն ու հաղթ կււրծքը: Այգեմշակման աշխատանքներից հետո, — բերքահավաքը նրան մի առանձին հոգեկան հաճույք էր պատճառում: Մանավանդ որ ինքը առաջին օրվանից մասնակցել էր ցանքի, հողի պարարտացման, մշակման բոլոր աշխատանքներին:

Անցյալ տարի այս ժամանակ դեռ Իրանում հավաքում էր ուրիշի բերքը:

Նա գտել էր իր կյանքը և աշխատում էր անսպառ եռանդով:

Երբ գերանդին ետ էր գնում, ապա կիսաշրջան անում ծուլ հասկերի հյուսքը կուտակելով ձախ կողմում, թվում էր, թե այս է, սիրտն ուրախությունից դուրս պիտի թռչի:

Լեոնը հնձում էր նրա կողքին: Գերանդին ամեն անգամ
անում էր իր միօրինակ «կլըխկ» հնչյունը և այդ հնչյունի հետ
Լեոնի ու Պարսամի ժպտավառ հայացքները հանդիպում
էին իրար:

Լեոնն ուզում էր առաջ ընկնել, բայց Պարսամը կար-
ծես ընկերոջը ոգևորելու համար էր այդ թույլ տալիս: Անց-
նում էր մի հինգ րոպե, Պարսամը կրկին Լեոնի ձախ կող-
քին էր:

Լեոնին խանդարում էր պատերազմում ստացած վերքը,
որն անհետևանք չէր անցել: Պարսամն այդ գիտեր,
դրա համար էլ միշտ չէ, որ աշխատում էր մրցել նրա հետ...

Պարսամն ու նրա շորս եղբայրները, երբ գարնանացա-
նի օրերին Լեոնի հետ միասին կարդացին Սոցիալիստական
Աշխատանքի Հերոս Մարիամ Մարտիրոսյանի աշխատանքի
փորձի մասին գրված գիրքը, մտածեցին երկար ու ասացին.

— Ընկեր Լեոն, մենք չենք կրնա այդպես աշխատի:

— Կարող ենք, և պետք է աշխատենք:

Հետո Լեոնը եղբայրներին ու Խրանից վերադարձած
երիտասարդ դարբին Նորայր ու Գրիգոր Խաչատրյան եղ-
բայրներին Հայրենական պատերազմի մարտերից էպիզոդ-
ներ պատմեց: Պատմեց իր մտերիմ մարտական ուսու ընկե-
րոջ կորուստը...

— Կռիվը վերջացավ մեր մեծ հաղթանակով, մեծ
կորուստների ու զրկանքների գնով: Խաղաղությունը, մեր
կյանքը մենք պետք է կառուցենք նյութական բարիքների
առատությունով, — ավարտեց իր զրույցը Լեոնը:

Երիտասարդները հուզվեցին: Բայց ոչ մի խոսք չասա-
ցին: Այդ խոսքն արտահայտվեց նրանց գործերում...

4.

Գյուղամիջի երկար ճանապարհին, որ կամարվում է
առվի եզերքին, կանգնած է մի սպիտակ, միահարկ շենք:
Շենքի ճակատին ունցորդը կտեսնի «Տեմպի տախտակը»:

կոլխոզնիկները վերադառնալով աշխատանքից ամենից առաջ մոտենում են տախտակին, տեսնելու, թե այսօր իրենց բրիգադան որ տեղն է գրավում:

Իսկ հինգ օրը մեկ կոլխոզնիկը գիտե նաև, թե քանի աշխօր է վաստակել ինքը և իր մրցակից ընկերը:

Պարսամն ու Լևոնը գրասենյակի մոտ, «Տեմպի տախտակի» առջև հանդիպեցին Վարդանին, որ բաճն ուսին գնում էր բամբակը ջրելու:

Վարդանը գոհ էր իր բրիգադայի այդ օրվա աշխատանքից և գոհ սրտով գնում էր կատարելու իր պարտքը:

Լևոնը մի քանի ցուցումներ տվեց ջրելու մասին ու բռնելով Պարսամի թևից՝ մտան գրասենյակ: Բրիգադիկները հավաքվել էին կոլխոզի վարչության նախագահ Արտաշես Այվազյանի մոտ՝ հաջորդ օրվա աշխատանքի վերաբերյալ ցուցումներ ստանալու:

Այվազյանը, որ կոլխոզի հիմնադիր անդամներից մեկն էր և կոլխոզը ղեկավարելու մեծ փորձ ուներ, կարճ ու պարզ լեզվով, ասես հրամանատարը իր ենթականերին, ասաց վաղվա անելիքը: Լևոնը իր բլոկնոստում նշեց ասածները ու դուրս գալով Պարսամի հետ՝ բաժանվեցին:

Այգեստանի կոլխոզը միլիոնատեր կոլխոզ է շնորհիվ այն քանի, որ այստեղ բացի հողի բերրիությունից ամեն մի կոլխոզնիկ գիտակցորեն է վերաբերվում դեպի հանրային աշխատանքը, նվիրված է կոլխոզին ու վերջինիս մեջ է տեսնում իր կյանքի ու գոյության իմաստը:

Լևոնը, որ իր կյանքը չի պատկերացնում կոլխոզից դուրս, աշխատում է այդ գիտակցությունն ու պիտակուն կարգապահության ոգին մտցնել ամեն մի նոր կոլխոզնիկի մեջ:

Նա մեծ առաջնորդին խոսք է տվել երկրին տալ բարձր բերք... և խոսքը չկատարելը խայտառակություն է...

— Եվ կկատարենք մեր խոստումը, — ասում են բոլորի հայացքները:

Եվ կկատարեն. այդ ցույց է տալիս նրանց հերոսական աշխատանքը:

Չկա բրիգադա, չկա օդակ, որ շկատարի և չգերակատարի օրվա առաջագորանքները: Բոլորը, բոլորը լցված են մի ցանկությամբ, ասես անտես մի գերբնական ուժ նրանց մղում է աշխատանքային սխրագործության, փառքի...

Այդ ուժը նրանց գիտակցությունն է, նվիրվածությունը իրենց մեծ գործին:

— Ի՞նչպես է աշխատում Մախմուրյանների ընտանիքը...

— Հրաշալի, — անմիջապես վրա է բերում կոլխոզի նախագահը: — Մեզ մոտ տեղավորված 33 ընտանիքի բոլոր աշխատունակ անդամներն ունեն աշխատանք և իրենց գործը կատարում են հիանալի: Գոհ եմ ամբողջ հոգով:

Եվ նա թվում է Մախմուրյանների ընտանիքի աշխատասեր ու բարեխիղճ անդամների անունները: Նրանց ընտանիքը եկավ անցյալ տարվա սեպտեմբերին: Անցյալ տարվա երկու ամսվա աշխատանքով վաստակեցին 277 աշխօր, որի դիմաց ստացան 305 կիլոգրամ հաց, վեց կիլոգրամ պանիր, 277 կիլոգրամ խաղող, վեց կիլոգրամ մեղր, 2 կիլոգրամ յուղ, 21 կիլոգրամ փշատ, 7 լիտր օղի, 277 ոտքի դրամ և այլն:

Սա իրենց հալալ վաստակն է, բացի կոլխոզի և պետության օգնությունից:

Նա առանձին հիացմունքով է խոսում դարբին Խաչատրյան եղբայրների աշխատանքի մասին, որոնք այս տարի, մինչև այսօր վաստակել են 220 աշխօր:

Դա ամենաբարձր վաստակն է, որ այսօր քչերն ունեն:

Խորհրդակցությունը քիչ-քիչ ստանում է մտերմական դրույցի բնույթ: Մանավանդ քննվելիք խնդիրը վերաբերում է հայրենադարձ եղբայրներին: Այս խնդրի քննարկումը միշտ շրջապատված է փայփայանքի ու սիրո ջերմ զգացմունքով, և մարդ միշտ աշխատում է ավելին լինի կատարված, քան եղել է:

Ահա նորակառույց տները: Մի քանիսը միայն ծածկված չեն, մի զգալի մասին էլ դեռ ապակի չի դրված, բայց նրանք

շրջապատված են տնամերձ պտղատու այգիներով ու բան-
ջարանոցներով:

Հայրենադարձ բոլոր տնտեսություններն էլ ունեն տնա-
մերձ այգիներ, մեկական կով (մի քանիսի բացառությամբ),
մանր եղջերավոր անասուններ:

Հաշվապահը իմ սեղանին է փռում Բվերի թերթիկներ:
որոնք ջուլջ են տալիս նրանց կատարած աշխատանքը,
ստացած եկամուտը, պետության ու կոլխոզի օգնությունը:

Այգեստանի 33 տնտեսությունները տասն ամսում ան-
վերադարձ օգնություն են ստացել միայն հացահատիկ 7287
կիլոգրամ, բացի ձավարեղենից, յուղից, խաղողից, շաքա-
րից, օճառից ու վառելափայտից:

Շատ բան է արված հայրենադարձների համար, նրանց
օջախը կազմակերպելու համար, իսկ մնացածը իրենց ձեռ-
քումն է:

Ամեն ոք իր փառքը, իր պատիվը բարձրացնում է աշ-
խատանքի, իր ունեցած ընդունակությունների շնորհիվ:

Պնտությունը բոլոր միջոցները տրամադրում է մարդու
բարեկեցիկ վիճակի համար:

5.

Բարձր թթենու հովի տակ, լայն գորգերի վրա ծալապա-
տիկ նստած Վեոնի բրիգադայի անդամները լսում են Մամի-
կոն դալու պատմությունը:

— Ասում եք՝ ի՞նչ է երջանակությունը, — սկսեց Մախ-
մուրյանը լցնելով շիբուխը: — Ես շատ և շատ ազգեր ու
մարդիկ եմ տեսել: Ամեն մարդ մի փոքր բան իր երջանկու-
թյունն է համարում:

Ես ութսուն տարի ապրել եմ լուսնի տակ: Այ ես գրծ-
վարությամբ եմ խոսում հայերեն, խլել են իմ ամենանվի-
բականը՝ լեզուն... Ես Իրանում հայերեն լեզվով խոսելու
իրավունք չունեի, եթե ցանկանում էի աշխատանքի մեջ մնալ:
Իսկ զավակներիս պետք է մեծացնեի: Մայրը նրանց հայերեն

էր սովորեցնում, ասում էր՝ կա Հայաստան, իսկ իմ մեջ վառվում էր հուսոյ կրակը...

Աշխատում էի Ռզա-շահի աջգիններում: Վաստակս ձեռքս չէր բնկնում: Ապագա չկար, ներկան անհրապույր էր: Մի կերպ մեր գոյութիւնն էինք պաշտպանում: Բայց հարցը միայն ապրուստի կամ հարստութեան մեջ չէր: Ես գիտեմ մարդիկ, որոնք և ոսկի ունին, բայց երջանիկ չէին: Ոսկին դեռ երջանկութիւն չի: Մարդ ոսկով ազատութիւն, ազատ կարգեր չի կարող նվաճել, իսկ մարդու համար կյանքը ազատութիւնն է:

Ուրիշի երկրում մարդ ազատ լինել չի կարող: Մարդն առանց երկիր—հայրենիք, դա միևնույնն է, թե արծիւն առանց թևերի, կամ ձուկն առանց ջրի...

Եթե սովետական ժողովուրդը չսիրեր իր հայրենիքը, նա կհաղթէ՞ր: Երբե՞ք: Եթե չհաղթեր, նա կունենա՞ր կյանք ու երջանկութիւն: Երբե՞ք:

Ուրեմն կյանքն ու երջանկութիւնը հայրենիքից կբխեն: Հայրենիքն է մարդու երջանկութիւնը:

Չինք տղա ունեմ, և բազուկներումս էլ մեծ ուժ կա:

Այստեղ են նաև իմ եղբայրն ու նրա տղան: Մեզ օտարութեան փոթորիկը գցեց հայրենի ծաղկուն ամբերը, մեր եղբայրների գիրկը:

Պետութիւնը մեզ տվել է ամեն ինչ: Հայրենիքը, կոլտոգը օգնում են մեզ ոտքի կանգնելու և ապրելու այնպէս, ինչպես մարդը պետք է ապրի պատմով, արժանավայել:

Մեր հայրենի հարազատ հողում բարձրացել են մեր օջախները: Նրանք հաստատ են, որովհետև հարազատ հողի վրա են կառուցված:

Ալեհեր ծերունին անպաճույճ խոսքերով ասում էր իր բոլոր խոսքը, նայելով երիտասարդների առողջ ու կենսավառ դեմքերին:

Հովը խաղացնում էր ծառերի թփերը, ինքնայնուր աղմկում էր պատշգամբում...

— Ի՞նչ իղձ ունեք, կամ ցանկութիւն,— հարցրի ես, երբ Մախմուդյանը լցնում էր շիրուխը:

— Ամենամեծ ցանկությունը, իղձը դա աշխատանքն է իր հայրենիքում, որովհետև աշխատանքն է մայրը բոլոր բարիքների, աշխատեցիր՝ ամեն բարիքի էլ կհասնես:

— Այնուամենայնիվ, — կրկնեցի հարցս:

— Ես ամենաերջանիկ մարդն եմ, այսօր մեկ տարի չկա գալա, տուն ու տեղ, բաղ, անասուն ունեմ, աշխատանք ունեմ, տղաներ ունեմ, Պարսամին նշանեցի, — լավ հարս ունեմ... կոլխոզն էլ հոգում է իմ մասին: Նորապսակ տղայիս նոր տունն էլ կոլխոզն է կառուցում, մի ամսից պատրաստ լինի:

Նստել էր Մախմուրյանը հաղթ կաղնու նման շրջապատված իր քաջառողջ, աշխատասեր տղաներով: Նրա մոռ, արևախանձ դեմքը փայլում էր լուսնի արծաթե շողերից:

Դեմից, այգիների ֆոնին, որպես հավերժության ու փառքի սիմվոլ՝ տիրաբար նայում էին բիրլիական Արարատի հպարտ գագաթները:

Ես տեսա նրա սեեռուն հայացքը հառած գագաթներին ու այտին ցոլացող արցունքի գոհարը:

Ի՞նչ արցունք էր դա — երջանկության, թե՞ մի այլ տենչանքի...

Մերունազարդ վարպետը կոփվների ու շարդերի տարիներին վանա լճի ափերին կորցրել էր իր հարազատներին...

Արագի ափին, այգիների մեջ կանգնած մեր սահմանապահը նայում էր հեռու, այն ափին կանգնած սգացող ուռնուն...

Արշալույսը բացվում էր մեծ երկունքով, արևը պատռելով երկնքի խավարը անադորույն թափով, շողաց լրիվ ու հաղթական:

Արարատի գագաթները կարմիր հագան...

ՄԱՔՍԻՄԱՆ ԵՐԳԸ

Երբ դեռ աղջամուղջով է պատած կանաչազարդ Երևանը, Նորքի բարձունքի փեշերով հատուկ ապրանքատուր գնացքը սլանում է դեպի Քանաքեռ:

Այգիների դալարագեղ, մրգով ծանրաբեռնված ծառերը ասես գողունի նայում են դեպի կամուրջը, որի վրայով ամեն օր, նույն պահին անցնում են բեռնված վագոնների շարանները:

Երկինքը հանդարտ, ամոթխած հարսի նման, ետ է տանում իր կապույտ շղարշը, բաց անելով իր պայծառ դեմքը: Մեքենավարը զմայլված դիտում է Արարտոյան լայնածավալ դաշտավայրը, Հայոց աշխարհի զարթոնքը:

Արևը իր վառ շողերն է փռում աշխարհի վրա:

Մեքենավարը նորատունկ ծառերի ու պարտեզների միջով տանում է իր գնացքը, ասես դեպի Արագածի հավերժական գագաթը, սակայն Քանաքեռգէսին չհասած՝ քարքարոտ բարձրավանդակի վրա ուխտերը հատվում են ու գնացքը կտնդ է առնում: Սա կայարանն է. այստեղ բարձրանում է մեր օրերի խոշորագույն նորակառույցներից մեկը, Երևանի Ալումինի գործարանը:

Այստեղ կլինի մի նոր քաղաք՝ իր կանաչազարդ բանվորական ավաններով և կուլտուրայի օջախներով: Դա կլինի 1950 թվին, երբ մեր ծաղկուն Հայրենիքը իր գիգանտների թվում կանաչ քարտեզի վրա կնշի և Երևանի Ալումինի գոր-

ծարանը, իսկ այժմ այդ գորշագույն, քարքարոտ տարածութ-
յան վրա ձգվել է երկաթ-բետոնի, կիսավարտ շենքերի, հո-
ղային հսկա խողովների, տեխնիկայի ու ձեռնարկություննե-
րի՝ առաջին հայացքից խառնաշփոթ թվացող աշխարհը: Այդ
ամբողջի մեջ դեռ հեռվից սովորական աչքը կնկատի մոտ-
մի կիլոմետր տարածության վրա վեհոքն բարձրացող հաստ
երկաթածողերը՝ ֆերմաները:

Այդ կանոնավոր, հավասար տարածությամբ մեջընդմեջ
կեցած, մոտ կես մետր լայնությամբ երկաթյա ֆերմաները,
բարձրանում են և նրանց վրա ցցվում են միացնող երկաթյա
հեծանները՝ ստեղծելով էլեկտրոլիզ կոչված հիմնական ցեխի
մետաղյա հսկայական կմախքը:

Եվ եթե, սիրելի ընթերցող, բարձրանաս նրան՝ կից
տրանսֆորմատորայուղային տնտեսությունն ունեցող սնդի-
կային վերսխիչ ենթակայանի նորակառույցի կտուրը, քեզ
պարզ կերևա այդ երկար հեծաններից կառուցված «շենքի»
վրա բարձրացող նոր հարկի շինությունը: Կտեսնես նաև
զուգահեռաբար ձգվող նույնանման ցեխի քարաժայռ հիմ-
քերը:

Երկաթ և քարաժայռ:

Երկաթը խրվում է կարծր ժայռի կուրծքը և հաստատու-
րեն խոյանում վեր, դեպի կապույտ երկինքը:

Մեջընդմեջ կեցած երկաթե հաստ ձողերից, ֆերմաներից
կառուցված «շենքի» ամբողջ երկարությամբ ձգվում են էլեկ-
տրականության հոսանքի համար ծառայող շինների կանալ-
ները, որոնք երկու կողմերից ճյուղավորվելով միանալու են
մետաղածույլ վաննաներին:

Երկաթակուռ շենքի աշխատանքը դեռ չի ավարտված:
Երկաթին դեռ կմիանա բետոնն ու ապակին, որպեսզի էլեկ-
տրոլիզի այդ ցեխում հավասար ջերմություն պահպանվի:
Այստեղ դրվելու են հսկայական վաննաներ, որոնց մեջ եր-
կու հազար աստիճան էլեկտրոջերմության ներքո հալվելու
է կավահողը:

Հետաքրքիր ու բարդ մշակման է ենթարկվում կավա-

հողից ստացված հրահեղովը այդ վաննաներում, իսկ արդ ժրաջան մարդիկ դեռ հավաքում են վաննաների մասերը, ստեղծում են օժանդակ ցեխերը, կահավորում այն բարձր մեքենաներով ու սարքավորումներով:

Մինչ բնության սիրահարը, բանաստեղծը հիշյալ կառուրից կհիանար հոգեղմայլ արշալույսի ներքո բացվող տեսարաններով, մենք, սիրելի ընթերցող, քեզ հետ միասին լինենք ալեկի համբերատար ու խոհուն, տեսնելու արտաքին աշխարհի գեղեցկության հետ մեկտեղ և այն մարդկանց ու գործերը, որոնց պիտի փառք տան սերունդները:

Տեսնենք գործարան ստեղծող հերոս մարդկանց հոգեկան ու բարոյական գեղեցկությունը, որքան թույլ է տալիս ակնարկի շափն ու ծավալը:

Ճարտարապետ Ռազմիկ Մելիքյանը Ալուսինշինի գլխավոր մեխանիկն է, շինարարության բոլոր սլոցեծոսերի մասնակիցը: Մեխանիզացիայի, գյուղարարության ու կատարելագործման ներգրտոն ու նախաձեռնողը: Ոչ մի մոնտաժ, ոչ մի տեխնիկական նորմուծություն չի կատարվում առանց նրա գործոն մասնակցության: Նա ինքն է հեղինակը բազմաթիվ գյուղտերի և ռացիոնալիզատորական ձեռնարկումների, որոնք հեշտացնում, արագացնում են կառուցման տարրեր, բարդ աշխատանքները:

Հարուստ ու բազմափորձ կյանք է անցել ճարտարապետը: Արտաբուստ ոչնչով աչքի չընկնող այդ համեստ, արևից սևացած դեմքով, սև աչքերով միջահասակ մարդը, տարիներ առաջ վերջացնելով Սրեանի Պոլիտեխնիկ ինստիտուտի Հիդրոտեխնիկիկան ֆակուլտետը՝ ձգտել է մեծ շինարարությունների, տեխնիկական փորձ ու հմտություն ձեռք բերելու: Ինստիտուտը նրան տեսական մեծ լիցք էր տվել, հարկավոր էր այն մարմնավորել գործնական աշխատանքում: Նվ տհա, նորավարտ ճարտարապետի առաջ բացվում են գործողու-

Քյան հիանալի հեռանկարներ: Նրա իղձերն իրականանում են: Նա սրտի թրթիռով ու ներքին անզուսպ մղումով աշխատում է Ստալինյան հնգամյակների պսակներից մեկը կազմող Վոլգաստրոյի վրա:

Անցնում են տարիներ: Ավարտվում է շինարարությունը: Փորձառու ճարտարապետ Մելիքյանին նշանակում են Վոլգաստրոյի խոշոր հանգույցներից մեկի՝ Ռիբինսկի գրել-խավոր ինժեների և մեխանիկի պաշտոնում: Վեց տարի ընկ. Մելիքյանը աշխատելով հին, նշանավոր ու բազմափորձ կառուցողների ղեկավարությամբ, հետզհետե յուրացնում է շինարարության բարդ արվեստը, գրավում ինժեներատեխնիկական պերսոնալի սիրտը, արժանանում կառուցող բանավորների ջերմ համակրանքին:

Սովետական կառավարությունն ըստ արժանավույն նշում է այդ եռանդուն ու տաղանդավոր ճարտարապետի, բեղմնավոր աշխատանքը, պարգևատրելով նրան «Պատվո նշան» շքանշանով:

Սկսվում է Հայրենական Մեծ պատերազմը: Ճարտարապետն իր ընկերներին ճանապարհում է ռազմաճակատ: Թիվունքում ծավալվող տեխնիկական նոր ձեռնարկումները և հիվանդությունը նրան թույլ չեն տալիս դնալու կարմիր Բանակի շարքերը:

→ Դու այստեղ պակաս հաջողությամբ չէ, որ կկուլես թշնամու դեմ,—ասացին, նրան նշանակելով նոր աշխատանքի հեռավոր Ուրալում: 1941 թ. ծանր փորձության օրերն էին մեր Հայրենիքի համար: Հղիացած գերմանական հրոսակախմբերն առաջ էին մղվում: Պարտիան ու բանվոր դասակարգը իր տեխնիկական բազաները թշնամու կրակի տակից տեղափոխում էր արևելք, Ուրալ: Գիշեր ու ցերեկ տասնյակ զնացքներ բեռնված դազգահներով, սարքավորումներով, ամբողջ ցեխերով տեղափոխվում էին Ուրալ՝ զենք, կռիվու մեր մեծ հարձակման ու հաղթանակի համար: Ահա այդ էջերոններից մեկով զնում էր նաև ճարտարապետ Ռազմիկ Մելիքյանը դեպի Ուրալ, ներքին Տագիլ, կառարելու հայրենասեր քաղաքացու իր սրբազան պարտքը:

Այստեղ նույնպէս Ռազմիկ Մելիքյանը պատվով դուրս եկավ և երբ հաղթանակի սալլուտի բազմերանգ հրթիռները ծաղկեցին Մոսկվայի երկնակամարում և ավետեցին աշխարհին կյանք ու խաղաղություն, Մելիքյանը զինված տեխնիկական փորձով՝ որոշեց մասնակից լինել Երևանի Ալումինի գործարանի շինարարութեան մեծ գործին: Ղեկավար օրգանները ողջունելով ընդառաջեցին ճարտարապետի ցանկութեանը, և նա իր ընտանիքով տեղափոխվեց Երևան:

Նրա աւարերքը այդ շինարարութեանն է: Նա ամբողջ եռանդով, սիրող սրտի ամբողջ ջերմութեամբ առաջ է տանում իրեն հանձնված աշխատանքները: Նա մի շարք մասնագիտութեաններ ունի:

— Նա ամեն բանից հասկանում է, — ասում են ցեխերի պետերը: Նվ այդ է պատճառը, որ նրա սուր աչքից ոչինչ չի փրկւում: Նա հսկում, հետևում, սովորեցնում է վարպետներին, մասնակցում մոնտաժի աշխատանքներին, անձամբ զբաղվում է կադրերի դասավորման և նրանց խելացի օգտագործման հարցերով:

Բարձրանում է հրաշեկ արեւը և զենիթից կարծես ուղիղ շինարարութեան գլխին վառում իր քուրան, սակայն դա ուշնջով չի նեղում Գրիգորի Ֆոմինիխին, նա հագնում է իր բրեզենտե կոմբինեզոնը՝ աշխատանքային հագուստը, շեկ ու խիտ մազերը հավաքելով գլխարկի մեջ և առնելով հպտուկ «ակնոցները» բարձրանում է ֆերմաների գլուխը:

Նա բազմաթիվ տարիներ աշխատել է Ուրալում, որպէս մետաղներ զոգող, և երբ նրան 1944 թվին առաջին, որ Հայկական ռեսպուբլիկայում կառուցվում է Ալումինի խոշոր գործարանը, նա թույլ շտվեց շարունակելու խոսակցութեանը: Շատ էր Գրիգորին լսել արևոտ Հայաստանի, ոռոգող ժողովրդի հին բարեկամ հայ ժողովրդի մասին և կարճ ու հատու հայտարարեց.

— Սրտանց կաշխատեմ:

Հիմա աշխատում է Գրիգորի Ֆոմինիխինը: Մեխանիկական ցեխում նա պատրաստում անհրաժեշտ մասեր, ապա

բարձրանում իր դործիքներով երկաթացանցները զոդելու: որպեսզի նրանց միացումները, կապերը ամուր լինեն, ինչպես ամուր ու հաստատ են այն սերն ու սրտագին կապը, որ կասովետական մեր ուսու ալագ եղբոր ու հայ ժողովրդի միջև:

Գրիգորին իր ամսական առաջադրանքը կատարում է ոչ պակաս քան 200 տոկոսով: Նա մրցման մեջ է նույն մասնագիտությունը աշխատող Վլադիմիր Շտոկմանի հետ և հաճախ, երբ ստախանովական խառատ Ավետիս Թուսիկյանը հանդիպելով Գրիգորին հարցնում է նրա դործերի մասին, վերջինս համեստորեն, մեղմ պատասխանում է.

— Ոչինչ, վատ չեն:

Այո՛, վատ չեն, գերազանց են ընկեր Ֆոմինիսինի դործերը: Նա իր աշխատանքի մեջ դնում է ոչ միայն իր եռանդը, այլև սիրտը. նրա զոդած մետաղները կդիմանան դարեր, որովհետև զոդող այն հրաջեւ կրակին այդ հիանալի մարդն ու վարպետը դնում է իր սրտի սերն ու ալյուրը:

Ալումինշինի դիրեկցիայի փոքրիկ սենյակներից մեկում տեղավորված է կադրերի բաժինը: Այստեղ միշտ աշխուժություն է տիրում: Այսօր քարտուղարուհին առանձնապես ուշադիր է դեպի հաճախորդները: Բանակից նոր դրացրված հաստատ ու բարի բնավորությամբ մարդուն դիպրում է սեւայա, կայտառ քարտուղարուհին.

— Ընկ. Սմբատյան, եկավ...

Կադրերի բաժնի վարիչ Վիրաբ Սմբատյանը ներողություն խնդրելով ներկաներից, վեր կենալով, ողջունի քաղցր ժպիտը դեմքին, դիմավորում է ներս մտնող երիտասարդին.

— Նստեք խնդրեմ,—ասում է ընկ. Սմբատյանը:

— Շնորհակալություն,—շնջում է երիտասարդը շփոթված, տեղավորվելով դիվանի վրա:

Մինչ ընկ. Սմբատյանը հետաքրքրվում է երիտասարդի

անդամներն, նրա տրամադրության, վիճակի, առողջության հարցերով, ես օգտվելով առիթից նայում եմ սեղանի վրա դրված փաստաթղթերին:

Հովհաննես Բայասլյանը Հայաստան է ժամանել օրերս, Բելյուսթից: Նա 24 տարեկան է, գունատ ու մաշված: Նրա խոսակցության մեջ կա ինչ-որ քաշվածություն, անհամարձակություն: Ես ակամայից հիշում եմ մեր պիոներներին, որոնց կրակոտ, համարձակ պատասխաններից մարդ կարող է շփոթվել: Նա պատմում է իր ընտանիքի, ծնողների, եղբոր իրավազուրկ, շարքաշ կյանքի մասին.

— Ես հարուստի մոտ օթոմիքիլի վրա կաշխատեի, իսկ եղբայրս կոշկակարություն կներ...

— Ուրեմն ուզում եք աշխատել մեքենայի վրա, — հարցնում է Սմբատյանը:

— Այո, — անվարան պատասխանում է Հովհաննեսը:

Կադրերի բաժնի վարիչը կանչում է գարաժի վարիչին:

Ես զննում եմ մի դոկումենտ, որ ծոցի գրպանից հանելով ինձ է պարզում Հովհաննեսը:

Այդ դոկումենտը խոսում է նրա կյանքի դժվարին ուղու մասին:

Հովհաննեսի գունատ դեմքը շառագունում է, երբ նա խոսում է ազատության, իրավունքի մասին և երջանկությունից նրա աչքերը վառվում են և վտիտ ուները ասես ուղղվում:

Սմբատյանը կարգադրում է գարաժի վարիչին՝ տալ ամենասարքին և լավ մեքենան, որը կցանկանա Հովհաննեսը:

— Սկզբնական շրջանում կցեք հատուկ շոֆերի, որ նրան ծանոթացնի փողոցներում երթևեկելու կանոններին, երթերին, նշաններին և տվեք մատակարարման ամենաբարձր նստիչ, — կարգադրում է կադրերի բաժնի պետը:

Քիչ հետո ժպտալով գեղեցիկ մեքենադուհին Հովհաննես Բայասլյանին է հանձնում կադրերի բաժնի հրամանը, իսկ կատակասեր, աշխույժ գարաժի վարիչը, մնալ բարե ասելով, Հովհաննեսին թեանցուկ անելով, դուրս են գալիս զրապահակից:

Նրանց ուղեկցում են բարեկամական տասնյակ հաս-
յաքներ:

Շինմոնտաժի գլխավոր ճարտարապետ Կովալենկովի-
գլուտն է քարահատող մեքենան, որը օրական հարյուրավոր
քարեր է տալիս շինարարությանը: Մի կողմից տձև քարը
դրվում է, մյուս կողմից կոկիկ, քառակուսի քարերը դուրս
են գալիս: Եվ երբ որմնադիրների բրիգադիր Ա. Խեչումյանը
այսքան համարձակ ու խիզախ քայլեր է անում շինարարու-
թյան մեջ, այդ նրանից է, որ խեճաքարից, շաղախից, քա-
րից սկսած մինչև շինանյութերի հայթհայթումը՝ հարկերին՝
հատարվում է մեքենայացված կարգով, Խեչումյանի շարող-
էնտուզիաստները տրված ժամանակն ու հարուստ տեխնիկա-
յան հնարավորություններն օգտագործում են լրիվ: Ահա
հսկայական կռանը երկրորդ հարկն է բարձրացնում շաղախի
դուլը «կտցին» առած: Աշխատանքն այստեղ կազմակերպ-
ված է: Խեչումյանի շարողներն անմիջապես դատարկում են
շաղախը պատի մոտ, փայտյա ժամանակավոր հենակներին
դրված տաշտերի մեջ: Ահա և էլեկտրականությամբ գործող
տրանսպորտորը, փոխադրող կռանը...

— Խեչումյանի որմնադիրների բրիգադան մեր պարծանքն
է,— հպարտությամբ ասում է ճարտարապետ Վաղդին Մու-
ցականյանը, որը շինարարության հիմնադրման օրվանից
աշխատում է այստեղ:

Խեչումյանի որմնադիրները միայն այս տարի 3666 խո-
րանարդ մետր պատ են շարել, իսկ հնգամյակի ընթացքում
պետք է շարեն 18.300 խորանարդ մետր:

Խեչումյանի բրիգադան հազարական է: Նրանց պլան-
ների կատարողականը հասնում է ամիսը 1000 տոկոսի,
բայց Խեչումյանի բրիգադան եզակի չէ Ալումինշինում:
Երբ Խեչումյանի բրիգադան հիմա բարձրացնում է սնդիկա-
յին վերափոխիչ կայանի վերահանրկի վերջին շարքերը,

նույն շենքի երկրորդ հարկում աշխատում են հազարավան
Ռուբեն Բեջանյանը և Անդրանիկ Մարտիրոսյանը, որոնք
կատարում են այս ամբողջ ցեխի սվաղման աշխատանքը:

Վարպետ Ռուբենը շինարարության առաջավորներից է.
նա հոգով ճնշվում է, երբ լսում է իրենից առաջ անցնողներ
կան:

— Դուք գիտե՞ք, որ Պելագեա Շիրինական այսօր, այս
ժամին արդեն իր պլանը գերակատարել է,—կիսակատակ
ասում եմ վարպետին:

Ռուբենը ծիծաղում է թավ, սև բեղերի տակ, ապա նա-
յում է ընկերոջը՝ Անդրանիկին, տատանվելով, չլինի՞ թե իս-
կապես Պելագեան այսօր անցել է իրենից: Ապա նա դառ-
նում է դեպի ճարտարապետ Վաղգեն Մնացականյանը.

— Դե ասե՛ք էս ձեռքերը կտրեմ է՛լի:

Ես ծիծաղում եմ. նա հանդարտվում է:

Անդրանիկ Մարտիրոսյանն առաջ աշխատել է Քանա-
քեռգէսում:

— Հայրենական պատերազմի օրերին նա շինարար չէր,—
մեղմ ասում է իմ զրուցակիցը,—նա ծառայում էր պատնե-
րազմի աստծուն՝ հրետանուն: Անդրանիկի հրետանին միշտ
ավերել ու ոչնչացրել է թշնամու կոմունիկացիաները, կեն-
դանի ուժը և հաղթանակով մտել է անարգված թշնամու
հողը:

Հաղթանակից հետո նա հպարտությամբ վերադառնում է
շինարար աշխատանքի՝ հագեցնելու աշխատանքի իր բուն
ծարավը: Նա այստեղ գտնում է իրեն համապատասխան ըն-
կեր՝ Ռուբեն Բեջանյանին, այդ հնազույն վարպետին, մա-
քուր հոգու տեր պարտիականին, աշխատասեր մարդուն, որի
հետ մաքառելը մեծ հաճույք է պատճառում երիտասարդ
վարպետին:

Մենք, մնաս բարև ասելով, հեռանում ենք անվանի-
ստախանովականներից: Դուրս գալով այդ ցեխի կիսավարո
շենքից՝ մեր առջև Քանաքեռգէսից ոչ շատ հեռու հառնում
է կարմիր տուֆաքարից կառուցված նոր շենքը: Դա տրանս-

Պորմատորների վերանորոգման և էլեկտրասարքավորման օժանդակ ցեխի նորակառույցն է: Շենքի կառուցումը հիմնականում ավարտված էր. այժմ եռանդուն կերպով շարունակվում են ցեխի ներսի աշխատանքները:

Շենքի վերին հարկերում փայտյա պատվանդանի վրա հիմա աշխատում են Պելագեան և նրա անբաժան ընկերուհի Աննա Գալկինան:

Կենդանի եռանդ են այդ երկու երիտասարդ կանայք: Պելագեան միջահասակ, մարմնեղ, աշխույժ կին է, Աննան նրանից քիչ բարձր, բնավորությամբ քիչ ծանր: Ժպիտը Պելագեայի դեմքից չի հեռանում, այն ժամանակ, երբ Աննան լուռ է ու մտախոհ, չնայած երկուսն էլ կատարում են նույն՝ սվաղի աշխատանքը:

Պելագեան ու Աննան ծնվել են ռուսական տիպիկ գյուղերից մեկում, Պատմայում, որն ընկած է Կույբիշևի մարզի ծառազարդ ու գեղատեսիլ Կարսոնի ռայոնում: Դպրոցական ընկերուհիները մանկութիւն վառ օրերից սիրում են իրար, բաժանում անհոգ երջանիկ օրերի քաղցրութիւնն ու տխրութիւնը:

Կարոտով են հիշում նրանք իրենց գյուղն ու անշար խաղերը, խնջույքները, ռուսական անծիր տափաստանները, չնայած շատ ժամանակ չի անցել:

Պելագեան ու Աննան, երբ դառնում են շափահաս, որոշում են «տեսնել աշխարհը» և ահա, մի գեղեցիկ օր, նրանք բռնում են Մոսկվայի ճանապարհը: Գնացքը կտրում է հազարավոր կիլոմետրեր, անցնում են գյուղերի, քաղաքների, նորակառույցների, էլեկտրակայանների մոտով: Հրճվալից ուրախութիւնն է հորդում նրանց ջահել սրտերում. ո՛րքան անծիր, ո՛րքան հարուստ և գեղեցիկ է եղել մեր աշխարհը և ամենուրեք մեր մարդիկ կառուցում են ու կառուցում...

Ի՞նչ շին ու գեղեցիկ կդառնան մեր գյուղերն ու քո-

զարհերը մի երկու տասնամյակ հետո: Շատ գիշերներ շնչում երիտասարդ աղջիկները, չպոկվելով վագոնի պատուհանից, նայում են սքանչելի Հայրենիքի դեղատեսիլ վայրերը, ուր ամենուրեք ստեղծարար կուռ ձեռքն է: Հոգնում են նրանց կապույտ աչքերը և նրանք մի քանի ժամ ուզում են հանգստանալ, բայց նրանց ականջներին կրկին հնչում է երկաթ-բետոնի, մեքենաների կառուցման թուլիչ զրնգոցը, կառուցման սքանչելի երգը... Վեր է թռչում Աննան, նայում է պատուհանից... ծովածավալ տափաստանի մեջ էլեկտրալույսերի հազարավոր կրակների ներքո տարածված է հսկայական մի շինարարություն: Աստղերը կարծես երկնքից իջել են այստեղ:

— Ի՞նչ է կառուցվում այստեղ,—հարցնում է Աննան կոնդուկտորին.

— Գիգանտ,—կարճ պատասխանելով շտապ հեռանում է վերջինս երևի խուսափելով հարցառեր աղջկանից:

Գնացքը թռչում է: Որքա՞ն կառուցումներ, որքա՞ն աշխատանք... Իսկ գնացքը հրեղեն սլաքի նման կտրելով տարածությունն ու ժամանակը՝ սլանում է առաջ ու առաջ: Աննան հիշում է Ստալինի խոսքերը, որ մենք պետք է 5—10 տարում անցնենք հարյուր տարվա տարածություն: Կամ կանցնենք, կամ, այլապես, նրանք՝ կապիտալիստները մեզ կճգմեն... Մի՞թե մեր գնացքը նման չէ մեր շինարար սոցիալիստական Հայրենիքին, որ ուզում է պատմության հավերժահոս ժամանակը մի քանի անգամ կրճատել: Մի՞թե այս մեր գնացքը նման չէ մեր արագատեմպ երկրին: Իսկ մե՞նք,—ինքնիրեն հարց տալուց հետո կարմրում է Աննան: Մենք ի՞նչ կարող ենք անել Մոսկվայում, ինչո՞վ կարող ենք օգնել մեր սիրելի Հայրենիքին՝ այդ երկար ճանապարհն արագ անցնելու գործում: Ի՞նչով, ախր ի՞նչով: Այս գիտական պաշարով օգտակար լինել մենք չենք կարող: Սովորե՛լ.—Նրկար տարիներ են պետք: Ի՞նչ անել ուրեմն, ահա հարց, որ սկսում է տանջել Աննային: Իսկ Պելագեան քնած է: Աննան զարթեցնում է նրան:

— Ի՞նչ պատահեց քեզ, գժվեցի՞ր:

— Չէ, Պելագեա, վեր կաց, ամբողջ կյանքդ քնով կանցկացնես, հետո կփռջմանես, ուշ կլինի:

— Դե ասա, ի՞նչ է եղել:

— Պելագեա, եկ Մոսկվայում երկուսս էլ աշխատենք:

— Ի՛հարկե պետք է աշխատենք,— ծիծաղում է Պելագեան ընկերուհու տարօրինակ գյուտի վրա, շուռ գալով մյուս կողքին:

— Լուրջ եմ ասում, պետք է աշխատենք... Պետք է կառուցենք ինքներս մեր ձևերով, այս սեփական ձևերերով, հասկանո՞ւմ ես, մենք ի՞նչով ենք պակաս տղամարդկանցից, պետք է կառուցենք լուսավոր շենքեր, գործարաններ, գիգանտներ:

— Ես, սիրելիս, դեռ երեկ իմ մեջ որոշել եմ այդ, բայց չէի համարձակվում քեզ ասել: Մտածում էի, թե դու երևի ուզում ես դրասենյակում կամ, ասենք, դիրեկտոր աշխատել...

— Թող կատակներդ, Պելագեա:

— Որ այդպես է, մոտ եկ ասեմ:

Աննան մոտենում է Պելագեային. վերջինս նրան պինդ համբուրում է:

— Իմ սիրտը երբեք ինձ չի խաբել, ես գիտեմ, որ մենք անբաժան ընկերուհիներ ենք:

Այդ հաստատ որոշմամբ ընկերուհիներն իջնում են Մոսկվայի կայարաններից մեկում: Ո՛ւր գնալ: Հսկա քաղաքը շփոթեցրել էր աղջիկներին: Նրանք ծանրոցները պահման կամերային հանձնելով դուրս են գալիս քաղաք:

Անցնում են օրեր: Ահա երկու ընկերուհիները, ինչպես հիմա, կողք-կողքի աշխատում են Մոսկվայի շենքերից մեկի վրա: Եվ քանի շենքերն ու հարկերը բարձրանում են, Աննան ու Պելագեան սրտով ու հոգով բարձրացնում են իրենց սեփական կյանքի հոյաշենը և բարձունքում զգում, թե որքան հաճելի է շնչել ու ապրել մեր վսեմ օրերի քաղցրությունը...

Աննան ու Պելագեան վերջին հարկի բաց լուսամու-

տից նայում էին բազմադադակ, չքնադագեղ Մոսկվայի ճեղմակ թաղերին ու մեծ հպարտությամբ ավարտում շենքեր։ Ու մի օր Աննան լսեց ռադիոյի երաժշտական հաղորդմանը հաջորդող նախազգուշացման շեշտը։

— Միկրոֆոնի մոտ է ընկեր Մոլոտովը...

Պատերազմ...

Կարծես վերջացավ կյանքի երաժշտությունը. սկսվեց դաժան պայքարի շրջանը։ Ասես աշխարհը միանգամից փոխվեց։ Փողոցի շարժումը միանգամից արագացավ, մարդիկ դարձան խիստ ու ավելի գործնական...

Պելագեան ու Աննան շնկատեցին, թե ինչպես հասան տուն, ինչպես անցավ կիրակի՝ տոնական օրը։ Նրանց սրտին պատել էր մի անասելի հուզում։ Նրանք տանը չկարողացան մնալ, ակամայից քայլերը նրանց տարան Զինվորական Կոմիսարիատ։

— Մեզ ուղարկեցեք ռազմաճակատ...

Զինկոմը նայելով աղջիկների փաստաթղթերին՝ հաստատ ու որոշ ասաց։

— Դուք կգնաք № ավիացիոն գործարանը, այնտեղ ձեր կարիքն ավելի շատ է։

Աննան ու Պելագեան հիմա հպարտությամբ են խոսում իրենց աշխատանքի մասին հիշյալ ավիացիոն գործարանի շինարարության վրա, Հայրենական Մեծ պատերազմի տարիներին...

Պատերազմը վերջացավ։ Սկսվել է կյանքի երաժշտությունը։ Պետք է վերականգնել ու հզորացնել մեր մեծ Սովետական Հայրենիքը։ Մեզ առաջարկեցին մեկնել և աշխատել եղբայրական Հայաստանում։ Ի՞նչ էր մնում մեզ անել, եթե ոչ շնորհակալություն հայտնել այդ առաջարկության համար, — ասացին նրանք։

Դեռ մանկուց անմահ Պուշկինի, Լերմոնտովի ստեղծագործություններից մեզ ծանոթ էր Կովկասը, այս լեռնային հպարտ աշխարհը։ Եվ ահա, մենք նրանց նկարագրած այգիների աշխարհում քարձրացնում ենք Ալումինշինի կուռ կորպուսների վսեմ հասակները...

Երգում են մուրճերը հատու, զրնգուն, գգվում է հաստ երկաթը, պողպատը, Ֆոմինիխինի ձեռքի ու կրակի ուժով միանում, կապվում են ամուր, երկաթյա կապերը:

Թիկնեղ ու հաստամարմին խառատ Ավետիս Թումիկյանը իր դազգահի վրա պատրաստում է շինարարության անհրաժեշտ մասերը: Նրա դազգահի անիվները հոլովվում, դառնում են՝ շինարարությանը տալով երկաթյա ու պողպատյա հազարավոր մասեր: Նա միշտ կրկնակի, եռակի չափով գերակատարում է արտադրական նորմաները:

Ահա նա՝ Հարություն Խախամյանը, նրա կուրծքը զարգարված է շքանշաններով ու մեդալներով: Լենինի, մարտական Կարմիր Դրոշի, Կարմիր Աստղ շքանշանների կողքին շողում են յոթ մարտական մեդալները: Նա հաղթանակով վերադարձավ Բեռլինից իր ընկերների ու վարպետների մոտ: Գործարանի շինարարության մեջ ստախանովյան մեթոդների արմատացման բրիգադիր, գյուտարար Մ. Բիշախյանը հպարտանում է Հարությունով: Նրանք միասին են 1932 թ. ներգաղթել Հունաստանից Սովետական Հայաստան և Հայրենիքը բարձր է գնահատում նրանց եռանդուն աշխատանքը, բովանդակում նրանք շեն խնայում իրենց ուժն ու եռանդը սիրասուն երկրի հզորացման ու ծաղկման համար:

Նույն է քրտնաջան աշխատանքը Ալումինշինի շինարարության լայնածավալ ցեխերում: Երգում է հաղթական մուրճը՝ բարի, մետաղի ու ցեմենտի վրա: Դա բազուկների ձայնն է, մեր կամքի աննկուն խոսքը—կառուցման երգը, որ հնչում է վառ արշալույսից մինչև մայրամուտ...

Հովհաննես Բայասլյանի ավտոմեքենան շինանյութերով բեռնված հոնդալով մոտենում է էլեկտրաշինարարության ցեխին: Հարություն Խախամյանը հրճվանքի ու հպարտու-

թյան ժպիտը դեմքին նայում է Հովհաննեսին, ինչպես իր կրտսեր եղբորը:

— Ինչպես կզղաս քեզի...

— Երջանիկ,— հպարտությամբ ու բերկրանքով բարձր պատասխանում է Հովհաննեսը՝ շուռ տալով մեքենայի ղեկը:

Հարուսյուհը մոտենալով Հովհաննեսին նայում է նրա էրջանիկ դեմքին:

— Ո՞նց է մեր գործարանը:

— Խո՞սք կա: Մենք հասել ենք մեր մուրազին, մեր հայրենի հողը կծաղկցնենք:

Իսկ կռանը բարձրանում է, ցեմենտն ու կիրը շաղախվում են հսկա հոլովվող կաթսայի մեջ ու բարձրանում վերևի հարկերը:

Զնգում է սլոդպատը, հռնդում մեքենաները,— դա մաքառման աննման երգն է, որ ծնվում, բաղմապատկվում ու բարձրաշառաչ անցնում է ցեխից-ցեխ, սրտից-սիրտ և տարածվում հեռո՛ւ-հեռո՛ւ այգիների ու կանաչների վրա:

Մաքառման երգը՝ ոգին կառուցման...

Ալում ինչի՞ն, հուլիս 1946 թ.

ԼԵՆԻՆԱԿԱՆԻ ԴԵՊՈԶԻՄ

Ամեն անգամ մարդատար գնացքները ժամանելու պահին արտակարգ եռ ու զեռ է սկսվում Լենինականի կայարանում: Այդ հաճելի տրամադրությունը պատում է ոչ միայն երթևեկողներին, որոնք ժամանելով Թբիլիսիից կամ Երևանից՝ իջնում են կայարան «երկու րոպեով» և հանդիպում ընկերներին, բարեկամներին — այդ բարձր տրամադրությամբ խորապես համակվում են իրենք՝ երկաթուղայինները:

Երթևեկողները հաճախ ժամանակ չեն գտնում նկատելու այն դորժարար ապրումներն ու հուզումները, որ ունենում են այդ րոպեներին երկաթուղայինները՝ սկսած սլաքավարից մինչև դեպոյի պետը:

Պատասխանատվության զգացումն է ղեկավարում երկաթուղայինին, երբ նա ընդունում և ճանապարհում է դնացքը:

Բարդ օրգանիզմ է երկաթուղին, և ամեն մի աշխատող այստեղ կատարում է իր վճռող դերը: Ոչ մի արտադրական պրոցես չի պահանջում այնպիսի ճշգրիտ համաձայնեցվածություն և փոխադարձ կապ, որքան երկաթուղին: Անգամ սլաքավարը, կայարանի արտաքուստ ամենահասարակ և փոքր թվացող պաշտոն կատարողը, պատասխանատու դեր է կատարում երկաթուղային տրանսպորտում: Բավական է, որ նա գնացքն ընդունի զբաղված գծի վրա, և ամեն ինչ կխափանվի:

Ահա թե ինչու Լենինականի հանգույցի ամեն մի երկաթուղային՝ տափնապ ու խանդավառությամբ է ապրում ամեն մի գնացք ընդունելիս և ճանապարհելիս: Ավելին. թվում է, թե կայարանի հերթապահ պետը գնացքը ճանապարհելուց, հերթապահությանը հանձնելուց հետո կարող է հանգիստ սրտով տուն գնալ, կամ մեքենավարը՝ հերթական ռեյսից շոգեքարշը դեպո կանգնեցնելուց հետո իր միսիան ավարտած պետք է համարի: Ո՛չ, այդպես չէ: Երկաթուղայինը ավելի շատ կապված է արտագործության հետ, քան իր տանը: Եվ ամեն անգամ տանը նա խոսում ու ապրում է տրանսպորտի աշխատանքով:

Կայարանում եւս հանդիպեցի հռչակավոր երկաթուղայիններ՝ Սոցիալիստական Աշխատանքի Հերոս Անդրանիկ Խաչատրյանին և Հայկական ՍՍՌ Գերագույն Սովետի դեպուտատ Հակոբ Զոփիկյանին, որոնց դեմքերին շողում էր օրինական հպարտության ժպիտը: Նրանք հպարտ էին, որ այժմ Լենինականի շոգեքարշային դեպոն Անդրկովկասյան դեպոների առաջավոր շարքումն է: Նրանք միաժամանակ հոգս ունեին: Այդ հոգսը բխում էր այն մեծ ու ազնիվ պատասխանատվությունից, որ գնացքները ժամանակին հասնեն նշանակված վայրը, որ անխափան լինի երկաթուղային տրանսպորտի աշխատանքը:

Երկաթուղու քախտը վճռողը դեպոն է, առողջ շոգեքարշը: Ահա թե ինչու Խաչատրյանն ու Զոփիկյանը, Լենինականի շոգեքարշային դեպոյի վետերանները, ցանկությամբ հայտնեցին, որ անպայման լինենք դեպոյում:

Մարդատար գնացքը ճանապարհելուց հետո նրանք պետք է ուղեկցեին երիտասարդ, դեռևս անփորձ մեքենավարներին, որոնք կարևոր նշանակություն ունեցող բեռներ էին փոխադրում:

Այսօրվա դեպոն տարբերվում է թեկուզ անցյալ տարվա դեպոյից: Այստեղ շոգեքարշայինների հրաշալի կոնկրետին ախմիջպես յուրացնում է իր հմուտ առաջավոր ընկերոջ փորձն ու մեթոդը:

նթիւն երիտասարդ է մեքենավարը, դեռ լավ չի հանկա-
նում շոգեքարշի լեզուն, նրան օգնում են, սովորեցնում, որ
նա նույնպէս առաջավոր լինի: Սովորեցնում են ոչ միայն
Անդրանիկ Խաչատրյանը, Սիմոն Սիմոնյանը, Սուրեն Գրի-
գորյանը, այլևս դեպոյի բոլոր փորձառու մեքենավարները:

Լենինականի շոգեքարշային դեպոյում այսօր նորմա-
ների գերակատարումն արդեն սովորական է ամեն մի շոգե-
քարշայինի համար: Կրկնակի շքանշանակիր, հռչակավոր
մեքենավար Գարեգին Աբաջյանը, որը հիմք դրեց ռեկորդ-
ների, առաջին անգամ միջճախարակային վազքը հասցրեց
100.000 կիլոմետրի: Իսկ դա այսօր չի զարմացնում ոչ ոքի:
Լենինականի շոգեքարշային դեպոյում չկա ոչ մի մեքենա-
վար, որ այդ պլանը չգերակատարի: Դեպոյի ամեն մի շոգե-
քարշ ճախարակումից ճախարակում տրված վազքի նորման
գերակատարել է 13 հազար կիլոմետրով:

Գարեգին Աբաջյանի աշխատանքի հարուստ փորձը
յուրացրել են դեպոյի բոլոր շոգեքարշայինները, նրա մեթո-
դը բոլորի մեթոդն է:

Ստալինյան հետպատերազմյան հնգամյակը շտեմնված
խանդավառություն և աշխատանքային եռանդ է առաջացրել
շոգեքարշայինների մեջ, և Գարեգին Աբաջյանը դարձյալ ու-
զում է առաջավոր դիրքերում հրամանատար լինել: Նա այս
անգամ պարտավորվել է կատարել 110 հազար կիլոմետր
վազք և միայն դրանից հետո շոգեքարշը հանձնել հիմնական
նորոգման:

Դեպոյի պետ՝ ինժեներ—դիրեկտոր, քարշի փոխգնդա-
պետ Սարգիս Եղիազարյանն ու ես հեռվից դիտում ենք ընկ-
Գարեգին Աբաջյանին: Նա այսօր հերթապահ է: Կայարանը
շոգեքարշ է պահանջում, շոգեքարշը կանգնած է պատրաստ:
Մեքենավար Մկրտիչ Ալեքսանյանն ուզում է դուրս գալ դե-
պոյից: Աբաջյանը թույլ չի տալիս, կարգադրելով փակել
շրջանակը, մինչև որ վերջնականապէս շտուգվի ռեյսի
դուրս եկող շոգեքարշը: Հեռվից անձանութ մարդուն կարող

է թվալ, թե նա կուվում է: Ոչ, այդ նրա տարերքն է: Միջին հասակի, պիրկ մարմնով, թուխ դեմքով և ածուխի պես սև աչքերով, պատանու աշխուժությամբ լեցուն այդ եռանդուն մարդը անմիջապես մեծ հմտությամբ ստուգելով շոգեքարշի բոլոր մասերը՝ բացազանչում է.

— Դե, շո՛ւտ արա, շո՛ւտ, չուշանաս, համոզվեցի, որ մեքենադ կաշխատի անխափան...

Շոգեքարշայինների եռանդուն ջանքերի շնորհիվ վերջին տարիներին դեպոյի անառողջ շոգեքարշերի քանակը զգալիորեն բլացել է: Դեպոյի ամենամեծ հաջողությունն այն է, որ միջգնացքային կրկնակի նորոգման կարիք չի զգում ոչ մի շոգեքարշ, դա բացատրվում է շոգեքարշայինների հոգատար վերաբերմունքով և նորոգող բրիգադաների բարձրորակ աշխատանքով:

Այսօր շտեմնված խանդավառություը են ապրում Լենինականի դեպոյի շոգեքարշայինները: Անխոնջ էնտուզիաստների այդ հրաշալի կոլեկտիվն ազնիվ ու նվիրված աշխատանքով ամբողջապես առողջացրել է շոգեքարշային պարկը, ամբողջ կարողությամբ և եռանդով շարունակում է պայքարը հետագա հաջողությունների համար:

Դեպոյից իսպառ վերացվել է խոտանը: Անգամ ձմռան սառնամանիքներին չի արձանագրված խոտանի ոչ մի դեպք:

Դեպոյի պետ ընկ. Եղիազարյանը և նրա տեղակալ ընկ. Գ. Մադոյանը ինձ ցույց են տալիս միջին նորոգման ցեխում կանգնած շոգեքարշը: Այդ շոգեքարշի վրա են աշխատում մեքենավարներ Տիկուշ Զարխչյանը, Գուրգեն Մանուկյանը, Մկրտիչ Թորոսյանը՝ դեպոյի համեստ ու եռանդուն մեքենավարները:

Նրանք, մտնելով ստալինյան շորրորդ հնգամյակի անվան շոգեքարշային շարասյան մեջ, որի հրամանատարն է Աղցիալիստական Աշխատանքի Հերոս, ՍՍՌ Միության Գեոգուլյն Սովետի դեպուտատ Անդրանիկ Խաչատրյանը, վերցրել են նոր պարտավորություններ: Որոշել են կազմել շորրորդ հնգամյակի անվան շարասյուն:

Լենինականի դեպոյում արտակարգ խանդավառութիւն է տիրում, մեքենավարները մեկը մյուսի հետեից պարտավորութիւններ են ստանձնում՝ մտնելով ստալինյան շորորոգ հնգամյակի անվան շոգեքարշային շարասյան մեջ: Ահա հին, փորձված մեքենավարներ Աբաշյանը, Չարխչյանը, Մանուկյանը, Թորոսյանը, ահա երիտասարդ խանդավառ մեքենավարներ Վ. Գրիգորյանը և նրա ընկեր Կ. Սաֆարյանը, Լենինի շքանշանակիր Պ. Պետրոսյանը, նորոգման գործի լավագոյն կազմակերպիչն ու վարպետը:

Մեքենավարներ, օգնականներ, փականագործներ անսպառ իռանդով ու պատրաստակամութեամբ լի են: Նրանց նպատակն է սրտով ու փառքով դուրս գալ այդ մեծ սոցիալիստական մրցութիւնից, հանուն ստալինյան նոր շինարար պլանների կենսագործման...

Օրը երեկոյանում է, պողպատե զույգ ուղիները ժպտում են մեքենավարներին: Այդ ուղիները մայր հողի երակներն են, դիպքները կրկրի արյունը՝ կենսատու:

Ժպտում է մեքենավարը՝ ճանապարհը բաց է: Փայլում է սեմաֆորի կանաչ լույսը, իսկ դեպոյի վրա վառվում են ապիտակ լապտերները, որոնք մշուշվում են բարձրացող գոլորշու և ծխի մեջ:

Երկաթի ու պողպատի զնգոցի, մեքենաների ժխորի միջից լսվում է Լենինականի դեպոյի մաքառման ոգեշունչ ձրգը...

ԵՐԿՐԻ ԸՆԴԵՐՔՈՒՄ

I

Պեղեցիկ ու դուրսիչ է գարունը Զանգեզուրի լեռնաշխարհում: Արևի ոսկե շողերը ցուցում են երկնահույս, հպարտ լեռների ու ապառաժների ձյունապատ գագաթներին:

Արծիվն է ճախրում ու իր հզոր կանչը խառնում հավքերի աշխույժ սրտահույզ գեղգեղանքին:

Մայիսի վերջերին միայն հսկայակերպ ժայռերն ու լեռները պատում են դույնզգույն ծաղիկներով, որոնց տեսակների թիվը շունի հայոց աշխարհի ոչ մի լեռնահովիտ: Կակաշը փթթում է վարդի շափ ու նրանից էլ վառ՝ քարակոփ ժայռերին, հոգեպարար մասրենու կողքին:

Հպարտ է լեռնաշխարհի մարդը, ինչպես իր հայրենի լեռները, և խիզախ՝ այնտեղ ճախրող արծիվների նման: Նա կրում է իր մեջ բնության սքանչելիքի բոլոր վայելքները, սիրում է կյանքը—կաթոգին, մանկան հրճվանքով, և կյանքի այդ սերը նրան մղում է հերոսության ու փառքի:

Որքան հերոսներ տվեց Զանգեզուրը: Որքան հրամանատարներ, սպաներ Հայրենական Մեծ պատերազմում իրենց անուան օժեցին անթառամ փառքով:

Որպիսի՜ ջանասիրությանը ու համառությանը են նրա գավակներն այսօր մաքառում աշխատանքի, գիտության ու արվեստի տարբեր բնագավառներում...

Հենց այստեղ, իմ սիրելի ընթերցող, ուր խուստուսք հպարտ լեռն է հսկում իր կրծքից բխող սրընթաց, աշխուժ վաշադանին, որը գրկախառնվելով Օխչի լայնահուն գետին հոսում է իր ծաղկուն ամենրով, բարձրանում է մի փառավոր սպիտակ քաղաք:

Հերոսական պատմություն ունի Ղափանը. նրա բնակիչները սերնդից-սերունդ անբիժ են պահել այդ անունը և նոր դրվագներով հարստացրել սուրբ աշխատանքի հարյուրամյա ոսկեգիրքը:

Մի ամբողջ դար պղինձը այս գեղատեսիլ լեռների ընդերքում ժպտացել է մարդուն, բայց ոչ մի տասնամյակ այնքան նվիրական չի եղել Ղափանի լեռնագործի համար, ինչպես վերջին երեք տասնամյակները:

Հորատող Արտեմ Անտոնյանի տանը երեք լապտեր են պահված, մեկը՝ մրոտ, մագուլթի լապտերը, երկրորդը՝ կարբիդի այսօրվա գործող լապտերը, իսկ երրորդը՝ կատարելադրված նոր մաքուր լապտերը, որ նա նվեր է ստացել Հայկական ՍՍՌ Գերագույն Սովետի դեպուտատ՝ հորատող Հմայակ Ներսիսյանից:

Պղինձը Ղափանի պատմությունն է, մարդիկ՝ նրա հերոսները...

Քաջարանը քաջերի հայրենիքն է: Այդ գյուղն իր անունը նվաճել է իրեն ոչնչացնել երազող թշնամիների դեմ մղած անհավասար բազմաթիվ մարտերում:

Այդ գյուղը միշտ երկրին ներկայացրել է իր լավագույն, խիզախ, ընդունակ ու աշխատասեր զավակներին...

Բազմաթիվ նշանավոր մարդկանց, լենինի շքանշանակիրների շարքում քաջարանցին միշտ մի առանձին հպարտությամբ է նշում Հմայակ Ներսիսյանի անունը...

— Այն տունը Հմայակենցն է,—ասում են համագլուղացիները,—էնտեղ հիմի նրա մայրն է ապրում, կոլխոզի լավագույն կթվորը...

Ի՞նչը բերեց Հմայակին պղնձի հանքերը:

— Այդ հարցի պատասխանը միայն ինքը կարող է տալ,—ասում են նրա կոլխոզնիկ ընկերները, որոնք գարնանացանն ավարտել են ժամկետին, որակով, ագրոկանոնների լրիվ կիրառմամբ և շուտով կսկսեն բերքի մշակումը...

— Մեր գործերի մասին խնդրում ենք պատմես մեր Հմայակին,—ասում են քաջարանցիները...

— Սիրով,—ասացի ես ու մտքումս որոշեցի նրանց էլ, իմ հարգելի ընթերցողին էլ ծանոթացնել Հմայակ Ներսիսյանի ու նրա փառահեղ գործերի հետ:

II

Գիշերվա խորհրդավորության մեջ կավարտ լեռը պատկերանում է ինչպես մի աժդահա փափախավոր ծերունի, որի ակնապիշ հայացքը հառած է հեռուներին:

Տասնևհինգ տարեկան մի թիկնեղ պատանի էր Հմայակը, երբ մորից թաքուն եկավ քաղաք ու դիմեց հանքերի վարչության պետին.

— Ուզում եմ հանքափոր դառնալ:

Նրան փոքրության պատճառով մերժեցին: Բայց նա չվհատվեց. համառությամբ ու հաստատակամությամբ մանկուց նրա մեջ խոր արմատներ էին գցել:

— Ես պետք է հանքափոր դառնամ:

Հաստատ վճիռը նրան տարավ պարտըյուրոյի քարտուղարի մոտ, ուր նստած էր նաև իրենց համագլուղացի հրաշակավոր հորատող, կենինի շքանշանակիր Մինաս Պապյանը:

— Ես վճռել եմ հանքափոր դառնալ:

Առուշանյանն ուշադիր նայում է պատանուն և հարցնում.

— Իսկ ինչո՞ւ անպայման հանքափոր:

— Ուրովհետեւ պապս էլ, հայրս էլ այս հանքերում են աշխատել: Ես կոմերիտական եմ և բշիջին արդեն հայտնել եմ իմ վճիռը:

Քարտուղարն ու հորատողը ոտից մինչև գլուխ նայում են հաղթականջ պատանուն, ապա իրար երես:

— Թող գտ ինձ մոտ աշակերտ, ես կսովորեցնեմ,—ասում է Մինաս Պապյանը...

Այդ օրվանից սկսվում է Հմայակի իսկական գիտակցական կյանքը:

Ռեկտերը, որի մեջ գորշագույն ցեխն ու ջուրը ճզվում են մարդու ոտքերի տակ, թափանցելով հսկայական լեռան կուրծքը՝ ճյուղավորվում են:

Հանքուղիներ, նորից հանքախորշեր, խակ եթե այս «հարկում» հորիզոնի վրա չգտար քո հերոսին, բարի կղերկանգնել լիֆտին, որը ճեղքելով անթափանց, խոնավ խավարի մռայլ թագավորությունը, քեզ կիջեցնի վաթսուներորդ, հարյուրերորդ, հարյուր վաթսուներորդ հորիզոնը...

Մի ամբողջ բարդ, հերոսական աշխատանք է եղում այստեղ՝ ստորերկրյա աշխարհում...

— Ուշադրություն դարձրեք լեռների գույնին, դասավորությանը, հյուսվածքներին,—նախազգուշացնում է հանքի ճարտարապետ Անդրանիկ Ղարիբյանը, որն արվեստագետի ոգևորությամբ պատմում է ստորերկրյա ուժերից առաջացած տարբեր հյուսվածքների, յուրաքանչյուր հանքի բացման պատմությունն ու նրա հետ կապված մանրամասնությունները:

Մեր առջև փռված է ամենաստորին հարկի «միջանցքը»: Այստեղ էլ ճնշող խավարը, թաց, հեղձուկ օդը և կարծր լեռնալին ցածր առաստաղը ճնշում են անծանոթին, մանավանդ երբ նեղ, հագիվ մեկ մետր լայնությամբ կիսաթեք ափսոսանքներով իջնում ենք դեպի մագաղիները:

Աստիճանը վերջանում է, հասնում ենք հանքի երակ-
ներից մեկին, որի մասին այնքան խանդավառված, դեռ վն-
րեում եղած ժամանակ խոսում էր ճարտարապետ Ղա-
րիբյանը:

— Ահա երակը, — Արթիմեդի ցնծությամբ ձեռքը պարզն-
լով ասաց ճարտարապետը: Պղնձաքարի ոսկեփայլ երակը
պեծին էր տալիս կարբիդի լույսից:

Նայում եմ վեր, երակին, որ ձգվում է մեկ-երկու մետր
լայնությամբ և ասես իր պայծառ հայացքով ժպտում է
կյանքին...

— Ահա երակը:

Մենք այդ երակով արդեն քանդված պղնձաքարերի վրա-
յով գրեթե փորսող առաջանում ենք դեպի ահեղ դլրդոցը:

Սպիտակ փոշին մառախուղի նման հագեցրել է երկա-
րածիգ երակի տակ գտնվող փոքր տարածության օդը...

— Ահա և մեր հերոսը, — ասում է հանքերի պարտբյու-
րոյի քարտուղար Աշոտ Նուրիջանյանը, մի համակերի ու
համեստ անձնավորություն, որը պատանի հատակից աշխա-
տել է հանքերում և քաջածանոթ է ստորերկրյա աշխարհի
հերոսների գործերին:

Դեռ հեռվից պերՖերատորների ահռելի դղիրդն ու որո-
տը ցնցում էր հանքախորշը: Խտացած օդի ուժով գործող
կատարելագործված մուրճը Հմայակ Ներսիսյանի հզոր բա-
զուկների մեջ հրաշքներ է գործում... պողպատածայր հոլով-
վող ծակիչը (բուրը) Հմայակի ուժից մի անգուսպ թափով
մխրճվում է լեռան կուրծքը, և լեռը ասես ցավից մահաճեր-
ձի ցնցումներ է անում:

Ամեն հերթափոխին նա յուրաքանչյուր մետրի վրա 70
աստիճան թեքությամբ այդպիսի տասը անցք է պատրաս-
տում, որոնք հետո պայթուցիկ նյութի շնորհիվ ամեն ան-
գամ տալիս են մեկ և կես տոննա պղնձաքար:

Հմայակը ճարտարապետի հմտությամբ նայում է վեր,
լեռան հյուսվածքին: Նա գիտե, թե որտեղ ինչ դասավորու-
թյան անցքեր պիտի պատրաստել:

Պայթեցնողները Հմայակի պատրաստած «ֆրոնտում» ներքին դոհունակությամբ են գործածում իրենց բավական երկար փամփուշտները:

— Ինչպես են Արտեմի գործերը,— դադար տալով իր մուրճին՝ Նուրիջանյանին է դիմում Հմայակը:

— Հույս կա, որ այս ամսին տարվա պլանը կփակի:

Հմայակը ոչինչ չի ասում: Նրա սև աչքերը փայլում են ներքին կրակից: Նա նախ ճակատից սրբում է քրտինքը, ապա փոխում է ծակիչը և ինձնից ներողություն խնդրելով խորանում է հանքախորշ՝ իր օգնականներին ստուգելու և ցուցմունքներ տալու:

— Հմայակը կենիւյան հանքերի պարծանքն է, նա իր ողջ կյանքը նվիրել է այս պղնձին,— շշնջում է Նուրիջանյանը (երեւի չցանկանալով, որ Հմայակը լսի իր հասցեին արված գովեստները):

— Նա անցյալ տարի շորս ամսում կատարեց ամբողջ տարվա պլանը, իսկ այս տարի, կարծում եմ, մինչև Հաղթանակի օրը կվերջացնի իր հաշիվները:

Նա հանում է գրպանից ծոցատետրը և բռնելով կարբիդի լույսի դիմաց՝ շարունակում է:

— Հունվարի պլանը կատարել է՝ 379 տոկոսով, իսկ մարտինը՝ 400 տոկոսով, ապրիլին՝ գրեթե նույնքան: Փետրվարին նա մի քիչ հիվանդացավ, այլապես արդեն իր ուսպորտը տված կլիներ:

— Ժամը քանիսը՝ կլինի,— վերադառնալով, հարցրեց Հմայակը:

— Ժամը 6-ն է: Արդեն լույսը բացվելու վրա է,— անաց Աշոտը:

Հմայակը վերցնելով մուրճը և հարմարացնելով իր աշխատանքի անդը՝ ասաց.

— Ես կարծում եմ մենք դրսում կհանդիպենք, Երեանից որ եկել եք, էդպես շուտ չեք վերադառնա:

Ճաշարարություն ասելով մենք բաժանվեցինք:

Մեր առաջ փայլվում էր ոսկեղեն պղինձը:

Ճարտարապետը իր տարերքի մեջ էր նա այս անգամ
արդեն ընդհանուրից անցել էր կոնկրետին՝ պատմելով ամեն մի հանքախորշի հետ կապված աշխատանքային «սյուրպրիզներն» ու դադարները:

Այս Եղոտ Նուրիջանյանը պատմեց Լենինի շքանշանակիր անվանի հորատող Հմայակ Ներսիսյանի կյանքի մասին: Նա աշխատանքում մոռանում է ամեն ինչ: Շատ է պատահել, որ մոռացել է ժամանակը և վեց ժամվա փոխարեն աշխատել է 10—12 ժամ... Մանավանդ պատերազմի տարիներին: Նման դեպքերում միշտ կինը զանգ է տալիս. «Ընկեր Նուրիջանյան, ի՞նչ է պատահել Հմայակի հետ, տուն չի եկել, ճաշն ու ջուրը սառեցին...»: Եվ հոգատար կինը կամ իր տղայի՝ Ռազմիկի միջոցով կամ ինքը՝ առած ճաշը իջել է հանքահոր:

Հմայակի աշխատանքին օժանդակում է կինը:

— Նա համեստ բոլշևիկի, ընկերոջ լավագույն օրինակ է: Քսան տարի նա աշխատում է հանքերում, նրա անվան դիմաց չկա պլանների թերակատարում: Իզուր չէ, որ ոչ միայն մենք՝ պղնձագործներս, այլ և ամբողջ շրջանը նրան այդքան սիրում է:—Նրա մասին կարելի է մի ամբողջ գիրք գրել,— վերջացնում է Աշոտը,—բայց որ իր մասին հետը խոսես, ժամերով մի խոսք չի ասի...

Երբ դուրս եկանք հանքից, գիշերն արդեն հալվել էր. երկնակամարը պարզում էր իր դեմքը, բայց արևը դեռ չկար:

Իմ աչքի առաջ էր հերոսը: Ահա նրա սե, կրակոտ աչքերը: Նա մի հայացքով շափում է լեռան երակի դիրքը և ճարտարապետի հմտությամբ որոշում, թե ինչ դասավորություններ է անցքեր բանալ:

— Պատերազմը վերջացել է, խաղաղությունը մենք պետք է նվաճենք մեր երկրի հզորացմամբ, նյութական բարիքների առատացմամբ, Ստալինյան փառավոր հնգամյակի կատարմամբ,—ասել է Հմայակը լեռնագործների վերջերս

կայացած ժողովում,—իսկ առանց մետաղ, առանց պղինձ կա՞րող է հնգամյակը կատարվել: Երբեք:

Հիմա, երբ գրասենդանիս առաջ նստած գրում եմ այս տողերը, թվում է, թե ահա Նուրիջանյանը դեռ իր լապտերով լուսավորում է մեր ճանապարհը, պղինձը պեծին է տալիս, ու խստությամբ,—իմաստով լցնում մարդու հոգին:

Ես նոր եմ հասկանում, թե ինչու հանքերում մաքառողները բնավորությամբ մեծ մասամբ լինում են խիստ ու հաստատակամ և հաճախ էլ մոռալության հասնող լուրջ:

Դժվար, նվիրաբեր աշխատանքը պատվի ու փառքի արժանի այդ մարդկանց մեջ կոփում է հերոսական բնավորություն:

Գեղեցիկ ու դյուբիշ է դարուներ Զանգեզուրի լեռնաշխարհում: Արևն իր ոսկեշողերով ցոլցւում է երկնահուպ, հպարտ լեռների ու ապառաժների դեռ ձյունածածկ գագաթներիին...

Արծիվն է ճախրում լեռներին: Նա նստում է Կավարտի լեռնակույտին, մասրենու թփի մոտ ու նայում ներքև, կենինյան հանքերին, բանվորական գեղեցիկ ավաններին:

Ահա գալիս են նրանք՝ հանքափորի հագուստներով, գլխներին սաղարթներ ու ձեռքերին կարբիդի լապտերներ... Գալիս են աշխատանքի վետերանները՝ Հմայակ Ներսիսյանը, Արամ Խաչատրյանը, Արտեմ Անտոնյանը, Լևոն Ստեփանյանը... տասնյակներ, հարյուրներ, հազարներ...

Որպեսզի Օխլի գետին զուգընթաց լեռան ընդերքից անընդմեջ վազոնետներով դեպի Ֆլոտացիոն հարստացուցիչ ֆաբրիկան հոսի ոսկեփայլ պղինձը,—Զանգեզուրի պարծանքը...

Հափան—Երևան

մայիս, 47 թ.

ՄԲՂԱԼՈՒՑՄԱՅ ՄՌԱԶ

Կայարանից երկու գլխավոր փողոցներ են ձգվում դեպի քաղաք: Գորկու անվան մագիստրալը տանում է Ստալինի հրապարակը, հյուրանոցը, կամ ինչպես ասում են՝ քաղաքի սիրտը: Իսկ մյուսը՝ նրան գրեթե զուգահեռ, տանում է Տեքստիլ կոմբինատ: Այդ նոր փողոցի երկու կողմերում կանոնավոր, մեջընդմեջ կեցած երկհարկ և եռահարկ վարդա-դույն շենքերում ապրում են կոմբինատի բանվորներն ու բանվորուհիները:

Հին քաղաքի այդ կողմերում տարածված էին վարունգի ու կանաչեղենի բուրումնավետ բոստանները, որոնք հասնում էին կոմբինատի հյուսիսային դարբասին: Գյումրեցու հայացքի առջև երբեմն գծագրվում են այդ բոստանները ոսկեգոծ անկաճաղիկներով...

Իրականությանը, սակայն, համառ ու անժխտելի է, ինչպես փաստը, որի դեմ իմ նոր ծանոթ տարիքավոր գյուղ-րեցի Յակոն անգամ խոնարհվում է, շնայած աչքերին չի ուզում հավատալ:

Նա եկել է Ռուսաստանի հեռավոր մի քաղաքից և իր ասելով 18 թվից չի եղել իր հայրենի քաղաքում:

Դեռ գիշերը չէր հավել, երբ գնացքը ճեղքելով հյուսիսային լեռնաշղթան՝ կատաղի ցուլի նման՝ սլացավ Շիրակի լայնածիր դաշտը:

Յակով Սամսոնիչը (այսպես էր կոչվում իմ ուղեկից,

Ժանոթ Յակոն, որ երկար տարիներ ապրել էր արտասահմանում, ապա Ռուսաստանում): Դեռ Կիրովական կայսրանում արթնանալով՝ անհանգիստ վիճակում էր: Նա հաճախ վեր էր կենում, նայում լուսամուտից, ապա նստում, առանձին փութկոտությամբ վառում ծխախոտը, նայում ժամացույցին, ապա կրկին դուրս, ուր ծանրացել էր անթափանց խավարը ու ճնշում էր նրա սիրտը: Երբ, ինչպես վերը ասացինք, գնացքը պատռելով լեռների շղթան, Շիրակի դաշտավայրը դուրս եկավ, Յակով Սամսոնիչը մոտենալով կրկին լուսամուտին՝ մի հրճվալից ճիշ արձակեց.

— Վա՛յ, հոգուդ բիւա դուրբան...

Մինչ այդ խոսակիցս ինձ հետ զրուցում էր ռուսերեն, և ինձ թվում էր, որ նա կարող էր մոռացած լինել բարբառը, բայց մեծ եղավ իմ զարմանքը, երբ նա կանգնեց իմ առջև որպես տիպիկ գյումրեցի իր բոլոր մանրամասնություններով:

Այդ սրտագին բացականչության մեջ թաքնված էր նրա հոգու ամբողջ հրավառ սերն ու կարոտը, տարիների իղձը՝ տեսնելու իր ծննդավայրը, հայրենի Շիրակը:

Նա ինձ հետ խոսում էր ինչպես տարիների, հին բարեկամի, և նա այդ շթաքցրեց, ասելով, «Սրտանց ուրախ եմ, որ քեզի տեսա, ընձի կթվա, թե իրար հետ շատ աղ ու հաց ենք կերե»:

Նա ուրախանում էր մանկան հրճվանքով ու բարձրաձայն արտահայտում իր զարմանքն ու հիացմունքը, իր տարակուսանքն ու հրճվանքը:

— Էսիգ Լենինակա՞նն է. չի՞ կրնա էղնի...

Արշալույսից առաջ մեր գնացքը կանգ առավ Լենինական կայսրանում:

Իջնելով գնացքից՝ մենք շարժվեցինք նոր փողոցով դեպի հնամյա բոստանների թաղամասը: Օդը սառն էր, ծառերը մերկ, մայթերին սփռված դեղին տերևներին նստել էր եղյամբ: Իմ ծանոթը ոգևորությունից մոռանալով ցուրտը՝ շեր էլ կոճկում իր վերարկուն:

Նա պատմում էր ինձ ներշնչված բանաստեղծի նման, —
այ այստեղ Ավետիքենց բոստանն էր, այ էնտեղ իմ ընկեր
Մկոյի հոր, իսկ էստեղ յաղբուր կար...

Նրա մեջ պայքարում էին երկու զգացմունք, երիտա-
սարդ անհոգ օրերի քաղցր հիշողությունն ու տեսած իրա-
կանությունը։ Նա պատմում էի նրան, թե ինչ
ձեռնարկություններ են դրանք և ում համար, և դեռ ինչ
պետք է կառուցվի նոր հնգամյակում, իսկ նա գոհ ու նր-
ջանիկ նայում էր ինձ դրեթե արտասովոր աչքերով։

— Ձէ, էսի՞ք իմ գիտցած քաղթին նման չէ, — վերջապես
շնչաց նա արցունքների միջից։ Իսկ թե ինչ արցունքներ էին
դրանք, ուրախության թե ցավի՝ ես դժվարանում էի հա-
տատ ասել։ Իմ հերոսը ինձ կլանել էր...

Օրը հետզհետե բացվում էր և, ինչպես դեղեցկուհին է
շղարշի տակից երևան հանում իր մարմնի զմայլիչ գեղեց-
կությունը, քաղաքն սկսում էր ծավալվել իր հոյակապ նո-
րակառույցներով հալվող մշուշի միջից։

Ծիշտ էր Յակով Սամսոնիչը. դա իրենց հին Գլումբին
չէր, չկար «Սիմոնի ֆուռը», չկային արևածաղիկների բոս-
տանները, չկար լոթի Վարդանը, որ միանգամից յոթը ֆայ-
տոն զբաղեցրած զուռնայով մինչև լույս քեֆ աներ։

Կար նոր մի քաղաք, նոր մարդկանցով, նոր տրա-
մադրություններով ու ձգտումներով։

Վարդագուշն շենքի երկրորդ հարկից՝ իջնելով՝ երիտա-
սարդ կինը քայլերն ուղղեց դեպի տեքստիլ կոմբինատ։ Դեռ
փողոցներում չէր սկսվել օրվա եռուզեռը։ Յակով Սամսոնիչը
մի հայացք ձգելով կնոջ վրա՝ կարծես ուզում էր ասել. «էս-
բան կանուխ էս ո՛ւր կերթա»...

Բացվում են դռները, դուրս էին գալիս տղամարդիկ և
կանայք ու աղջիկներ՝ կարմիր գլխաշորերով։

Ահա ճկուն կազմվածքով մարդը դուրս գալով դիմացի

շենքից՝ կարծես սպասում է այն երիտասարդ կնոջը: Նրանք ողջունում են իրար և շարունակում ճանապարհը: Մենք մտանում ենք:

— Լեոն,— ձայն հմ տալիս ես ուրախացած, որ հանդիպում եմ իմ հին ծանոթին և հնարավորություն ունեմ հագեցնելու իմ նոր բարեկամի հետաքրքրությունը:— Խնդրեմ, ծանոթացեք, համաքաղաքացիներ եք:

Նրանք ծանոթանում են: Լեոնը մի քանի խոսք փոխանակելուց հետո ներկայացնում է երիտասարդ կնոջը:

Յակով Սամսոնիշին հետաքրքրում է ամեն ոք և ամեն ինչ:

Լեոն Կարապետյանը գործվածքային գործարանի և ամբողջ կոմբինատի առաջավոր մարդկանցից է, նրա ղեկավարած կոմպլեկտի աշխատանքը օրինակ է հանդիսանում: Իսկ ինչու է այդպես, որովհետև Լեոնը և նրա հետ աշխատող չուհիները աշխատանքի են գալիս եռանդով լցված ժամանակից 20—30 բոլոր շուտ, նախապատրաստում են դադարահաները, որպեսզի շշակի հետ միասին մեքենաները գործեն անընդմեջ,— բացատրում եմ Յակով Սամսոնիշին:

Հասնում ենք կոմբինատին: Ներկայացնում ենք մեր փաստաթղթերը, խնդրում ենք դիտկցիայից թույլտվություն՝ տեսնելու գործարանի աշխատանքը: Մեզ ընդառաջում են և մենք հարյուրավոր կատարելագործված մեքենաների միջով բալլում ենք դեպի գործվածքային գործարանը, ուր աշխատում են մեզ արդեն ծանոթ Լեոն Կարապետյանն ու Աստղիկ Պետրոսյանը:

Լեոն Կարապետյանը 15 տարի է աշխատում է այդ գործարանում, գրեթե պատանի հասակից: Նա ծնողներ չունի: Նրան պիտոներական կազմակերպությունն է պահել, սովորեցրել, իսկ երբ Լեոնը ցուցաբերեց իր սերն ու ձգտումը դեպի արհեստը, կազմակերպությունը նրան տեղավորեց այդ գործարանում իբրև չուհիների աշակերտ, մեքենաներ յուզող: Ծնողներից վաղուց զրկված լինելով՝ նա իր նոր բնականին է համարում գործարանը, որտեղ նրան շրջապատում են հոգատարությամբ ու սիրով: Նա մտնում է պար-

տիայի մեջ և որպես ստախանովական արդարացնում պարտականի ավանգարդային դերը: Նա սովորում, կատարելագործվում է և սովորածը տալիս մյուսներին:

Կյանքի գրեթե նույն ճանապարհն են անցել գործարանի հարյուրավոր բանվորներ ու բանվորուհիներ:

— Էնիգ Աստղիկը չէ՞, — հարցնում է ծանոթս:

Մենք Լևոնի հետ մոտենում ենք Աստղիկ Պետրոսյանին, որը 23 դազգահ է ղեկավարում: Միջահասակ, թուխ դեմքով և հաճելի դիմագծերով կին է Աստղիկ Պետրոսյանը: Նա զբաղված է իր նոր աշակերտուհու հետ, որը Բեյրութից նոր է ներգաղթել: Օվսաննա Թաշչյանը ուշադիր լսում է իր վարպետին:

Լևոնը ծանոթացնում է մեզ իր կոմպլեկտի աշխատանքի հետ: Նախատեսված յոթ ջուլհակի փոխարեն 88 մեքենաների վրա աշխատում են չորս հոգի, որոնք ոչ միայն կատարում են սլանք, այլև գերակատարում: Մանոթն զարմանում է.

— Ինչը, չի կրնա պատահի...

Լևոնը ցույց է տալիս կատարողական բարձր թվերը:

Յակով Սամսոնիչը լայնատարած ցեխերին, կատարելագործված գզող, մանող, գործող բարդ մեքենաներին նայում էր անդուսպ հիացմունքով: Մեքենաներին նստել էր բամբակը ինչպես աշնան եղյամն է նստում թփերին, բայց Յակով Սամսոնիչը մոռացել էր արդեն իր հնամյա բոստանները և ասես գործարանում հրավառվող արշալույսը նրա սրտում էլ էր բռնկվել:

— Հավքաղաք է մեր քաղաքը, չէ՞, — ասաց Յակով Սամսոնիչ Փեշտմալչյանը, երբ մենք Կիրովի փողոցով իջնում էինք դեպի հյուրանոց:

Քաղաքի վրա դեռ վառվում էր վազորդյան ոսկեջուղ շարեր:

Նոյեմբեր 1946 թ., Լենինական

Գ Ի Ր Ե Կ Տ Ո Ր Ը

Երբ դժգույն ու ամպամած աշնանային երեկո ապրանքատար վագոններից կազմված մարդատար գնացքը փնջալույլ կանգ առավ երբեմնի Ալեքսանդրոպոլ կայարանում:

Անսարք ծածկված ու բաց վագոններից լսվում էին մարդկային հուսակտուր լացի ու աղմուկի ձայներ, որ ասեռ կիսակործան, ավեր ու որբ երկրի կենդանի հառաչանքը լինեն...

Վշտոտ, տառապյալ, հոգսի ծանր բեռան տակ կքված մայրերը՝ սև կապած իրենց վիշտն էին լալիս անտուն ու մուր: Բախտն ու մահը հալածում էր սև ճակատագրին ենթակա այդ թշվառ մարդկանց: Թողած տուն, տեղ ու ալգի, թողած բարիք ու հարստություն, ժառանգություն ու հիշատակ՝ նրանք փախչում էին դաժան ոսոխից, փրկելով ամենանվիրականը՝ կյանքը:

Ոչ մի ուժ չէր դիմանա ոսոխի վայրենի մահվան մոլուցքով լցված կրքերին: Արնատենչ թշնամին հայի վերջն էր երազում և միակ ելքը փախուստն էր, ձգտումը դեպի այն շողը՝ լուսավոր արշալույսի, որ ծագում էր Ռուսիայից...

Կոտրված վագոնից թոքախտավոր երիտասարդ ուսուցիչը դժգույն հայացքով նայում էր գյուղաքաղաքին: Նրա աչքերում ցոլում էին արցունքի կաթիլները...

Նա կորցրել էր մորը և երկու քույրերին, ու քանի դեռ չէր անցել Ախուրյանի կամուրջը, նոր վիշտը, դառնությունը

այնքան խորը չէր զգացել: Կամուրջն անցնելով՝ ասեո նա իր սիրտն ու հոգին, իր կյանքը, այնտեղ թողնց հավերժ ու անվերադարձ: Նա կոտորված սրտով նայում էր այն ափի գեղածիժաղ երկնքին, որն անընդհատ մաղում էր ու կարծես նույնպես սգով լալիս այս աշխարհի ու մարդկանց թշվառության վրա...

— Ի՞նչ դառը ճակատագիր, — հազիվ շշնջաց նա թույլ շրթունքների միջից և դողդոջուն ձեռքը տարավ դեպի ճակատը:

Ո՛ւր էր գնում նա մենակ, կամ այս ժողովո՞ւրդը... հաջօջանների այս բեկորները... Ի՞նչ է նրանց սպասում առանց հայրենիք...

Ի՞նչ է մարդը առանց հայրենիք, դա նույնն է, ինչ արծիվն առանց թևերի՝ թույլ ու անզոր...

Արժե՞ արդյոք ապրել անպատիվ, նվաստ, անհայրենիք...

Նա հանկարծ իր մարմնում զգաց սառը դող, որ հասնում էր մինչև ոսկորները: Նա ծանր տնքաց և այդ տնքոցը միայն մարմնի ցավից չէր, այլ գալիս էր կոտորված ու վրշտամորմոր սրտից: Նա հուսահատ պառկեց վագոնի սառը տախտակների վրա, մի անկյունում:

Հրանտի մայրը, մոռացած իր վիշտը՝ տեսնելով անօգնական երիտասարդի վիճակը, իր ունեցած միակ վերմակը գցեց հիվանդի տակը և տղայի վերարկույով ծածկեց նրան:

Երիտասարդը տաքության մեջ դառանցում էր. «Տա՛րա՛ն, սպանեցի՛ն, հրդեհ՛... անօրեններ, սրիկաններ...»

Գնացքը մի շաբաթ է տեղից չէր շարժվում: Մեկ ասում էին շոգեքարշ չկա, մեկ՝ թե փայտ չկա շոգեքարշի համար, իսկ մարդիկ հիվանդ, կիսաքաղց սպասում էին օրառաջ փախչեն մահվան ճիրաններից...

Բայց մահը միշտ խեղճին ու թշվառին է գտնում. մեռան տասնյակներ, մեռավ և ուսուցիչը: Հրանտի մայրը, Հրանտը և փոքրիկ վրույրը թաղեցին երիտասարդ ուսուցչին. և երբ վերադառնում էին, մայրը իր մարմնում զգաց թուլություն ու դիտացավ...

Ուղեւորներից շատերն արդեն հուլաները կտրելով, հշել էին վագոններից քաղաքում ապաստարան գտել, թվում էր այլևս հալածող սև ձեռքը չկար, շնայած գիշերները հաճախ լսվում էին կրակոցներ:

Հրանտը հիվանդ մորը տեղավորեց քաղաքային հիվանդանոցում:

Քաղաքի վրա շրջում էր քաղցի սև ուրվականը: Մարդիկ մեռնում էին հարյուրներով, և հաճախ էր պատահում, որ հուղարկավորության գնացած մարդը գերեզմանոցից չէր վերադառնում:

Այդ բոլորը տեսնում էր փոքրիկ Վրուչը՝ հացի մի վիշրանք մուրալով սրա նրա դռանը: Եվ նրա մանկական սիրտը ճմլվում էր, ու նա հաճախ մտածում էր, թե ինչո՞ւ է աշխարհը այսքան դաժան...

Փոքրիկ Վրուչը, երբ մի կտոր հաց էր ճարում, անմիջապես վազում էր հիվանդանոց, որտեղ պառկած էր իր հիվանդ մայրը:

Եվ այդպիսի օրերից մեկն էր, երբ Հրանտը, Վրուչի ավագ եղբայրը, մուտքի մոտ հանդիպելով լացակումած ասաց.

— Մայրիկի վիճակը ծանր է... Մայրիկը մածուն է ուղում, ուրիշ ոչինչ...

Երկու եղբայրների ամբողջ օրը շրջեցին դռնից դուրս, բայց ապարդյուն: Հարուստներն ունեին այդ բարիքը, բայց առանց փող ո՞վ կտար նրանց մածուն, իսկ աղքատները դուրկ էին հնարավորութունից, որ օգնեին ընկճված, խեղճ եղբայրներին:

Նրանք հաջորդ օրն էլ դեգերեցին և երբ ձեռնուռայն վերադարձան հիվանդանոց, մայրը արդեն քնած էր հավերժական քնով...

Կրկնակի էր եղբայրների վիշտը. մոր կորուստի ցավին միացել էր այն ծանր վշտի զգացմունքը, որ վերջին պահին չկարողացան կատարել հարազատ մոր վերջին ցանկությունը...

Հրանտը վագոնային պարկում տեղավորվեց աշխատանքի իբրև բանվոր, իր խնամքի տակ տոնելով Վրույրին, այդ հրազող, աշխույժ պատանուն...

Վտիտ, շեկ մազերով այդ պատանու կապույտ աչքերում սև օրերի ծանր վիշտն էր դրել իր կնիքը: Նրա պատանի հոգին չէր հաշտվում այն մտքի հետ, որ իրենք անտուն ու որք ընկած են ուրիշ աշխարհ, կարոտ մի կտոր հացի...

Նրա ուղեղը չէր հասկանում, թե ինչո՞ւ վերջերս քաղաքը արտակարգ տաճնապի մեջ է, դեպոյի բանվորները, իր եղբոր ընկերները շարքերով, կարմիր դրոշակներով, դեռ աշխատանքը չվերջացած անցնում էին փողոցներով, նրանցից մեկը բարձրանում էր աթոռի վրա և հուզված ճառ արտասանում:

Դեռ մինչև այսօր էլ Վրույրը չի մոռացել, թե ինչպես այդ շարքերը մի օր երկաթուղային դպրոցի մոտ եկան, լողունգներով և կարմիր դրոշակներով, նրանց խանգարում էին, բայց ովքե՞ր էին նրանք և ինչո՞ւ էին խանգարում — շգիտեր:

Բանվորական կուռ շարքերը հաղթաքալ մոտեցան դպրոցի շենքին: Նրանք պատրաստվում էին ինչ-որ բանի. շարքերը կանգ առան: Շարքերի միջից բարձրացավ մի մարդ, ճառով դիմեց իր ընկերներին:

Բոլոր կողմերից շնչում էին՝ «ընկեր Ավոն է»: Բանվորները ճանաչեցին իրենց ծպտյալ դեկավարին:

Վրույրը այդ օրը առաջին անգամ լսեց «Լենին», «Սովետական կարգեր», «Երջանկություն» բառերը...

Շարքերը հոսեցին քաղաքի կենտրոնը: Նրանց միացան տպարանի բանվորները: Քաղաքի մի բարձունքում, առևտրական դպրոցի մոտ եղավ ցույց, այստեղ կային ուրիշ շարքեր: Նրանք հայհոյում էին բանվորներին, նրանցից ելնող ճառողները հակաճառում էին բանվորներին...

Վրույրը երկար մտածեց այդ մասին, բայց ոչինչ չհասկացավ:

Անցան օրեր: Կայարանում կանգնած զրահագնացքի մասին էին խոսում իր եղբոր ընկերները, դեպոյի բանվորները:

Եղան կրակոցներ, մարդիկ զոհվեցին ու արյուն եղավ փողոցներում և առավոտը կարմրավառ փայլեց քաղաքի վրա:

Կրկին բանվորներն անցան կուռ շարքերով՝ ձեռքերին՝ Լենինի, Ստալինի, Շահումյանի նկարները, և կարմիր դրոշակներ: Շարքերն ուրախ էին: Հաղթական թնդում էր ուռան, երբ հնչում էին լողունգները:

Հայաստանում հաստատվեցին սովետական կարգեր:

Քաղաքում բացվեցին դպրոցներ՝ չքավորների, բանվորների երեխաների համար, կյանքը մտավ նոր հունի մեջ:

Վրուլյոն ընդունվեց դպրոց, իսկ հետո դարձավ պիտներ, կապեց կարմիր փողկապ:

Վրուլյոն նման սրբեր դպրոցում քիչ չէին, որոնց դպրոցը ոչ միայն սովորեցնում, այլև նյութապես օգնում էր, պահում ու խնամում:

Վրուլյոն աճում էր, նրա դեմքին արդեն ժպիտ էր ծաղկում և նա քիչ-քիչ մոռանում էր անցյալի վիշտն ու հարազատների կորուստը:

Նա սովորում էր համառ, բաց չէր թողնում ուսուցչի ասած ոչ մի նախադասություն:

Ինչպես հողը իր պապակ շրթերով ծծում է անձրևի կենսաբար ջուրը, այնպես էլ պատանին ուշադրություն դարձած սովորում էր:

Արդեն հինգերորդ դասարանում նրան կլանեց մի այլ աշխարհ—մեքենայի, գործարանի աշխարհը: Իսկ այդ պատահեց այսպես:

Քաղաքի բազմաթիվ նորակառույցներից զատ, հյուսիսային մի լայնածավալ դաշտում՝ շինարարական աշխատանք էր ծավալվում: Տարիներ առաջ ալդտեղ հանդ էր ծաղկազարդ, և հովասուն ծառերի ստորոտում փռված էին բուստանները: Մինչև հիմա էլ մնացել է բարդիների ծառուղին և այն ավազանը, ուր երեխաները լողանում էին, իսկ իրիկ-

նադեմին մտնում բոստանները՝ արևածաղիկ ու վարունգ գողանալու:

Վրույրն էլ քիչ արևածաղիկ չի գողացել, որովհետև շար բոստանչին միշտ չէ, որ բավարարում էր պատանու խնդրանքը:

Ահա այդ հանդի, բոստանների հսկայածավալ տարածության վրա փռվել էին քաղաքի առաջին խոշոր գործարանի կորպուսները:

Գարնանային մի պայծառ առավոտ պիոններական զվարթ վռնկտիվը, որի մեջ էր և Վրույրը, այցելեց գործարան, բաղմամբով մեքենաների քաղցրալար ժխորը, գործող մեքենաների ախորժալուր համերգը, մանավանդ գործարանի կոնվեյերային հստակ աշխատանքը,—երբ մի կողմից բամբակը մտնելով, մյուս ծայրում՝ մեքենայի հյուսքերի տակից անվերջ հոսում էր սպիտակ գործվածքը,—հիացրին պատանուն: Նա տեսնում էր իր աչքերով, թե ինչպես է ստեղծվում կտորը, այո՛, այն կտորը, որ մարդիկ հագնում են:

Վրույրը հաստատապես որոշեց աշխատել գործարանում:

Անցան տարիներ, որոնք նոր կյանք, նոր հույզեր ու նոր խնդրություն բերին մարդկանց բաղմատանջ սրտերին:

Հետամնաց գավառական գյուղաքաղաքը վերակառուցվեց, ծաղկեց ու փարթամացավ և նրա հետ էլ նրա զավակները:

Ամռան արևը նոր էր թեքվել դեպի Ախուրյանի արծաթազօծ հորիզոնը և իր ոսկե շողերը հավաքում էր լեռների կատարներից, երբ խփեց հերթափոխի զանգը:

Տեքստիլի հսկայածավալ գործարանի կորպուսներից դուրս էին գալիս տղամարդիկ, կանայք, աղջիկներ՝ ջահել ու գվարթադեմ: Նրանք գոհ օրվա վաստակից՝ թողնում էին ցեխերը, և բամբակի փոշուց մաքրելով իրենց ձեռքերը, մար-

մինն ու հագուածը՝ հաղթաբայլ դիմում էին դեպի գործարանի ելքը:

Անցել են տարիներ իմ պատանեկության օրերից, երբ նոր էին բարձրանում գործարանի պատերը, անցել է շուրջքսան տարի, և ինձ կրկին վիճակվում է տեսնել գործարանը իր բոլոր սպասարկող ցեխերով:

Գործվածքային գործարանի առաջավոր բանվորների հետ ծանոթանալուց ու զրուցելուց հետո ուղեկցող ընկերոջս հետ անցնում ենք գործող մեքենաների կողքից:

Սպիտակ կտավի գետը հոսում է մեքենաների միջից համաշափ ու հեղառահ...

Ես ուշիմ հետևում էի «գետերի» այդ գեղեցիկ հոսանքին, երբ ինձ ներկայացրին գործարանի դիրեկտորին:

Հասարակ արտաքինով, միջահասակ, գինվորականի հագուածով այդ մարդը պարզելով ինձ ձեռքը՝ ասաց.

— Շահբաղյան:

Ես տվեցի իմ ազդանունը, բայց նրա աչքերը, դեմքի, մազերի գույնը, հայացքը մնացել էր նույնը. դա իմ պիտներական, դպրոցական մանկութ, անմոռաց օրերի ընկերն էր, «անապատտան Վրույրը»:

Ինչքա՛ն ենք կռվել, սիրել ու հաշտվել: Ինչքա՛ն ենք խաղացել Ախուրյանի ավերին, լողացել ու երազել լավ օրվա մասին, — թե՛ երբ կուշտ կլինենք մենք ու կատարյալ մարդ...

Ես գրկում եմ իմ անգին ընկերոջը, գործվածքային գործարանի դիրեկտորին: Դիրեկտորին, երևակայեցեր...

Սովետական կարգերը նրան դարձրել են մասնագետ, ապա վստահել մեքենաներ, գործարան, մարդիկ...

— Պատմիր, Վրույր, այդ ի՞նչպես եղավ:

— Հիշո՞ւմ ես մեր պիտներական էքսկուրսիաները (անշուշտ ես հիշում էի բոլորը): Ես այն ժամանակ հաստատորոշեցի դառնալ մասնագետ: Ես սիրեցի մեքենան, գործարանը և գործարանն էլ ինձ մարդ դարձրեց:

Սկզբում աշխատեցի մանարանի գզող ցեխում, իբրև յուղող, դա հնարավորություն տվեց մոտիկից ծանոթանալու մեքենաների կառուցվածքին, նրա մասերին:

Ապա սովորեցի ջուհակություն, մի տարուց հետո աշխատում էի շորս պլատ մեքենայի վրա, ապա՝ ութ մեքենայի:

1930 թվին արդեն ես աշխատում էի ենթավարպետ և ինքնուրույն ղեկավարում էի կոմպլեկտի աշխատանքը: Իմ տրամադրության տակ կար 48 մեքենա:

— Տեսնո՞ւմ ես,—կիսակատակ դիմեց Վրույրը ինձ, —հրաշքով չի կատարվել բոլորը...

— Այո՛, բայց խիզախ և համառ թռիչքներով:

— Այդ շրջանում,—շարունակեց իր պատմությունը ընկերս,—գործարանն ստացավ նոր կատարելագործված մեքենաներ «Նոր-տրոպ», որը կրճատում էր ամբողջ ձեռքի աշխատանքը: Այդ նոր մեքենաների մոնտաժի աշխատանքներն ավարտելուց հետո մեծ ձգտում առաջացավ իմ մեջ՝ սովորել այդ բարդ մեքենաների գաղտնիքները, տիրապետել նրանց տեխնիկային և կատարելագործվել, որպես տեքստիլագործ...

Աշխատանքից հետո սովորում էի գործարանին կից կազմակերպված տեքստիլ տեխնիկումում, երբ մի գեղեցիկ օր գործարանի դիրեկցիան ընդառաջ գնալով իմ ցանկություններին՝ ինձ ուղարկեց Մոսկվա՝ Արդյունաբերական ակադեմիա: Դա 1937 թվին էր: Սովորեցի: Իսկ երբ սկսվեց Հայրենական Մեծ՝ պատերազմը, կրկին վերադարձրին ինձ գործարան:

— Պարզ է, սիրելի ինժեներ-դիրեկտոր,—եզրափակում եմ ես:

Վրույրը ժպտում է, և նրա սրտագին ժպտի մեջ, նրա պայծառ հայացքում ես իմ մտքի աչքերով տեսնում եմ ոտաբորիկ, վտիտ, գունատ շար տղային, որը կորցրել էր իր հարազատ ծնողներին առաջին իմպերիալիստական պատերազմի բոցերի մեջ, բայց չենինի—Ստալինի հզոր ձեռքը, Սովետների իշխանութունը չթողեց, որ Վրույրները կորչեն:

Մենք երկար ու անուշ զրուցում էինք մեր կյանքի ու ապագայի մասին, իսկ պատից մեզ, ասես կենդանի, հայրական հայացքով քաղցր ժպտում էր Ստալինը:

Ուշ գիշեր էր, երբ թողինք գործարանի պարիսպները։
Քաղաքի վրա վառվում էին պայծառ լույսերի փնջերը. ասես
աստղեր էին երկնքից իջել քաղաքի վրա։

Մեր սրտում հորդում էր բերկրանքի ու խնդուծյան եր-
գը։ Այդ երգը մեր վերածնված կյանքի երջանկության ան-
նման երգն էր...

Աննիստիտն, մայիս 46 թ.

ՄՐԲԱՋԱՆ ՊԱՐՏԻՔ

Սևաստոպոլից Դ. քաղաքը տանող գեղատեսիլ երկաթուղային ճանապարհի այն հատվածում, ուր ռելսերի ժապավենը թերթիկով խիտ ծառերի հետև անցնում է դեղնագույն մեծ կամուրջով, կա մի փոքրիկ փայտաշեն տնակ:

Այդ տնակում քառասուն տարի ապրում էր երկաթուղու պահակ Դմիտրի Պավլովիչ Սմիլյակովը իր կնոջ՝ Նկատերինա Պանովայի հետ:

Նրանց մինուճար տղան՝ Վլադիմիրը վաղուց հասակ էր առել, դարձել ինքնուրույն մարդ ու ապրում էր իր գեղեցիկ կնոջ ու դստրիկի հետ Դ. քաղաքում:

Տղան՝ Վլադիմիր Դմիտրիևիչը, դեպոյի առաջավոր մեքենավարներից էր: Դեպոյի փականագործները նրան շատ էին սիրում հաստատ բնավորության համար, իսկ հասակավորները՝ նաև նրա համար, որ նա օրինավոր հայր էր ու արժանավոր հոր զավակ: Եվ իսկապես, Վլադիմիր Դմիտրիևիչը անչափ սիրում էր իր ծնողներին, թեև ինքն էլ արդեն վաղուց ծնող էր:

Ամեն անգամ, երբ նա գնացք էր տանում Սևաստոպոլ, կամուրջի մոտ դանդաղեցնում էր շոգեքարշի երթը ու իր ձեռքով զամբյուղն հանձնում էր հորը, որն այդ ժամանակ դրոշակը ձեռքին կանգնած էր լինում, ինչպես զինվորը պոստում:

Դմիտրի Պավլովիչը գնացքը ճանապարհելուց հետո

վերցնում էր զամբյուղը ու դանդաղ քայլերով մտնելով հնամյա իր տնակը՝ ասում էր.

— Եկատերինա Ալեքսանդրովնա, Վալյոդուշկան քեզ նվեր է ուղարկել...

Ալեհներները բայ էին անում զամբյուղը և սրպես կոնոն՝ նախ հանում էին նամակը, կարդում, ապա վայելում բաղցրավենիները. Դմիտրի Պավլովիչը՝ հատկապես հետամուտ էր ծխախոտներին, իսկ տղան միշտ ուղարկում էր ընտիր գլանակներ...

— Ա՛յ, Վալյոդյաս ինչպե՞ս է իմ խաթրը պահում,— ակնածանքով երկարացնում էր հայրը...

Բացի այդ, ամեն ամառ հարսն ու թոռնիկը գալիս էին ծերունիների մոտ: Գեղեցիկ բնությունը, կանաչազարդ դեմափի, սքանչելի օդի շնորհիվ այդ վայրը ոչնչով չէր զիջում ամառանոցներին, միայն մի բան վատ էր, ժողովուրդ չկար...

Վալյոդյան նույնպես հանգստի օրերը անց էր կացնում այդտեղ ոչ միայն նրա համար, որ այդ վայրերը կապված էին իր մանկության քաղցր օրերի հետ, այլև որպեսզի սիրելի ծերունիները իրենց մենակ չզգան, չվշտանան...

Այդպես հոսում էին Դմիտրի Պավլովիչի երջանիկ ծերության օրերը, երբ հանկարծ պայթեց պատերազմը...

Թշնամին գրավել էր Ղրիմի զգալի մասը, բայց Սևաստոպոլ—Դ. քաղաք երկաթուղային հատվածը դեռ գտնվում էր սովետական զորքերի ձեռքում:

Եվ ամեն անգամ Դմիտրի Պավլովիչը, ինչպես քառասուն տարի շարունակ, հագնում էր Է. Է. Կաթուղայինի իր համազգեստը, վերցնում դրոշակները, իսկ գիշերը՝ լապտեր, պայթուցիկ ազդանշաններն ու ընդունում—ճանապարհ դնում գինյոթներով ու ռազմամթերքներով լի գնացքները...

Անձրևոտ, անթափանց գիշերներից մեկն էր: Նա կանգնած էր կամուրջից քիչ հեռու, իր պոստում, կանաչ լապտերով ձևորին ու սպասում էր գնացքի գալուին:

Բայց գնացքը չեկավ...

Դմիտրի Պավլովիչը ամբողջ գիշեր լսում էր թնդանոթների խուլ որոտն ու հեռավոր պայթյունները...

Չեկավ գնացքը. արդեն մեկ ամիս է Վլադիմիրը չէր եկել այս ճանապարհով: Ի՞նչ պատահեց,—մտածում էր հայրը:

Դմիտրի Պավլովիչը ինչ-որ վատ բան զգաց:

Պատերազմի առաջին օրից արդեն նա մոռալ էր, բայց սիրտը երբեք այդքան տագնապով չէր խփել...

— Ո՛ւ, ո՛ւ, ո՛ւ, ո՛ւ, ո՛ւ, ո՛ւ,—լսեց պահակը ու քիչ հետո խավարի մեջ հրավանդեցին շոգեքարշի զույգ աչքերը:

Շոգեքարշը փնչաց, դանդաղեցրեց իր ընթացքը:

— Ողջո՛ւյն, հայրի՛կ, —լսեց Դմիտրի Պավլովիչը մեքենավարի ձայնը ու տեսավ թե ինչպես շոգեքարշից մի փոքրիկ կապոց ընկավ նրա ոտքերի մոտ...

— Ողջո՛ւյն, որդյա՛կ, — վրա բերեց ծերուկը, հայացքով ճանապարհելով գնացքը, մինչև որ վերջին վագոնի կարմիր լույսերը թաղվեցին խավարում...

Նա վերցրեց կապոցն ու դիմեց տուն:

Կապոցի մեջ դրված էր մի քառածալ նամակ. Վալուդյայից էր:

«Սիրելի՛ հայրիկ.

Մա վերջին սովետական գնացքն է, որ դու ընդունում և ճանապարհում ես: Այդ բախտը վիճակվեց ընկերոջս՝ Վասյային, որի միջոցով ուղարկում եմ նամակս: Քաղաքը արդեն պաշարված է գերմանացիների կողմից, ինձ հանձնարարված է դեպոն պայթեցնել... Պատրաստ եղիր ամեն մի գործի ու փորձության:

Համբուրում եմ մամային, քո ղրղի Վլ.»

Գերեզմանային սառնոթյուն տիրեց շորս կողմը. ծեր պահակի սիրտը համակվեց անասելի ցավով:

— Սկսվե՛ց, — շշնջաց ծերուկը:

Անցան ծանր ու խորհուրդներով լի օրեր: Ծեր պահակը ջերեկներն ստուգում էր գիծը, նայում երկնքին, անցնող աավառնակներին, մտամուր կանգնում կամուրջի գլխին, մտածում, մտածում ու վերադառնում էր տուն՝ չգիտենալով իր անելիքը առաջիկայում:

Ու մի գիշեր շատ պայթյուններ լսեցին Դմիտրի Պավլովին ու Եկատերինա Ալեքսանդրովնան: Տխրեցին ու երկար խոսեցին Վալդիայի, հարսի ու թոռան մասին:

— Գոնե թոռնիկիս այստեղ բերեր,—ասաց Եկատերինա Ալեքսանդրովնան, խոր հոգոց հանելով...

Գիշերն անցավ անհանգիստ ու ահալից:

Առավոտյան վաղ, երբ պահակը դեռ տեղից չէր վեր կացել, աղմուկով մոտեցավ գնացքը կամուրջին ու կանգ առավ:

Շոգեքարշից իջավ օբեր-լեյտենանտը, երկու զինվորի հետ: Նրանք դիտեցին կամուրջը, ապա առանց հարցնելու մասն պահակի տունը:

— Ի՞նչ է, չգիտեի՞ք մեր գալու մասին, այդպե՞ս են զինվորում գերմանական սպային.— ճշաց սպան:

— Ի՞նչ է, չի՞նի՞ թե դուք էլ չեք ուզում աշխատել մեզ համար:

— Ազգականներ, դավակներ ունե՞ք բանակում,— իրար հետևից հարցեր էր տալիս սպան՝ առանց սպասելու պատասխանի:

Եկատերինա Ալեքսանդրովնան վախեցած՝ բացատրեց, որ ծերուկը փիշ տկար է, հիմա վեր կկենա ու պատրաստ է հատարել ձեր հրամանները:

Ծերուկը ձայն չհանեց, նա լուռ էր քարի նման:

— Այս զինվորները կմնան այստեղ պահպանելու կամուրջն ու գիծը. իսկ դուք,— դառնալով Եկատերինա Ալեքսանդրովնային,—գերմանական մեծ կայսրության ծառաներն եք ու կվայելեք նրանից՝ հետո նրա հովանավորությունը, եթե ազնիվ ծառայեք...

— Ուրեմն այսօրվանից մեր գնացքները պետք է անցնեն այս տեղով. տես որ ամեն բան կարգին լինի, թե չէ գլուխդ կթոցնեմ. — ապա դառնալով մեքենավարին՝ կարգադրեց առաջ շարժվել:

Ծերուկը լուռ էր. նա նայում էր մեքենավար Օրլովին: — Ինչո՞ւ է խուսափում իմ հայացքից. չլինի՞ թե ծառայում է գերմանացիներին: Դավաճա՞ն, — անցավ նրա մտքով. — չէ՛, չի՛ կարող պատահել, նրա մասին իր Վալդեկան միշտ լավ էր. խոսում, — մտածում էր ծեր պահակը...

Խոր գիշեր էր, երբ Հանսը ձայն տվեց պահակին.

— Գնա՛նք, գնացք է անցնելու:

Ծերուկը չընդդիմացավ, վերցրեց լապտերը ու Հանսի հետ դուրս գալով՝ կանգնեց կամուրջի կողքին:

Կամուրջի ներքևում շվշվացնում էր ժամապահը:

Գնացքը եկավ ու փնչոցով կանգ առավ:

Մեքենավար Օրլովը ջղայնացած իջավ շոգեքարշից ու դառնալով դեպի գինվորին ու պահակը՝ նախատանքով գոռաց.

— Չե՞ք նկատում, որ կամուրջի այն կողմը գիծը վտանգված է. — ու առանց սպասելու պատասխանի պահակից վերցնելով լապտերը քայլերն ուղղեց այն կողմ...

Նրան հետևեցին պահակն ու գերմանացի գինվորը, որոնք խավարի մեջ խարխափելով ոչինչ չէին նկատում:

— Այստեղ շալալները փռած են, պետք է փոխել, — ասաց Օրլովը:

Երբ գինվորը վերցրեց լապտերը ու մոտենալով ուղևորն սկսեց դիտել շալալները, Օրլովը ճարպկորեն մի բան դրեց պահակի գրպանը:

Դմիտրի Պավլովիչի միջով մի տաք հոսանք անցավ. հարձեւ ջահելության ժամանակների արյունը նորից հոսեց երակներում: Նա հասկացավ անսպասելի «արվարիայի» պատճառը. նամակն ասես այրում էր նրա գրպանը:

— Կալ, մենք կգեկուցենք պետին,—ասաց ֆաշիստական զինվորը մեքենավարին, որն արդեն գործի էր գցում շոգեքարշը:

Վաղուց Եկատերինա Ալեքսանդրովնան այգալիսի ճոխ սեղան չէր պատրաստել. գինին, օղին հոսում էին:

Աշխույժ ծերունին, ասում էր.

— Մենք պատվավոր ժողովուրդ ենք: Այս փոքրիկ խընջույքը կազմակերպել ենք ի պատիվ գերմանական զինվորների, ի պատիվ ձեր գալստյան, պարոն եֆրեյտոր: Հիմա մեր պահակների ընտանիքը մեծացել է: Առաջ միայն ես էի, ալսօրվանից արդեն հինգ հոգի ենք ձեր գլխավորությամբ, պարոն եֆրեյտոր...

Եֆրեյտորն իրեն զգում էր յոթերորդ երկնքում. նրան պատվում, հյուրասիրում էին: Դմիտրի Պավլովիչը մորթել էր իր վերջին խոզն ու հավերը, մեջտեղ էր բերել ձմռան սղջ պաշարը ու խմիչքը...

Զինվորները աղմուկով ու ցնծությամբ խմում էին քաջ եֆրեյտորի, բարի ծերուկի կենացը...

Երբ երեկոն իր թևերը փռեց, գնացքին դիմավորեցին միայն պահակն ու զինվորներից մեկը, որը խոստացել էր շահարբել ու մինչև վերջ մրցել «ծեր ուռսի» հետ...

Եֆրեյտորը ներսի սենյակում վաղուց խամփում էր, իսկ զինվորներ Հանսը, Մյուլլերն ու Ֆրիցը սեղանի մոտի լայն թախտին թիկնած դեռ խմում էին:

Երբ գիշերը խորանում էր, ոտքի վրա էր մնացել միայն ծերուկը ու իր կյանքի անբաժան ընկերուհին...

Դմիտրի Պավլովիչը նայեց ժամացույցին, այդ նկատեց միայն Եկատերինա Ալեքսանդրովնան...

Կապուցներն զգուշությամբ դուրս բերելով սենյակից, Դմիտրի Պավլովիչը դարձավ կնոջը.

— Եկավ ժամանակը, անգինս. մենք պետք է բաժան-

«Իհնք, դու այստեղ այլևս անելիք չունես, տեսնո՞ւմ եմ ինչպես կլինի վերջը...

Մեքենավար Օրլովի մարդիկ վերցնելով իրերը Եկատերինա Ալեքսանդրովնայի հետ անհետացան անտառի խավարում:

— Ոչինչ, նա գյուղում իրեն վատ չի գտա, — մրմնջաց պահակը — սրբելով իր արցունքները, լապտերը բռնեց ժամացույցի վրա: Ժամը երեքն էր:

Դեռ գնացքի գալուստ մի ժամ կար. նա հանեց նամակը, որ այն գիշեր իր գրպանը գրեց մեքենավար Օրլովը ու նորից լապտերի լույսի տակ կարդաց:

«Սիրելի հայր. գրում եմ բանտից ամսի 10-ին. գիշերը ժամը 4-ին անցնելու է շատ կարևոր մի գնացք, որը պետք է ուղարկել... դու գիտես որտեղ... ինձ բանտարկել են շաշխատելու համար: Բայց ուրիշ մեքենավար չկա և այդ գնացքը պետք է բերեմ ես:

Կատարիր քո պարտքը հայրենիքի հանդեպ, քո սրբազան պարտքը. այդ քո որդին է ասում:

Մեր մարդիկ մայրիկին կփոխադրեն գյուղ, թող նա ուշինչ չիմանա գործի մասին. քեզ կօգնեն իմ ընկերները.

Միշտ քո Վլ.»:

Ծերունին քայլերն ուղղեց դեպի կամուրջը:

— Ե՛լ, — լսեց Դմիտրի Պավլովիչը:

— Ամեն ինչ պատրաստ է, — ասաց երիտասարդը:

— Յաշա, կոմսոմոլ, դու՞ ես:

— Մ՞ն, կիմանան:

— Ո՞վ կիմանա, բոլորը հարբած երանավետ քնի մեջ են. — ասաց ծերուկը մի տեսակ հպարտությամբ:

— Ուրեմն մնում է մի բան, — ասաց մյուսը:

— Սա ո՞վ է, — զարմացած հարցրեց ծերունին, որին նոր էր տեսնում:

— Զե՛ս ճանաչում էիդային:

— Պա՛հ, տղամարդու տեսք ես ընդունել, տնաշե՛ն, — ասաց ծերունին անկեղծ կշտամբանքով, ապա մի փոքր մտածելուց հետո շարունակեց.

— Ամեն բան տեղի՞ն է:

— Ի հարկե, ի հարկե,—գրեթե միաժամանակ ասացին երիտասարդները:

Ծերունին ստուգեց լարերը, ապա ասաց.

— Մնացածը իմ գործն է. գնացեք, ձեզ հաջողություն և հրշանկություն,—և ուղում էր ասել,—եթե Վլադիմիրին տեսներ, ասացեք, որ քո հայրը իր սրբազան պարտքը կատարեց,—բայց հանկարծ հիշեց, որ գնացքը բերելու էր իր տղան, իր հարազատ, սիրելի, միակ տղան: Սիրտը ասեռ դաշույնով խոցված լոց...

Տիրեց ընդհանուր լուռություն:

— Ինչո՞ւ եք կանգնել, կուշանաք. հասեք ձեր ընկերներին:

— Չէ, հայրիկ, մեր ձեռքով...

— Դուք դեռ ջահել եք, ձեզ սպասում են շատ գործեր, գնացեք, իրար սիրեցեք, բայց ամենից շատ սիրեցեք հայրենի հողը, որ այսօր պղծում է ուխտագրուժ թշնամին...

Երիտասարդները ջերմորեն գրկախառնվելով բաժանվեցին բարի ծերուկից:

Դմիտրի Պավլովիչը սիրակարոտ հայացքով վերջին անգամ նայեց իր տնակին, ուր անց էր կացրել կյանքի մեծ մասը, հիշեց իր լավ ու վատ օրերը, (որոնք բոլորն էլ լավ, քաղցր թվացին). հիշեց գեղեցկուհի Կատյուշային (Ճկատերինա Ալեքսանդրովնային), որին տեսել, ծանոթացել էր մոտակա գյուղում, ապա ժրաջան Վալոդյային, նրա խաղերն ու թոթովանքը. նրա պայծառ դեմքը զծագրվեց խավարի մեջ: Ահա կարծես ասում է,—կատարիր, հայր, սուրբ պարտքդ հայրենի հողի համար:

— Այո. նա չէր բարձրանա շոգեքարշ, եթե վստահ չլիներ իր հոր վրա...

Նա նայեց ժամացույցին ու քայլերն ուղղեց դեպի անտառապատ մոտակա բլուրը, ուր եղել էր քիչ առաջ Ֆաշայի հետ...

— Տու-տու-տու...

— Վալոդյան է, նրա ազդանշանը, որ ազդարարում է, զգուշանալու խնդրանքով:— Փայլատակեցին ծերունու աչքերը, ու ձեռքերը անվարան գործեցին:

Ահա, ահա գնացքը մոտենում է կամուրջին, ինչ թափով է գալիս, հողը դողում է:

— Ոչ, ոչ մի գերմանական գնացք չպետք է անցնի իմ կամուրջով, — գրեթե բղավեց նա այն ժամանակ, երբ հսկայական պայթյունի հետ, ահռելի հրդեհը բռնկվեց հիմնակործան կամուրջը ու նրա հետ դեպի անդունդը գահավիժող գնացքը...

Ծեր պահակը միայն մի պահ տեսավ այդ ահեղ տեսարանը: Դիպուկ մի բեկոր հաջորդ վայրկյանից վերջ տվեց նրա կյանքին...

Մի քանի օր անց պարտիզանները՝ Օրլովի ընկերները, գտել էին Դմիտրի Պավլովիչ Սմելյակովի ու նրա մեքենավար որդու Վլադիմիր Դմիտրիչի դիակները ու թաղել իրենց տնակի առջևի ավեր պարտեզում, հորձանուտ գետից ոչ շատ հեռու...

Հասարակ տապանաքարի վրա այժմ անցորդը կարդում է նրանց անուններից վերև գրված հետևյալ խոսքը.

— Սրբազան պարտքի խիզախ զինվորներ...

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Վերադարձ	3
Գարնանամուտ	13
Քաջարան	19
Շիրակի դաշտերում	52
Երջանկութիւն	58
Մաքառման հրգը	71
Նինինականի դեպոյում	86
Երկրի ընդերքում	91
Արշալույսից առաջ	99
Դիրեկտորը	104
Սրբազան պալատը	112

Պատ. խմբադիր ՀՄ. ՍԻՐԱՍ
Տեխ. խմբադիր Ս. ՄԱՏԻՆՅԱՆ

ՎՖ 02430. Պատվեր 566, Տերմ 3000,
Տպագր. 7²/₃ մամուլ, հեղ. մամուլ,
Հանձնված է արտադր. 16/XII 1947 թ.,
Ստորագրվ. է տպ. 15/III 1948 թ.

ՀՍՍՌ Մ. Սովետին կից
Պոլիգր. և Հրատ. վարչ.
№ 3 տպարան, Ալա-
վերդյան № 63,
Երևան, 1948 թ.

ՆԿԱՏՎԱԾ ՎՐԻՊԱԿՆԵՐ

Տպւած է

Պետէ Է ինի

ոչխարը

շրջապատը

սկսւում են

Էջ 8 ն. տող 10—աշխարհ
 » 9 » » 2—շրջապատը
 » 55 » » 12—սկսւում են

Պատ. խմբագիր ՀՄ. ՍԻՐԱՍ
Տեխ. խմբագիր Ա. ՄԱՏԻՆՅԱՆ.

Տպագր. Կ¹/₂ սառսուր, Կաղ. սառսուր
Հանձնված է արտագր. 16/XII 1947 թ.,
Ստորագրվ. է տպ. 15/III 1948 թ.

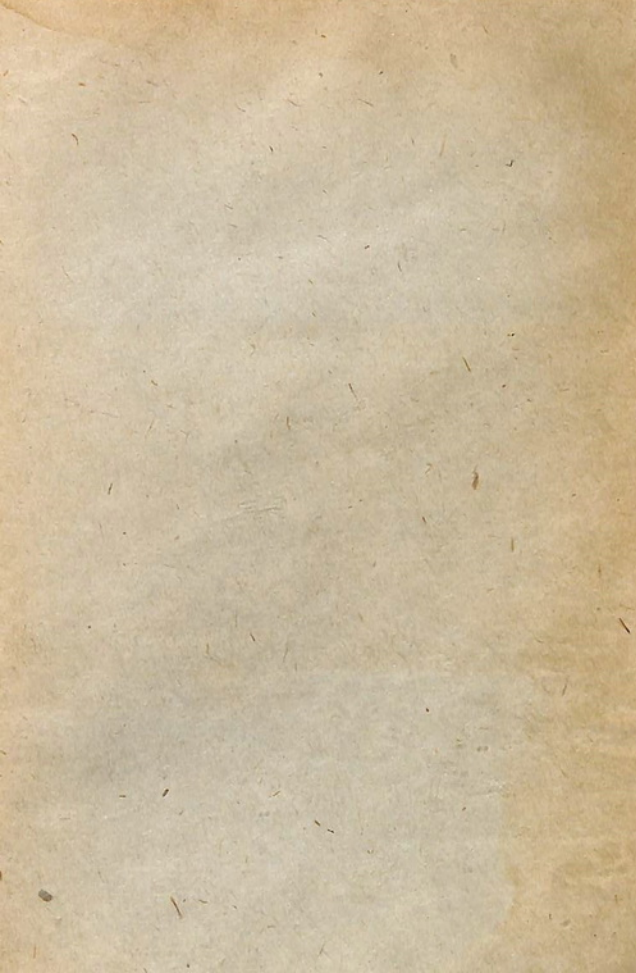
ՀՍՍՌ Մ. Սովետին կից

Պոլիգր. և Հրատ. վարչ.

№ 3 տպարան, Ալա-

վերդյան № 65,

Երևան, 1948 թ.

ԳԱՍ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.

220028222

60

24389

